

VOL. 1. JURIDICA No. 1. (VIII.)

UNIVERSITAS CAROLINA

1955

SUMPTIBUS UNIVERSITATIS CAROLINAE

TYPIS „PRÁCE“ PRAGAE

UNIVERSITAS CAROLINA

Editor Akademik A. Salač

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

časopis: Universitas Carolina

sborník: Acta Universitatis Carolinae

Obě publikace mají tři sekce:

a) duchovědnou, obsahující tři serie: Iuridica, Philologica, Philosophica et Historica

b) lékařskou (Medica)

c) přírodovědnou (Biologica, Geologica)

a uveřejňují originální práce členů Karlovy university v Praze.

„Universitas Carolina“: ročně vychází v každé sekci 5 čísel, z nichž každé má průměrný rozsah asi 50 stran.

„Acta Universitatis Carolinae“: ročně vychází celkem 6 čísel, z nichž každé má průměrný rozsah 40—60 stran.

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ издает

журнал: Universitas Carolina

сборник: Acta Universitatis Carolinae

Эти издания имеют три отделения:

a) общественных наук (которое содержит три серии: Iuridica, Philologica, Philosophica et Historica)

медицины (Medica)

в) естественных наук (Biologica, Geologica)

В них печатаются труды научных работников Карлова университета в Праге.

„Universitas Carolina“: выходит пять раз в год в каждом отделении, каждый номер имеет примерно 50 страниц.

„Acta Universitatis Carolinae“: выходит шесть раз в год, каждый номер имеет примерно от 40 до 60 страниц.

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA, announces the publication of

1. Universitas Carolina

2. Acta Universitatis Carolinae

Each of the periodical issues consists of three sections

a) Philosophy and Social Sciences, three series

1. Juridica

2. Philologica

3. Philosophica et Historica

b) Medicine, one series

4. Medica

c) Natural sciences, two series

5. Biologica

6. Geologica

Both issues comprise scientific contributions and reviews by the members of Caroline University.

Each section of the „Universitas Carolina“ appears in five volumes of 50 pages annually.

Each section of the „Acta Universitatis Carolinae“ contains 6 volumes of 40—60 pages annually.

PROBLÉM DEFINICE AGRESE

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ АГРЕССИИ

Dr. JOSEF POKŠTEFL

Válka, jako nevyhnutelný zjev v podmínkách třídní společnosti, stává se po celé historické období této společnosti předmětem úpravy ideologie vládnoucích tříd, posuzujících určitou válku, při splnění určitých podmínek za spravedlivou, při nesplnění těchto podmínek za válku nespravedlivou.

Již období otrokářského společenského řádu zná určité koncepce spravedlivé a nespravedlivé války. Na př. Židé, považující se za národ vyvolený, považovali za spravedlivé všechny války, vedené v zájmu židovského národa. Nejznámějším teoretikem římského otrokářského státu je Cicero, podle něhož „ani jedna válka není spravedlivá, nebyla-li vyhlášena a nebyla-li zahájena v důsledku utrpění urážky.“

Křesťanská ideologie vytvářející se v lůně otrokářské společnosti, staví se z počátku za absolutní zákaz násilí. Podle ní je každá válka nezákonná, ať jsou její cíle a motivy jakékoliv. Opravdový křesťan nemůže nikdy sloužit jako voják, poněvadž vojákovi je souzeno zabíjet svého bližního, což křesťanské učení nepřipouští.

Jakmile se však stává křesťanství státní ideologií, mění se i jeho poměr k otázce válek. Křesťanství, jako ideologie vládnoucí třídy a samé, neustále sílící mocenské postavení církve, stavící se nad státy, nutily církevní dogmatiky, aby hledali a aby formovali důvody, které by války ospravedlňovaly.

Pojem spravedlivé či nespravedlivé (zakázané) války je na základě těchto teorií podřízen čistě theologickým kritériím: je dána možnost vést válku proti zemi, která se rouhá bohu svým pohanstvím, chrání hříšníky, která se bouří proti svému panovníku a j. Sám výpočet válek „spravedlivých“ podle církevních teorií — na př. dobovací války církevních řádů, husitské války a j. — svědčí o reakčnosti a úzkém sepětí těchto teorií s mocenskými zájmy vládnoucích tříd a církve.

Možnost prohlašovat určité války za spravedlivé a nespravedlivé podle theologických kritérií, vymykajících se objektivní zákonitosti, je obrovskou zbraní v rukou feudální církevní organisace.

Tak se původní absolutní odmítnutí války prvními křesťanskými ideology mění na vypracování theorie o spravedlivé a nespravedlivé válce, sloužící potřebám vládnoucích tříd.

XVII.—XVIII. stol. přináší s sebou nové pojetí války. Toto nové pojetí války je samozřejmě ovlivněno ideologií nastupující buržoasie. Právo je zbaveno roušky svého božského původu, je považováno za výkon přirozených vztahů společnosti, za právo přirozené. Válka je posuzována jako komformní přírodě a lidské společnosti. Válka je „*esse iuridicum*“ institucí právní, právem státu, plně shodným se základními přirozenými principy. (Grotius).

K těmto myšlenkovým proudům se přidružují právní prvky, vyplývající z absolutistického charakteru tehdejších států, prostupující i vztahy zahraniční. Suverén má právo chopit se zbraní, aby potrestal národy, které se dopustily hrubého porušení přirozeného práva. (Vattel). Válka je spravedlivá, je-li nutná. Suverén má jediný právo posoudit zájem národa a dynastie. Jediné kritérium, podle kterého se má řídit, je užitečnost (Macchiavelli).

Pojem spravedlivých a nespravedlivých válek křesťanské ideologie je nahrazen pojmem „*ius belli*“. Právo na válku se stává nerozlučným a základním atributem státní suverenity.

Velká francouzská revoluce vynesla na povrch myšlenku nezákonnosti dobytčích válek. Dekret z 22. V. 1790 prohlašuje, že se Francie zřiká jakýchkoli dobytčích válek a že nezneužije nikdy své moci, aby potlačila svobodu jiného národa. Vývoj ale nutí francouzskou buržoasii, aby se jako vládnoucí třída zřekla těchto demokratických myšlenek a samotný porevoluční vývoj, kdy původní spravedlivé války francouzské buržoasie se mění v nespravedlivé, napoleonské války, to dokazuje.

Je nesporné, že „*ius belli*“ je neporušeným, základním principem mezinárodního práva po celé období XIX. století a začátku století XX., základním atributem státní suverenity.

Období imperialismu je svědkem určitých úprav práva týkajícího se otázek války. Pod tlakem států slabých, nepřipravených na válečné střetnutí, dochází na Haagských konferencích 1893 a 1907 k úmluvám, snažícím se jednak vytvořit určité nástroje pro smírné řešení sporů,

jednak upravit samotný způsob vedení války. Tato úprava ovšem „ius belli“ jenom potvrzuje.

Po první světové válce dochází k prvním pokusům zakázat útočnou válku vůbec a za takovou mít jakoukoli válku, která není válkou obranou.

Ovšem sám Pakt Společnosti národů se takovýmto přísným způsobem k otázce útočných válek nestaví. Podle Paktu SN je válka zakázána v pěti případech.:

1. Dokud nebyl spor předložen smírnému řešení nebo přezkoumání Rady.
2. V žádném případě dokud neuplynulo 3 měsíce od nálezu rozhodčích nebo soudu, nebo od zprávy Rady.
3. Pokud by byla válka vedena proti státu, který se podrobil výroku soudu nebo arbitráže.
4. Pokud by válka byla vedena proti státu, který se podrobil jednomyslnému návrhu Rady SN.
5. Pokud by byla vedena ve věci, o které Rada nebo Valné shromáždění rozhodnou, že je vnitřní záležitostí státu.

Ve všech ostatních případech byla válka dovolena a samozřejmě „ius belli“ nebylo prakticky omezeno v případě, kdy alespoň jednou válčící stranou byl nečlen Společnosti národů.

K normě o absolutním zákazu útočné války se dospívá teprve v Briand-Kellogově paktu z r. 1928. Tento pakt sliboval zákaz války tímto způsobem:

„Vysoké smluvní strany slavnostně prohlašují jménem svých národů, že odsuzují válku jako prostředek k vyřešení mezinárodních neshod a zřikají se jí jako prostředku národní politiky ve svých vzájemných vztazích.“

Briand-Kellogovým paktem se právní postavení války zásadně mění. Pokusy o regulování války od Haagských konvencí, přes Pakt Společnosti národů, Ženevský protokol, Lokarno až po pakt Briand-Kellogův jsou tak dovršeny — možná že proti úmyslům samých původců — všeobecnou normou, stavící válku mimo zákon, prohlašující útočnou válku za zakázanou. Ius belli přestává být praerogativem, atributem státní suverenity. Útočná válka je zakázána.

* * *

S otázkou zákazu útočné války vyvstává problém definování této útočné války: kterou válku lze kvalifikovat jako útočnou, kdo je útočníkem a kdo vede válku obrannou.

Problém definování útočné války přináší s sebou již Pakt Společnosti národů, existence SN, která měla povinnost zasáhnout v případě „útočného útoku, hrozbě nebo nebezpečí útoku“ (čl. 10).

Tento problém vystupuje ovšem s opravdovou naléhavostí teprve po vytvoření normy o absolutním zákazu útočné války, po uzavření Briand-Kellogova paktu. Briand-Kellogův pakt zakazuje útočnou válku, ponechává však válku obrannou za přípustnou. Ponechává ovšem i svrchované právo určit, zda lze válku za daných okolností ospravedlnit sebeobranou.¹⁾

Definování útočníka, tak naléhavé a nutné, klade se po celou dobu existence Společnosti národů a stává se předmětem jednání v posledních letech i v OSN.

* * *

První skupinu návrhů a pokusů o definování útočníka tvoří návrhy, které časově spadají v jedno s obdobím do Briand-Kellogova paktu. Je to vlastně zároveň období do předložení prvního sovětského návrhu v r. 1933. Prvním z této řady dokumentů je pakt SN. V Paktu SN není agrese a agresor přesně materiálně definován. Za agresora je považován, kdo se uchýlí k válce „nedbaje závazků, které na sebe vzal podle čl. 12, 13, 15“ (čl. 16). Za útočníka je podle paktu považován potom ten, kdo zahájí válku zakázanou (tak jak bylo výše ukázáno vyjmenováním 5 případů). Definování útočníka je ovšem založeno na kritériích procedurálních nikoli materiálních, při čemž vůbec není řešen případ agrese, stojící mimo úpravu Paktu.

Jeden z orgánů Společnosti národů, pověřený vypracováním definice agrese „Dočasná smíšená komise pro odzbrojení“ a její „zvláštní výbor“ se r. 1923 ve svých zprávách vyjádřily, že „za podmínek dnešních válek není možno definovat případ agrese ani theoreticky.“²⁾

Při bližším odůvodnění se ve zprávě vysvětluje, že pojem agrese by bylo nutno definovat v souvislosti s agresivním úmyslem, který se může

¹⁾ O tento fakt se opírala obhajoba v Norimberku tvrdíc, že pakt neobsahuje tedy žádné právní závazky. (Norimberský proces II/168).

²⁾ Doc. III/1/1923 IX.

projevit jak odmítnutím arbitráže, tak přípravami k válce, vojenskou či průmyslovou mobilisací, propagandou, postojem tisku a j. Komise dospěla k názoru, že porušení hranic se strany malého státu, může znamenat preventivní obranná opatření. Aniž by formulovala definici agrese, ponechala komise rozhodnout otázku agresora Radě.

Vrcholem snah této doby o určení útočníka je jeho určení v Ženevském protokolu, protokolu o pokojném vyřizování mezinárodních sporů. Tento protokol jednomyslně přijatý (příčiněním Francie, snažící se zajistit své versailleské vítězství) V. Valným shromážděním Společnosti národů, však pro neratifikaci, (hlavně Anglie), nevstoupil v platnost. V čl. 10 tohoto protokolu se praví:

„Je-li zahájeno nepřátelství, jest považován za útočníka, neučiní-li Rada jednomyslné rozhodnutí opačné:

1. Každý stát, který odmítne předložit spor řízení pro pokojné urovnání podle čl. 13 a 15 Paktu, doplněných tímto protokolem, — anebo stát, který odmítne podrobit se buď rozhodnutí soudnímu nebo nálezů rozhodčímu, buď jednomyslnému doporučení Rady, nebo který nebude dbáti jednomyslné zprávy Rady, rozhodnutí soudního nebo nálezů rozhodčího, kterým se uznává, že spor, vzniklý mezi ním a jiným válčícím státem týká se otázky, jejíž úpravu mezinárodní právo ponechává výhradně vlastní pravomoci tohoto státu; nicméně v tomto posledním případě bude stát považován za útočníka jen tehdy, nepředloží-li předem otázku Radě nebo Shromáždění podle čl. 11 Paktu.

2. Každý stát, který poruší některé z prozatímních opatření stanovených Radou po dobu řízení podle čl. 7 protokolu.“

Neurčí-li Rada útočníka, stanoví dvoutřetinovou většinou podmínky příměří. Odmítnutí nebo porušení příměří znamená útočný čin.

Celý způsob určování útočníka je založen tedy na procedurálním postupu, na systému pravděpodobné domněnky, platné až do provedení důkazů o opaku.

Pravděpodobná domněnka může býti spatřována při třech druzích předpokladů, kdy sáhnutí k válce je provázeno:

odmítnutím schváliti pokojné řízení nebo podrobiti se řešení, jež je jeho výsledkem;

porušením prozatímních opatření, předepsaných Radou podle čl. 7 tohoto protokolu;

nebo porušením rozhodnutí, uznávajícího, že spor spadá výlučně do kompetence odpůrcovy a opomenutím nebo odmítnutím předložit otázku dříve Radě nebo Shromáždění.

Takováto pravděpodobná domněnka měla být směřovatná pro provádění sankcí až do důkazu opaku, jenž by se musel stát jednomyslným rozhodnutím rady.

Z řady návrhů, předložených v tomto období, ve kterých je kvalifikována agrese nebo určen proces k její kvalifikaci, je možno učinit závěr, že v žádném z těchto návrhů nejedná se o definování agrese materiálně, určením konkrétních znaků agrese, ale o určení útočníka cestou procedurální, kde hlavní rozhodování přísluší Radě SN.

Povaha orgánu, který konec konců rozhoduje podle předložených návrhů o útočnickovi — Rada SN — kde členové Rady jednájí samozřejmě podle politických zájmů svého státu, nezaručuje a nemůže zaručit nestrannost, nýbrž je samozřejmě výrazem poměru sil mezi státy, poměrem střetů zájmů kapitalistických mocností.

Třebaže se Ženevský protokol pokusil zmírnit tento zásadní rys v problému určení útočníka snahou po určité automatisaci procedurálních kritérií, přesto tak učinil — jak jistě odpovídalo úmyslům tohoto protokolu — nedostatečně.

Sovětský svaz podobné řešení útočníka jasně odmítl v notě k návrhu smlouvy o vzájemné pomoci:

„Rada Společnosti rozhoduje na př. v případě nepřátelství ve lhůtě 4 dnů, který ze států válku vedoucích jest útočником, načež všechny smluvní státy jsou nuceny se podřídit jejímu rozhodnutí a účastniti se boje proti tomuto státu. Sovětská vláda vyslovuje se co nejrozhodněji a definitivně proti tomu, aby jedné skupině mocností byla dána tak široká pravomoc, která se rovná mezinárodní diktatuře“.

Tato nota nám jasně odhaluje ostří, namířené proti sovětskému státu, nebezpečí, který v sobě podobný proces určování útočníka skrýval. Zásadní odmítavé stanovisko sovětské vlády je plně pochopitelné.

Otázka definice agrese nebyla ovšem v těchto ranných dobách sovětského zřízení jasná ani v Sovětském svazu. Svědčí o tom nota Litvinova ze dne 12. 3. 1924 Společnosti národů:

„Sovětská vláda popírá ostatně, že by bylo možno určit v každém mezinárodním konfliktu, kdo je útočником a kdo obětí. Jsou jisté případy, kdy jeden stát napadne druhý, aniž ho tento vyprovokoval. Ve svých úmluvách s druhými vládami je sovětská vláda ochotna zavázati se v určitých případech k tomu, že se postaví proti podobným neodůvodněným útokům. Avšak za dnešní mezinárodní situace je ve většině případů nemožno říci, kdo je útočником. Ani vpád do cizího území, ani rozsah válečných příprav nemohou být považovány za dostatečná měřítka“.¹⁾

¹⁾ Zahraníční politika 1924/927.

Není možno odpovědně a vyčerpávajícím způsobem zdůvodnit toto sovětské stanovisko z r. 1924, které s postupující konsolidací sovětského státu bylo v pozdějších letech změněno. Je možné dotknout se pouze několika příčin, kterým přisuzujeme váhu při formulování tohoto stanoviska. V první řadě je to nesporně dožívání občanské a intervenční války, kde složitost a celý průběh této války naznačoval obtížnost aplikace jakékoliv definice.

Jistý vliv na stanovisko sovětské diplomacie měla zřejmě i otázka způsobu aplikace pojmu spravedlivé a nespravedlivé války (viz níže), otázka nedostatečného docenění práva pro jeho využití v zájmu zachování míru, v zájmu ochrany socialistického státu.

Takové jsou podle našeho názoru pravděpodobné hlavní důvody odmítavého postoje sovětské diplomacie k definování útočné války v této době.

Je samozřejmé, že v tomto období, ve kterém Sovětský svaz nezasahuje aktivně do řešení definování agrese, nemohly a ani nechtěly kapitalistické státy dospět k nějakému úspěšnému, vyčerpávajícímu řešení. Toto období je typické neomalenou snahou největších kapitalistických mocností (zastoupených v Radě SN) vyřešit otázku definování agrese takovým způsobem, který by ponechával rozhodování o této otázce plně v jejich rukou. Buržoasní mezinárodně právní nauka vtělená konečně i v samotné různé návrhy se soustřeďuje na plnění tohoto úkolu a na obhajobu názorů o správnosti procedurálního způsobu v určování agresora.

* * *

V období zostřených rozporů ve světové kapitalistické soustavě velkou ekonomickou krizí, v období nástupu fašistické diktatury v Německu a vzniku prvního válečného ohniska na Dálném východě, v období těhotnosti kapitalistické soustavy novými násilnými řešeními — v tomto období se opakuje přibližně stejná situace, kterou známe z let před první světovou válkou, z doby Haagských konferencí: jsou organisovány konference o odzbrojení, snížení zbrojení a pod., kterými státy málo připravené na válku, či státy, jimž nové násilné dělení by bylo neprospěšné, se snaží zmírnit, zastavit nebo alespoň oddálit blížící se konflikt.

Na takovéto konferenci, na konferenci o odzbrojení předkládá Sovětský svaz 6. 2. 1933 svůj návrh na definici agrese. Tento návrh je přijat s malými změnami výborem pro bezpečnostní otázky hlavní komise konference.

Je historicky zákonitou nutností, že na tomto stupni vývoje kapitalistické společnosti nemůže podobný návrh podávat a prosazovat některý kapitalistický stát, ale jedině stát sovětský, bojující za bezpodmínečné udržení míru, poněvadž si je vědom, že definování útočníka se nikdy nemůže obrátit v jeho neprospěch, proti jeho zájmům.

„Na mezinárodních konferencích a v řadě mezinárodních smluv můžeme se setkat s poukazy na nezbytnost zvláštních opatření proti útočné zemi, proti státu agresoru, rozpoutávajícímu válku. Ale nehledě k tomu, vlády buržoasních zemí neprojevily ochotu jasně říci, koho je třeba mít za útočnou zemi, t. j. zemi, odpovědnou za zahájení války. Těto věci se musela ujmout sovětská diplomacie, které zvláště záleží na ochraně míru a na opatřeních proti válečným útokům. Sovětská diplomacie tento úkol splnila se ctí.“¹⁾

Sovětská definice agrese jako první se stává normou pozitivního mezinárodního práva a její dosah a význam se obrátí v pozdějším vývoji této otázky.

Sovětská definice agrese označovala za útočníka stát, který jako první podnikne některý z těchto činů:

1. vyhlásí válku druhému státu;
2. vnikne ozbrojenou mocí na území státu druhého i bez vyhlášení války;
3. napadne silami pozemními, námořními nebo leteckými území, loďstvo nebo letadla druhého státu i bez vyhlášení války;
4. podnikne námořní blokádu pobřeží nebo přístavů druhého státu;
5. poskytne podporu ozbrojeným tlupám, jež se utvoří na jeho území a jež vpadnou na území státu druhého, nebo odmítne přes žádost státu napadeného, učiniti na svém vlastním území veškeré kroky, jež jsou v jeho moci, aby těmto tlupám odňal jakoukoli pomoc a ochranu.²⁾

Když sovětská vláda předkládala svou definici agrese, uvědomovala si jasně, s jakými potížemi se na této cestě setká. Uváděla, že předem zná námitky a poznámky, jaké budou uvádět k této definici právníci a různí znalci. Věděla předem, že se bude poukazovat na nemožnost absolutní definice útoku, na možnost případů, které nejsou pojaty do této definice. Sovětští zástupci ovšem zdůrazňovali, že si nečiní nároky na absolutní definici, poněvadž absolutní definice se nevyskytují a ani vyskytovat nemohou.

Sovětská definice osvětlovala základní zásady, jimiž je třeba se řídit při definování agrese a zdůrazňovala, že v daném případě je úkolem po-

¹⁾ Projev Molotova na VII. sjezdu sovětů — V. M. Molotov stati a řeči (1935 — 36) Partizdat CKVKP/b 1937.

²⁾ Conf. D171-Rapport preliminaire.

kusit se „najít taková řešení problému bezpečnosti, jež by se nemohla stát předmětem diplomatické hry, jež by však mohla být užitečná menším a slabším zemím a nikoli pouze zemím silnějším“.

Sovětská definice obsahuje analytický výpočet nejtypičtějších znaků přímé agrese. Analytická, enumerativní forma sovětské definice dává svou jednoduchostí možnost kterémukoliv mezinárodnímu orgánu, kterémukoli státu jasně určit, kdo je v daném případě agresorem a kdo bojuje v zájmu sebeobranu.

Analytičnost a enumerativnost sovětské definice dávala možnost co nejpřesněji a nejrychleji materiálně určit akt agrese, což samozřejmě nikdy nemohou poskytnout definice, ať již založené na principu procedurálním (viz výše), anebo definice synthetické, generální, postihující pouze všeobecný fakt agrese bez bližšího určení jeho znaků.

Formulaci sovětské definice „vyhlásí válku druhému státu“, „vnikne ozbrojenou mocí na území druhého státu“ atd. je možno aplikovat pouze na spory mezi státy, nikoliv na občanské války, které sovětská definice ve shodě se zásadou nevměšování posuzuje jako vnitřní záležitost států, mezinárodním právem nepostižitelnou.

Princip časovosti — „stát, který jako první podnikne...“ vylučuje jakoukoli možnost vésti první úder z „důvodů obranných“. Podle sovětského návrhu jakákoliv možnost „preventivních válek“ je vyloučena právě tak, jako je vyloučen pojem nevyprovokovaného útoku, tak často se vyskytující ve smlouvách o vzájemné pomoci. Tato zásada sovětského návrhu vylučuje jakoukoli možnost, aby agresor tvrdil, že se jedná o útok vyprovokovaný či obranu proti hroící agresi.

Tato ustanovení sovětského návrhu dávají ovšem plnou možnost státu, který se cítí ohrožen agresí, aby učinil všechna opatření, která považuje za vhodná a nutná pro svoji sebeobranu — ovšem v rámci definice agrese.

Definice postihuje zásadně agresi přímou, agresi ozbrojenými silami a dává v důsledku toho možnost, ozbrojenými silami se bránit.

Pro vyjasnění a posílení obsahuje definice agrese i ustanovení, v nichž se říká, že žádná úvaha rázu politického, vojenského, hospodářského nebo jiného nebude moci omluviti ani ospravedlniti útočný čin, uvedený v definici:

„Žádný útočný čin ve smyslu čl. II této úmluvy nebude moci býti ospravedlněn mimo jiné žádnou z těchto okolností:

A. Vnitřními poměry státu, na př.: jeho politickým, hospodářským, nebo sociálním složením, vadami vytýkanými jeho správě, nepořádky, nastávajícími ze stávek, revolucí, protirevolucí nebo z občanské války.

B. Mezinárodním chováním státu, na př.: porušením nebo ohrožením hmotných nebo morálních práv nebo zájmů cizího státu nebo jeho občanů; přerušením diplomatických nebo hospodářských styků bojkotem hospodářským nebo finančním; spory, týkajícími se hospodářských, finančních neb jiných závazků vůči cizím státům; pohraniční incidenty, jež nejsou případy útočného činu“. (Text t. zv. Londýnských dohod.)

Ve výpočtu důvodů, které agresivní kruhy užívaly za záminku pro útok a intervenci snaží se sovětská definice tuto možnost uvedenou formulací vyloučit.

Definice agrese, jak byla v r. 1933 sovětskou diplomacií navržena, vystihuje plně nejtýpější příklady agrese, vystihuje plně případy agrese vedoucí k druhé světové válce, agresi v Mandžusku, Habeši, Polsku a v SSSR.

Definice agrese, předložená Sovětským svazem byla přijata kladně ve většině států jako věc sloužící zachování míru. Samotný výbor o bezpečnostních otázkách, složený z 17 států, ve své zprávě o definici agrese tvrdí, že je to

„základ veškeré soustavy bezpečnosti, jakou má na zřeteli odzbrojovací konference, neboť odstraňuje pochybnosti a kontraverse v otázce, zda se státy, jež sáhly k útoku, dopustily útoku či nikoli... Taková definice by měla cenu i tehdy, jestliže by mezinárodní orgány naprosto nezasahovaly. Vytvořila by se do značné míry větší autorita pro zákaz používání násilí a umožnila by veřejnému mínění a jiným státům s větší jistotou soudit, byl-li tento zákaz zachován, či nebyl. Za druhé v případě, kdy by mezinárodním orgánům bylo uloženo, aby označily faktického útočníka v určitém konfliktu, usnadnila by existence přesné definice pojmu, který by tyto orgány musely použít, označení útočníka a bylo by menší riziko, že bude možno, aniž se vyvolá dojem, že jsou porušována pravidla, jež mají být aplikována, snažit se z těch i oněch příčin politických, krýt nebo ospravedlňovat útočníka“.¹⁾

Představitel Číny, tenkrát již oběti japonské agrese prohlásil, že „plně podporuje sovětský návrh a doufá, že bude přijat.“ Představitel Malé dohody, rumunský delegát, se plně připojil „k určení agrese takovým způsobem, jako bylo předloženo sovětskou delegací“.²⁾

¹⁾ Proti agresi, za mír, str. 138.

²⁾ Records of the Conference for the Reduction... Series D. T. 5 minutes of the Political Commission C. 50.

Sovětská definice ovšem narazila na odpor u řady států.

V projevu na konferenci o snížení zbrojení 25. 5. 1933 namítá anglický zástupce Eden, že je to „schema příliš prosté a nepružné“ a že „není třeba formálního dokumentu, podepsaného národy světa, aby se dosáhlo takového výsledku“, že „definice takového postupu by nejen měla pochybný užitek, nýbrž mohla by být přímo škodlivá“.

Americký delegát Gibson prohlásil, že „není možno zformulovat všestrannou definici“ a vyjádřil pochybnosti v účelnosti „strohému určení, zvláště takového, které je obsaženo v čl. 1 sovětského návrhu, poněvadž je lehké si představit podmínky, ve kterých i některé akty, uvedené v seznamu, ne vždycky budou akty agrese“.

Vedle anglosaských představitelů nejostřeji vystupovaly státy fašistické, Německo, Japonsko, Itálie.

Německý delegát vyjádřil pochybnosti v „účelnosti předem příliš přesných pravidel pro určení agresora“. „Případy, které mohou vzniknout, jsou příliš mnohostrannými, než aby mohly být postiženy absolutně všestrannou definicí... Spor, ve všech svých rozličných fázích, jeví se často na tolik složitým, že strohé určení definice útočníka by bylo nedostatečným“.

Představitel japonského imperialismu prohlásil s nevinnou tváří: „Japonská delegace klade otázku, je-li ve skutečnosti možné, určit agresora takovou automatickou a mechanickou cestou, jak se předkládá v návrhu...“

V případě ozbrojeného konfliktu... stala-li se agrese, a kdo je agresorem, je vždy věcí složitou a delikátní“.¹⁾

Pro odpor hlavně těchto delegátů nebyla sovětská definice odzbrojovací konferencí přijata. Sovětský návrh nebyl přijat z důvodů rázu jasně politického. Sovětská definice je předkládána totiž v době, kdy se začíná formovat blok agresivních států, který samozřejmě k definování útoku zaujímá stanovisko negativní. Že vůbec k jednání o definování útoku došlo, a že bezpečnostní výbor sovětský návrh schválil, je nutno si vysvětlit neustále se zvětšující obavou států, ohrožených agresí států budoucí Osy.

Pro skupinu států, odmítajících definovat agresí, v jejich čele stály USA a Velká Británie, znamenalo by definování útočníka — vedle zásadní neslučitelnosti s povahou imperialistického státu — závazky v případě

¹⁾ Records of the Conference Series D. T. 5.

agrese, která by nebyla namířena proti zájmům těchto států. Nepřijetí definice agrese zapadá tak do rámce politiky ustupování útočníku, je shodné se snahou nepřijímat závazky, které by se vztahovaly případně i na agresi, směřující na východ, proti Sovětskému svazu.

Sovětská definice, i když nebyla přijata na odzbrojovací konferenci a nestala se všeobecnou normou pozitivního práva, přesto její vliv na pojem agresora byl obrovský.

Sovětské definici se dostalo uznání nejen v teorii,¹⁾ ale její vliv můžeme sledovat všude, kde se problém definování agrese řeší a má své důsledky samozřejmě i v praktické politice.

Ještě v r. 1933 uzavírá Sovětský svaz s deseti zeměmi — mezi nimi i Československem — a později v r. 1939 s Finskem smlouvu o určení útočníka.

„...pamětliví toho, že pakt Briand-Kelloggův, jehož jsou signatáři, zakazuje každý útok,“

„...považující za užitečné uvést v zájmu obecného míru v účinnosti mezi svými zeměmi přesná pravidla, určující co je útok, dokud se tato nestanou všeobecnými.“

„Každá z Vysokých smluvních stran se zavazuje, přijmouti ve svých vzájemných stycích... ono určení pojmu útoku, které bylo vyloženo ve zprávě výboru pro otázky bezpečnosti ze dne 24. 5. 1933 (zpráva Politisova), podané na konferenci pro snížení a omezení zbrojení na základě návrhu sovětské delegace“.²⁾

Uzavřením těchto smluv stala se definice agrese normou pozitivního mezinárodního práva. Ne sice normou všeobecnou, poněvadž vázala pouze účastníky konvencí, ale normou s obrovskou morální i právní autoritou.

V následujících letech jsou konány pokusy definovat útočníka na různých konferencích evropského či amerického kontinentu, jsou předkládány návrhy, nesoucí jasně pečeť sovětského původu. Mnohé z podaných návrhů zůstaly pouhými návrhy.

Zásady sovětské definice byly však přijaty vedle londýnských konvencí v širším či užším měřítku v mnohých smlouvách Evropy, Asie i Ameriky. Takováto ustanovení nacházíme v Balkánské dohodě z 9. 2. 1934, ve smlouvě mezi Iranem, Afganistanem, Irákem a Tureckem z 8. 7. 1937, ve smlouvě o přátelství a spojení mezi Irákem a Transjordanií z 14. 4. 1947.

¹⁾ Viz na př. Lauterpacht, Le Fur, Scele a j.

²⁾ Sbírka zákonů 194/35.

Největšího morálního ocenění definice agrese dostalo se v Norimberském procesu proti hitlerovským válečným zločincům. Při nedostatku obecné normy o definování útočníka, opírá se norimberský tribunál o definici formulovanou v r. 1933 Sovětským svazem:

„Jedním z nejautoritativnějších pramenů mezinárodního práva v této otázce“ prohlašuje americký hlavní žalobce Jackson, „je konvence o definici agrese, podepsaná v Londýně dne 3. 7. 1933 Rumunskem, Estonskem, Lotyšskem, Polskem, Tureckem, SSSR, Persií a Afganistánem. Tato otázka byla také projednávána mezinárodními výbory a komentátory, jejichž mínění požívají velké vážnosti“.

Ve smyslu těchto ustanovení mezinárodního práva a také vzhledem k rozsahu, v jakém to má význam pro důkazy podle naší žaloby navrhuji, aby za „útočníka“ byl pokládán všeobecně stát, který jako první vykoná některý z dále uvedených činů:

- 1) vyhlášení války jinému státu,
- 2) vpád jeho branych sil na území jiného státu, ať s vyhlášením války nebo bez vyhlášení,
- 3) přepadení území, lodí nebo letadel jiného státu bez vyhlášení,
- 4) odpovídá doslova 5. bodu Londýnských konvencí o ozbrojených bandách.¹⁾

„Navrhují dále, aby bylo přijato jako všeobecný názor, že žádné politické, vojenské, hospodářské nebo jiné důvody nemohou být záminkou nebo ospravedlněním takových činů.“²⁾

Tak sovětské definici, jako jedné z norem, o které se opírá norimberský proces, dostává se čestného úkolu hrát úlohu při výkonu spravedlnosti nad německými válečnými zločinci, původci nesmírného utrpení lidstva ve druhé světové válce...

* * *

Po druhé světové válce objevuje se problém definování útočníka jako všeobecné normy na půdě OSN. Již na konferenci v San Francisku jsou předloženy návrhy, sledující cíl jednak vtělit tuto definici do samotné Charty, jednak vypracovat takovouto definici samostatně.

Na této konferenci vystupují se svými návrhy na př. delegace bolivijská a filipinská.

Sovětský svaz v San Francisku nepovažoval za nutné předkládat a prosazovat definici agrese. Před konferencí stálo obrovské množství úkolů,

¹⁾ V této definici, plně odpovídající definici sovětské, je vypuštěn bod 4, mluvící o námořní bloádě jako agresi. Americká diplomacie nechce prakticky v žádném návrhu připustit, aby za agresi byla pokládána námořní bloádá, což jistě vyplývá z jejího námořního mocenského postavení.

²⁾ Norimberský proces I/183.

na jejichž zvládnutí se sovětská delegace soustředila a při nejednotnosti názoru na tuto otázku nepovažovala za možné dospět na konferenci k „uspokojivému řešení“. Je nesporné, že na stanovisko sovětské delegace měla určitý vliv i víra v budoucí zachování Charty, která ponechává určení útočníka Radě bezpečnosti, rozhodující podle zásady jednomyslnosti.

V několika poválečných letech se ovšem situace mění. Vládnoucí kruhy USA a druhých imperialistických států přistupují od přípravy agrese k agresi samé a rozpoutávají v Koreji agresivní válku. OSN je v této době stále více a více zneužívána, za zřejmého zneužívání nejen ducha, ale přímo i litery Charty. Zvláště resoluce „Uniting for peace“ dávající nezákonně Valnému shromáždění právo v případě nefungování Rady — jinými slovy v případě veta Sovětského svazu — doporučit kolektivní akci, nutí Sovětský svaz k tomu, aby předložil OSN definici agrese k projednání a schválení. Přijetí definice agrese stalo by se tak brzdou pro eventuelní zneužití OSN.

Sovětský svaz předkládá tuto definici k projednání na podzim r. 1950, na V. zasedání OSN. Definici agrese se zabývá z iniciativy SSSR jak VI. tak VII. zasedání OSN. 20. 12. 1952 přijímá VS proti hlasu USA resoluci. (688-VII) ve které konstatuje, že se „má pokračovat ve společném úsilí formulovat všeobecně přijatelnou definici agrese, aby byl podpořen mír, mezinárodní bezpečnost a rozvoj mezinárodního práva.“¹⁾

Touto resolucí je vytvořen zvláštní výbor, který má za úkol: „Předložit VS na jeho IX. zasedání návrhy na definici agrese nebo návrhy vysvětlující pojem agrese“.

Na zasedání toho zvláštního výboru, zasedajícího od 24. 8. — 27. 9. 1953 předložil Sovětský svaz, vedle delegací kuomintanské Číny, Mexika a Bolívie tento návrh na definici agrese:

„Valné shromáždění,
považujíc za nezbytné definovat zásadní principy dovolující určit stranu vinnou z agrese,

¹⁾ I resoluce VI. zasedání OSN (599—VI) jednoznačně uznává účelnost definování agrese: „(VS) má ostatně za to, že je jistě užitečné, aby byly formulovány směrnice jako vodítko pro mezinárodní organizace, které v budoucnosti mohou být povolány určit útočníka“.

prohlašuje:

1. Bude považován za agresora v mezinárodním konfliktu stát, který podnikne první některý z těchto činů:

- a) který vyhlásí válku druhému státu;
- b) jehož ozbrojené síly, i bez vyhlášení války vtrhnou na území státu druhého;
- c) jehož síly pozemní, námořní nebo letecké budou bombardovat území druhého státu nebo vědomě napadnou loďstvo nebo letectvo tohoto státu;
- d) jehož síly pozemní, námořní nebo letecké se vylodí nebo budou zavedeny na území druhého státu bez oprávnění jeho vlády nebo poruší podmínky oprávnění, zvláště pokud se týká trvání nebo rozsahu oblasti jejich pobytu;
- e) který zřídí námořní blokádu pobřeží nebo přístavu druhého státu;
- f) který poskytne podporu ozbrojeným bandám, které formovány na jeho území, vtrhnou na území státu druhého, nebo který odmítne přes žádost státu napadeného učiniti na svém vlastním území všechna opatření, která jsou v jeho moci, aby zbavil tyto bandy veškeré moci a ochrany.

2. Bude uznán vinným z nepřímé agrese stát, který:

- a) podněcuje podvratnou činnost namířenou proti státu druhému (teroristické činy, sabotáž atd.);
- b) podporuje podněcování k občanské válce v druhém státu;
- c) podporuje revoluci uvnitř druhého státu nebo politické změny výhodné pro agresora.

3. Bude uznán vinným z ekonomické agrese stát, který jako první podnikne některý z těchto činů:

- a) který podnikne opatření k vykonání ekonomického nátlaku zasahujícího suverenity státu druhého a jeho hospodářskou nezávislost a ohrožující základy ekonomického života těchto států;
- b) který podnikne opatření k zabránění druhému státu exploatovat svá vlastní přírodní bohatství, nebo je nacionalisovat;
- c) který zřídí hospodářskou blokádu nad druhým státem;

4. Bude uznán vinným z agrese ideologické stát, který:

- a) podněcuje válečnou propagandu;
- b) podněcuje propagandu za použití atomových zbraní; bakteriologických, chemických a všech ostatních zbraní masového ničení;
- c) podporuje propagandu fašistických a nacistických ideí, rasové nebo národnostní nadřazenosti, nenávisti nebo opovržení k druhým národům.

5. Mimo činy nahoře vyjmenované, mohou býti považovány za akty agrese všechny činy podniknuté státy, které budou v každém případě zvlášť, uznány Radou bezpečnosti za činy ozbrojené agrese nebo agrese ekonomické, ideologické nebo nepřímé.

6. Žádná úvaha rázu politického, strategického nebo hospodářského ani úmysl exploatovat na území napadeného státu přírodní zdroje nebo zde získávat jakékoliv jiné výhody nebo privilegia nebo důležitost investovaného kapitálu nebo jiné zvláštní zájmy, existující na tomto území ani odmítnutí uznat zřetelný charakter státu,

nebudou moci sloužit k ospravedlnění agrese, předpokládané v § 1 ani k aktům agrese ekonomické, ideologické nebo nepřímé, předpokládané v §§ 2, 3, 4.

Zvláště nebudou moci sloužit k ospravedlnění agrese:

A. Vnitřní situace jakékoli státní, na př.:

- a) zaostalý stav národa ve vztazích politických, ekonomických nebo kulturních;
- b) nedostatky dokazované jeho správě;
- c) nebezpečí ohrožující život nebo majetek cizinců;
- d) revoluční nebo kontrarevoluční hnutí, občanská válka, nepokoje nebo stávky;
- e) vytvoření nebo udržení v některém státu takového nebo jiného politického, hospodářského nebo sociálního řádu.

B. Žádný zákon nebo nařízení některého státu, na př.:

- a) porušení mezinárodních smluv;
- b) porušení práv nebo zájmů, nabytých v oblasti obchodu, koncesí, nebo každé jiné hospodářské činnosti jiným státem nebo jeho občany;
- c) přerušování styků diplomatických neb hospodářských;
- d) opatření hospodářského nebo finančního bojkotu;
- e) zneuznání dluhů;
- f) zákaz nebo omezení emigrace nebo změny provedené v cizineckém režimu;
- g) porušení výsad přiznaných oficiálním zástupcům státu druhého;
- h) odmítnutí transitu ozbrojených sil směřujících na území státu třetího;
- i) opatření charakteru náboženského nebo protináboženského;
- j) pohraniční incidenty;

7. V případě, že některý stát by mobilisoval, nebo koncentroval důležité ozbrojené síly v blízkosti jeho hranic, stát, který by se pokládal ohroženým, bude mít právo sáhnout k prostředkům diplomatickým nebo jiným dovolujícím smírné řešení mezinárodních sporů. Bude moci zároveň během této doby učiniti vojenská opatření analogická těm, která jsou popsána výše, aniž by ovšem překročil hranici“.

Sovětská definice, jak byla navržena na zasedání zvláštního výboru se liší od sovětské definice z r. 1933 a od doplněné definice z r. 1950. Dnešní sovětská definice obsahuje vedle agrese přímé i agresi nepřímou, agresi ideologickou a ekonomickou.

Důvody, které vedly sovětskou diplomacii rozšířit definici agrese a změnit její charakter, můžeme jistě spatřovat v mezinárodním vývoji posledních let, ve změně mezinárodně politických, ekonomických i mezinárodně právních forem styků mezi jednotlivými státy, kde tyto styky vlivem amerického imperialismu nabyly forem dosud neznámých, přímě-řených dnešnímu vysokému stupni vývoje imperialismu.

Pojem nepřímé agrese, kam bylo možno dříve zařadit pouze praxi hitlerovského státu, se stává stále více používanou zbraní amerických vládnoucích kruhů, veřejně finančně podporovanou. Tímto způsobem

je možno hodnotit i otázku ekonomické agrese. Fašisace státního aparátu USA, jeho postavení do služeb velkých monopolů — které v zájmu kapitalistické třídy jako celku jsou dnes schopny provádět pomocí státního aparátu opatření, která (i když na úkor některých kapitalistických skupin) nasazují celou ekonomickou sílu USA pro politické cíle amerického kapitalismu jako celku — staví otázku ekonomické agrese na pořad dne. Agrese ideologická, jako nový pojem agrese, vyjadřuje zájmy širokých lidových mas na zachování míru. Sovětská definice je analytická a syntetická zároveň. V článcích 1 a 4 vypočítává typické příklady agrese jak přímé, tak nepřímé, ponecháváje ovšem Radě bezpečnosti v případech zvláštních možnost posoudit, jedná-li se o agresi či nikoliv (čl. 5). Enumerativnost článků 1 a 4, jejich šíře a hloubka ovšem silně omezují možnost uplatnění čl. 5. Touto formulací Sovětský svaz odstranil námitky těch odpůrců sovětské definice, kteří namítali, že neúplná enumerativnost povede k zneužití definice agresorem, který povede útok způsobem v definici neurčeným.

Sovětská definice vlivem čl. 5 nemá přesto co činit s generálním definováním pojmu agrese, tak jak to nalézáme v návrzích jiných. Tak na př. spolu se sovětskou definicí byly zvláštnímu výboru podány návrhy delegace mexické a bolivijské. Tyto návrhy pokoušejí se položit do čela definice generální určení agresora, po němž následuje enumerativní výpočet. Příkladem takovéto definice „smíšené“ je definice mexická:

„Bude považováno za agresi v mezinárodním konfliktu přímé či nepřímé použití síly kompetentními orgány státu proti územní integritě či politické nezávislosti státu druhého nebo k jinému účelu, který by nebyl legitimní obranou individuální či kolektivní nebo výkonem rozhodnutí nebo doporučení kompetentního orgánu OSN. Zvlášť bude považováno za agresi podniknutí některého z následujících činů:...

Zde mexická definice doporučuje vložit ustanovení čl. 1 sovětské definice (přímá agrese) a doporučuje vypustit čl. 5 — který se stal přebytečný — a čl. 2, 3, 4.

Nejasnost, neurčitost takovéto generální formulace, i když po ní následuje příkladný výpočet některých aktů, její postavení v čelo definice, zdůrazňující její význam, nesporně celou definici znehodnocuje a dává možnost agresorovi — a nejen agresorovi — dlouhých diskusí o tom, zdali jeho čin odpovídá generální formulaci či nikoliv.

Sovětská formulace, staví v čelo výpočet typických případů agrese a přiznává pouze, že mimo vypočtené činy, mohou být za akty agrese

označeny takové činy, „které budou v každém případě zvlášť, uznány Radou bezpečnosti za činy ozbrojené agrese nebo agrese ekonomické, ideologické nebo nepřímé“. Takováto formulace samozřejmě neponechává mnoho možností pro možné konstrukce a kombinace prospěšné agresorovi.

Jak již bylo výše zmíněno, obsahuje dnešní sovětská definice akty nejen přímé, ale i nepřímé agrese. Tím se podstatně liší od definice z r. 1933. Z této skutečnosti ovšem vyplývá určitý závěr. Zatím co původní definice při splnění některého z vyjmenovaných znaků dovolovala chopení se zbraně v zájmu sebeobrany, připouští něco podobného nová definice pouze pro případy obsažené v čl. 1 (konečně totožné s původní definicí), zatím co ostatní případy (čl. 2, 3, 4) něco podobného nepřipouští.

Toto zjištění vyplývá jasně z ustanovení charty čl. 51, ve kterém se stanoví, že právo na sebeobranu je možné jedině „dojde-li k ozbrojenému útoku proti některému členu organizace“. Příklad agrese podle čl. 2, 3, 4 dává ovšem možnost státu odvolat se k Radě bezpečnosti.¹⁾

Klade se otázka jak je nutno posuzovat takovou situaci, kdy na agresii podle čl. 2, 3, 4 bylo odpověděno ozbrojeným útokem, což může být komplikováno ještě tím způsobem, že při nefungování Rady bezpečnosti stát, který nemůže snést — aniž by ohrozil svoji existenci — na př. agresii ekonomickou, odpoví ozbrojenou silou.

V druhém případě vzniká jistě situace zvláštní, způsobená nefungováním OSN. Při střetu těchto dvou agresí, kvalitativně odlišných, je nutno ovšem se postavit na stanovisko charty čl. 1, který jasně vymezuje použití ozbrojené síly jen v případě ozbrojené agrese.

Sovětská definice předpokládá své použití pouze v mezinárodních vztazích. V čl. 1 se praví, že „bude považován za agresora v mezinárodním konfliktu stát....“, Tato formulace nepřipouští definice pro občanské války. Definice, kterou předložil člen 6. výboru OSN Alfaro, snaží se tuto zásadu změnit formulováním definice, kdy: „agrese je užití síly státem nebo skupinou států, vládou nebo skupinou vlád, proti uzemí a obyvatelstvu jiných států nebo vlád..“

¹⁾ Tento záměr sovětského návrhu, odlišit dosah čl. 1 od čl. 2, 3, 4 se jeví i v úvodní formulaci těchto článků, kdy v čl. 1 se mluví, že „bude považován za útočníka stát...“ oproti formulaci v čl. 2, 3, 4, kde se praví, že „bude uznán vinným z agrese nepřímé (ideol., ekon.) stát...“

Podobnou tendenci pozorujeme i v holandském návrhu, který navrhuje (na zasedání zvláštního výboru) definovat pojem agrese jako mezi-národního zločinu takto:

„Agrese je hrozba silou nebo užití síly státem nebo vládou proti územní integritě nebo nezávislosti druhého státu....“¹⁾

V dnešním sovětském návrhu je plně potvrzen princip časovosti, obdobně jako v návrhu z r. 1933. Argumenty odpůrců tohoto principu, jehož neuznání by znamenalo otevření cesty agresí, jsou předkládány již od doby, kdy definice agrese začala být vůbec projednávána.

Již dočasná smíšená komise v r. 1933 dospěla k názoru, že „porušení hranic se strany malého státu může znamenat preventivní obranná opatření“. Argumenty, tvrdící, že přepadený má právo střílet první, byly plně vyvráceny sovětskými zástupci s poukazem na to, že i obrana musí být vždy přiměřená.

„Žádati na státu, aby vyčkal, aby nenapadl „první“, znamená dát nepříteli velkou technickou výhodu“, jsou argumenty amerických agresivních kruhů, tlumočené americkým zástupcem Mactosem.²⁾

Sovětská definice v čl. 1 jako první znak agrese uvádí:

„a) kdo vyhlásí válku druhému státu“,

Tato jasná kvalifikace útočníka narazila na odpor hlavně vedoucích delegací imperialistického tábora. Zástupci těchto států tvrdili, že by musely být považovány za agresora Spojené státy, poněvadž první vyhlásily válku Japonsku, právě tak Velká Británie a Francie v r. 1939, kdy vyhlásily válku Německu, aniž by byly napadeny.

Otázka, kdo byl agresorem v případě konfliktu USA — Japonsko v r. 1941 je jasná a sebe větší snaha není schopna překroutit sovětský text, který označuje za agresora Japonsko, které první napadlo Pearl Harbour a tím vykonalo zjevný akt agrese a vyhlášení války se strany USA, na tomto stavu nic nezměnilo.

¹⁾ „... jakýmkoliv způsobem, jakoukoliv methodou, z jakýchkoliv důvodů, pro jakékoliv cíle, s výjimkou legitimní obrany individuální nebo kolektivní proti ozbrojenému útoku nebo donucování akci podniknutou OSN“. — (Definice prakticky totožná s definicí Komise pověřené přípravou kodexu zločinů proti míru a lidské bezpečnosti.) *Revue de droit int.* (Sotille — 4/1551).

²⁾ 6. výbor VI. Session 282 Seance.

Druhý argument se již vyskytl na norimberském procesu, kde byl vysloven ústy obhájců válečných zločinců. Jeho neodůvodněnost vyvrací sám hlavní žalobce Velké Britannie Shawcross:

„Když Velká Britannie a Francie oznámily Společnosti národů, že jsou ve válečném stavu s Německem od 3. 9. 1939, prohlásily tím oba státy zároveň, že Německo, dopustivší se agrese proti Polsku, porušilo závazky, které na sebe vzalo nejen vůči Polsku, nýbrž i vůči jiným mocnostem, které podepsaly Pakt Briand-Kellogův. Porušení paktu vůči jedné ze stran, které Pakt podepsaly, znamenalo také útok na všechny strany ostatní...“

„Válku vyhlásily Velká Britannie a Francie, avšak akt války a zahájení války vyšly z Německa, které porušilo základní ustanovení smlouvy, již samo podepsalo“.¹⁾

Podle čl. 51 Charty mají státy právo na individuální či kolektivní sebeobranu. Stát, vázaný smlouvou o vzájemné pomoci tím, že přispěchá na pomoc napadenému, sdílí jeho právní postavení, jeho postavení napadeného. Bylo by přímo nesmyslné — v analogickém případě s Velkou Britannií a Francií — dnes amputovat otázce agrese opačný smysl než má, totiž jasně určit útočníka a podle tohoto určení umožnit státu přispět pomocí v rámci eventuální kolektivní obrany než zasáhne akce OSN.

V odstavcích „1b): jehož ozbrojené síly i bez vyhlášení války vtrhnou na území státu druhého“.

c): „jehož pozemní, námořní, letecké síly budou bombardovat území státu druhého nebo vědomě napadnou jeho loďstvo nebo letectvo,“ které jsou prakticky totožné s návrhem z r. 1933, definuje Sovětský svaz nejobvyklejší způsoby početí války. Jak vyplývá z textu a jeho smyslu, musí se vždy jednat o akce vědomé, s úmyslem podstatně zasáhnout integritu a nezávislost státu. Pohraniční konflikty, tak časté příčiny rozporů států, sovětská definice v čl. 6 Bj vylučuje a nepřiznává jim právo stát se důvodem ozbrojeného útoku.

Akt agrese, tak jak je formulován v čl. 1d, postihuje ve své druhé části (setrvání jednotek na území proti vůli státu) ty případy agrese, kdy určitý stát, oprávněný uvést své jednotky na území určitého státu, tohoto oprávnění zneužije a ponechá tam tyto jednotky proti ustanovení déle nebo ve větším rozsahu. Podobné jednání je nesporně v protikladu s integritou a nezávislostí státu. Ostří tohoto ustanovení dnes míří proti síti základů USA a přítomnosti jejich jednotek na cizích územích, je-

¹⁾ Norimberský proces str. 200.

jichž setrvání na těchto územích mohlo by být někdy eventuelně posuzováno podle tohoto ustanovení.

f) „kteří poskytnou pomoc ozbrojeným bandám, které formovány na jeho území, vniknou na území státu druhého, nebo který odmítne přes žádost státu napadeného podniknout na svém vlastním území všechna opatření jsoucí v jeho moci, aby zbavil dotyčné bandy jakékoliv pomoci a ochrany“.

Tuto formulaci jedné ze znaků agrese nalézáme již v obdobném znění v sovětských návrzích a smlouvách r. 1933 a je totožná se sovětským návrhem z r. 1950.

Odůvodněnost tohoto návrhu vystupuje plně do popředí v případě agrese v Guatemale, kdy akt agrese odpovídá zmíněné formulaci.

Argumenty kapitalistických delegátů, snažících se na základě této definice dokázat, že v případě čínských dobrovolníků se jedná tedy o agresi, je možno plně vyvrátit poukazem na to — aniž bychom argumentovali právní otázkou dobrovolníků — že agrese je akt, který první je zahájen se strany státu druhého. Že to byly ozbrojené síly amerických imperialistů a jejich pomocníků, kteří vstoupili na korejské území aby pomohli agresoru a nikoli čínští dobrovolníci, bylo již mnohokrát dokázáno.

První z článků, které jsou v dnešní sovětské definici nové, je ustanovení o nepřímé agresi. Pod nepřímou agresí rozumí se podněcování k „podvratné činnosti“, „občanské válce“, podpora „revoluce uvnitř druhého státu nebo politických změn, výhodných pro agresora“ (čl. 2).

Akty, spadající pod tuto formulaci, nabyly v posledních letech působením hlavně amerických imperialistů takového rozsahu a možnost porušení míru z takových aktů stalo se tak velké, že sovětská diplomacie pokládala za správné formulovat v definici agrese i agresi nepřímou a právě citovaným způsobem.

Učinila tak bezpodstatnými ony argumenty, tvrdícími, že původní sovětská definice nepostihuje na př. agresi v případě Rakouska a Československa.

Definice nepřímé agrese není obsažena pouze v návrhu sovětském. Na př. Bogotská charta vedle agrese přímé (ozbrojené) zná i agresi nepřímou. V kapitole V. čl. 25 se praví:

„Jestliže nedotknutelnost nebo integrita území nebo suverenita nebo politická nezávislost kteréhokoli amerického státu by byla provedena ozbrojeným útokem nebo útočným činem, který není ozbrojeným útokem, nebo mimokontinentál-

ním konfliktem mezi dvěma nebo více americkými státy, nebo jakýmkoliv jiným skutkem nebo situací, která by mohla ohrozit mír v Americe, americké státy...“¹⁾

Nepřímá agrese je tak definována ve smlouvě států, které proti nepřímé agresi, obsažené v sovětském návrhu, nejhorlivěji vystupovaly a vystupují.

Druhým článkem, obsahujícím nový pojem proti dřívější sovětské definici je čl. 3, formulující pojem agrese ekonomické. Za vinným z ekonomické agrese bude podle sovětského návrhu považován ten stát:

- a) „který podnikne opatření k vykonání ekonomického nátlaku zasahujícího suverenity státu druhého a jeho hospodářskou nezávislost a ohrožující základy ekonomického života těchto států;
- b) který podnikne opatření k zabránění druhému státu exploatovat svá vlastní přírodní bohatství, nebo je nacionalisovat;
- c) který zřídí hospodářskou blokádu nad státem;

Formulování ekonomické agrese bylo vedeno snahou postihnout případy ekonomického nátlaku, který dnešní stadium imperialismu přináší, jehož důsledky jsou konec konců stejné jako důsledky agrese ozbrojené.

Tento sovětský návrh našel silnou odezvu v řadách delegátů jihoamerického a asijského kontinentu. Brazilský delegát podporoval sovětské stanovisko prohlásiv, že ekonomická agrese porušuje tři principy: nezávislost, suverenní rovnost a nevměšování do vnitřních věcí. Ekonomická agrese má tedy za následek tytéž důsledky co ozbrojená. Se závěry brazilského delegáta souhlasili zástupci Mexika, Iránu a Syrie, z nichž poslední zdůraznil, jak málo vyvinuté země pod ekonomickou agresi trpí.²⁾

Právě tak jako definování agrese nepřímé není výlučností sovětského návrhu, tak také pojem ekonomické agrese je obsažen i v jiných smlouvách. A právě Bogotská charta v čl. 15 říká:

„Žádný stát nebo skupina států nemá právo intervenovat přímo nebo nepřímo z jakéhokoli důvodu do vnitřních nebo vnějších záležitostí kterékoliv jiného státu. Výše uvedený princip zakazuje nejen ozbrojenou sílu, ale i jakoukoliv formou vměšování nebo pokusu o hrozbu jeho politickým, hospodářským, kulturním základům (elements).“

Pojmy nové, plně shodné s dnešním úsilím za udržení míru, pojmy kladoucí důraz na politické, ideologické podněcování k válce jsou pojmy,

¹⁾ American Journal 1952, vol. 46.

²⁾ Raport du comité special... II (A) 2638) čl. 70-73.

obsažené v čl. 4 definujícím ideologickou agresi. „Válečná propaganda“, „propaganda pro použití atomových, bakteriologických, chemických a všech ostatních zbraní masového ničení“, „propaganda hlásající nacistické, fašistické ideje, ideje rasové či národnostní nadřazenosti, toto vše je sovětskou formulací hodnoceno jako nebezpečný prostředek, jeho důsledky mohou vést k válečnému konfliktu.

Čl. 6 sovětské definice vyjmenovává v plné šíři všechny důvody původu vnitropolitického či mezinárodněpolitického, které dříve snad sloužily za záminku k válečnému konfliktu, podle sovětského návrhu jsou však neodůvodněné. 6. článek v odstavcích A/d, e, vypočítává důvody, které nemohou vést k ozbrojenému zásahu, které ovšem jsou v plném rozporu s ustanoveními moderních imperialistických mezinárodně právních dokumentů. V čl. 6A se praví, že nemohou sloužit za ospravedlnění agrese:

- d) „revoluční nebo kontrarevoluční hnutí, občanská válka, nepokoje nebo stávky,
- e) vytvoření nebo udržení v některém státě takového či jiného režimu politického, hospodářského nebo sociálního“.

Tato ustanovení, odmítající jakýkoliv zásah pro vnitřní politické důvody jsou neslučitelné jednak se zahalenou formulací A-paktu (zabezpečení „civilisace svých národů, jež jsou vybudovány na zásadách demokracie, svobody jednotlivce a právního řádu“ - preambule) a samozřejmě s otevřenou, nezakrytou formulací resoluce z Panamerické konference v Caracasu, kde se stanoví:

„X. Panamerická konference:

I. odsuzuje činnost mezinárodního komunistického hnutí, vměšujícího se do amerických záležitostí;

vyjadřuje odhodlání amerických států učinit nutná opatření k ochraně jejich politické nezávislosti proti intervenci mezinárodního komunismu, jednajícího v zájmu cizího despotismu, znovu zdůrazňuje víru amerického lidu ve skutečnou účinnost parlamentní demokracie jako nejlepšího prostředku k rozšiřování jejich sociálního a politického pokroku a prohlašuje, že ovládnutí nebo kontrola politických institucí kteréhokoli státu mezinárodním komunistickým hnutím, rozšiřujícím na tuto polokouli politický systém mimokontinentální mocnosti, by vytvořilo nebezpečí pro suverenitu a politické nezávislosti amerických států, ohrožující mír v Americe a vedlo by k příslušným akcím podle existujících smluv“.¹⁾

* * *

¹⁾ New York Times 7. 3. 1954 p. 3.

Sovětská definice agrese plně odpovídá Chartě OSN. V Chartě definice agrese není podána; agresora má právo podle Charty určit pouze Rada bezpečnosti.

„Čl. 39: Rada bezpečnosti určí, zda jde o ohrožení míru, jeho porušení nebo útočný čin“.

Přitom Charta ovšem nestanoví přesný materiální rozdíl těchto tří pojmů. Je ovšem nesporné, že pod pojmem agrese nerozumí pouze pojem poslední, „útočný čin“, či pojem, který lze vyrozumět z čl. 51 Charty:

„Dojde-li k ozbrojenému útoku proti některému členu Organizace, nic v této Chartě není na překážku přirozenému právu na individuální či kolektivní sebeobranu“.

Takovému úzkému pojetí neodpovídá ani ustanovení čl. 41, ve kterém se praví:

„Aby Rada bezpečnosti svým usnesením dodala účinnosti, může rozhodnout, jakých opatření, vyjma užití ozbrojené síly, má být užito“.

Užití jiných opatření „vyjma ozbrojené síly“, dává předpokládat, že se jedná o agresi podniknutou bez použití ozbrojené moci.

Že pod agresí Charta rozumí nejen přímý „útočný čin“, ale i pojem „porušení míru“ jasně vyplývá z formulace čl. 1/1, která jmenované tři pojmy jasně kvalifikuje:

„...Zachovávatí mír a bezpečnost a k tomu cíli podnikati účinná kolektivní opatření, aby se předešlo a odklidila ohrožení míru a byly zkrášeny útočné činy nebo jiná porušení míru...“

Formulace tohoto článku klade přibližně stejné kategorie „útočné činy nebo porušení míru“, které mají být „zkrášeny“. Z toho vyplývá, že řadí-li Charta pod pojem agrese „útočné činy“, řadí pod ně i nesporně „porušení míru“.

Čl. 2/4 stanoví, že:

„Všichni členové... se vystříhají... hrozby silou nebo použití síly ať proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, ať jakýmkoliv způsobem neslučitelným s cíli Spojených národů“.

Je nesporné, že cílů, kterých je možno dosáhnout „použitím síly“ proti územní celistvosti či nezávislosti, je možno dosáhnout nejen použitím síly ozbrojené, ale i takovým způsobem jaké vypočítává čl. 2, 3, 4 sovětského návrhu, t. zn. i „jakýmkoliv“ jiným způsobem neslučitelným s cíli Spojených národů“.

A právě sovětský návrh vedle přímé agrese ozbrojené formuluje i případy agrese nepřímé, plně podléhající pojmu „porušení míru“, plně odpovídající smyslu čl. 2/4.

Tak jako se snažili zástupci některých kapitalistických států zúžit pojem agrese na „útočný čin“, snažice se vyloučit pojem nepřímé, ekonomické a ideologické agrese, tak na druhé straně se pokusily rozšiřovat pojem agrese s poukazem na formulaci čl. 2/4 mluvící o „hrozbě silou“.

Toto stanovisko, které otevírá cestu „preventivním válkám“, „vyprovokovanému útoku“, je obsaženo v několika jiných návrzích definujících agresi. Již ve shora zmíněném bolivijském návrhu z r. 1945 se mluví, že „jakákoliv hrozba násilím nebo násilí... má být považována za akt agrese“.

Totéž stanovisko nacházíme i v holandské definici, kde „agrese je hrozba nebo použití síly státem“, i v definici bolivijské předložené zvláštnímu výboru, podle níž „budou právě tak považovány za útočné činy hrozba nebo použití síly...“

Toto pojetí agrese, nehledě na to, že je nebezpečné politicky, neodpovídá ani právnímu citění. V zákonech a iurisdikci různých zemí je při hrozbě oprávněné použití legitimní obrany vždy spojeno s počátkem výkonu hrozby. Totéž je samozřejmě nutné aplikovat na vztahy mezinárodně právní. Definice agrese by se zbavila prakticky smyslu, kdyby se připustilo, že jeden stát může druhý napadnout odvolávaje se na hrozbu agrese.

Sovětský návrh říká, že oběť agrese není absolutně svobodná ve své obraně, ve volbě prostředků a pod. Při agresi přímé má právo na individuální či kolektivní sebeobranu do doby zásahu Rady bezpečnosti. Při agresi neozbrojené nemůže nedbat stupně naléhavosti, který jediné ospravedlňuje ozbrojenou odpověď.

Sovětský návrh není možno aplikovat na války občanské, na vnitřní záležitosti států, což je v plném souhlasu s Chartou. Charta mluví vždy o „mezinárodním míru“ (1/1), aby byl „zachován nebo obnoven mezinárodní mír a bezpečnost“ (39) a ustanovuje v čl. 2/7 jasná omezení OSN v případě vnitřních otázek.

Definice agrese je tak plně shodná s Chartou OSN. Námitky, že přijetí definice agrese znamená interpretaci Charty jsou neopodstatněné. Valné shromáždění a Rada bezpečnosti mohou prý interpretovat jediné

v souvislosti s konkrétními případy, které jim byly postoupeny a před nimiž stojí, že výklad těch či oněch ustanovení Charty může být podáván jen v podobě doplňků k Chartě za použití příslušné procedury, stanovené kapitolou 18 Charty.

Vymezení pojmu agrese neznamená výklad jakéhosi pojmu použitého v Chartě, nýbrž o definici konkrétních znaků agrese, což není totéž.

Článek 11 Charty zmocňuje Valné shromáždění, aby projednávalo všeobecné zásady spolupráce ve věci podporování mezinárodního míru a bezpečnosti, tedy projednávalo i všeobecné zásady, směřující k boji proti agresi.

Nejedná se o změny v Chartě, poněvadž se nezavádějí nové zásady, nemění se staré. Definice agrese, to je poukázání na jednotlivé znaky jednotlivých aktů, které musí být považovány za agresi, je otázkou procedurálně methodickou, která se nedotýká podstaty věci, protože podstatu věci je již určena v Chartě. Definice agrese je tak plně shodná s Chartou OSN.

* * *

Definice agrese plně odpovídá v dnešním historickém období pojmům spravedlivé a nespravedlivé války. Marxistické hodnocení válek dnešní epochy je podáno v této formulaci s. Stalina:

„Jsou války dvojího typu:

a) válka spravedlivá, nedobyvačná, osvobozenecká, jejímž cílem je buď obrana lidu před napadením zvenčí a před pokusy o jeho zotročení, anebo osvobození lidu z kapitalistického otroctví, či posléze vysvobození kolonií a závislých zemí z jařma kapitalistů;

b) válka nespravedlivá, dobyvačná, jejímž cílem je anexe a podmanění cizích národů“.

Je nesporné, že toto definování neobsahuje v sobě a ani nemůže obsahovat otázku útoku. Toto definování nepovažuje otázku, kdo první zahájil válku, za otázku podstatnou pro posouzení spravedlnosti či nespravedlnosti války. Toto marxistické pojetí válek plně potvrzuje na několika místech Lenin:

„Kdyby na př. Maroko vyhlásilo zítra válku Francii, Indii Anglii, Persie nebo Čína Rusku atd., byly by to války „spravedlivé“, „obrané“, nezávisle na tom,

kdo první zaútočil a každý socialista by přál vítězství utlačovaným, závislým a nerovnoprávným státům proti utiskovatelským, otrokářským a loupeživým velmocem“.¹⁾*)

„Sociální demokraté se mohou octnout i v takové situaci, kde se mohou dožadovati útočných válek... Je samozřejmé, že v této otázce... jedině možným kritériem při zkoumání a řešení otázky, jaké stanovisko mají zaujmout sociální demokraté k tomu nebo onomu zjevu v mezinárodních vztazích, nemůže být obranný nebo útočný ráz války, nýbrž zájmy třídního boje proletariátu nebo lépe řečeno, zájmy mezinárodního proletářského hnutí“.²⁾

Tato Leninova tvrzení plně podporují pojem spravedlivé a nespravedlivé války, kladoucí důraz na pokrokovost tříd, které války vedou a na pokrokovost cílů této války a samozřejmě pomíjejí otázku, kdo první danou válku začal.

Znamenají však tato tvrzení, že definice agrese pojímající akt války formálně, je neslučitelná s pojmem války spravedlivé či nespravedlivé?

Je nutno si uvědomit, že v dnešním historickém období socialistický tábor objímá přes třetinu všeho lidstva, že prvním a hlavním zájmem tohoto socialistického tábora je nerušená výstavba socialismu, že zde existuje možnost, že kapitalistická soustava vlastními vnitřními silami je schopna se rozložit a část po částech odpadnout, že „zájmy třídního boje proletariátu... zájmy proletářského mezinárodního hnutí“ spočívají v udržení světového míru.

A nejen pro obranu socialismu a jeho výstavby je definice útočníka potřebnou a správnou, ale se stanoviska zabránění války i mimo hranice socialistického tábora. Dnešní stadium imperialismu vtiskuje totiž většině válek ten podstatný ráz, že se jedná o války, kde útočný stát svým charakterem je stát reakčnější, na mnohem vyšším stupni úpadkového vývoje kapitalismu, jehož útok se nespokojoval pouze s výsledky uspokojujícími jeho ekonomické zájmy, — čemuž i v případech jsoucích nejdále, jak je známe z hitlerovské praxe, je používáno otevřeného útlaču národnostního — nýbrž míří vždy i proti pokrokovým třídním silám daného státu, v terminologii amerického imperialismu proti „komunistickému hnutí“. A dělnickému hnutí pochopitelně není lhostejno, v jakých podmínkách rozvíjí svoji činnost, zda v podmínkách parlamentního demokratismu či

¹⁾ Lenin: Socialismus a válka str. 11.

²⁾ V případě Maroka a Indie jde ovšem o válku občanskou.

³⁾ Lenin: Spisy, sv. 15, str. 155, rus.

v podmínkách, kde buržoasní demokracie je odstraněna. Dělnickému hnutí není samozřejmě lhostejný ani osud vlastního národa jako celku. I s tohoto stanoviska, se stanoviska konečných cílů protetariátu, je nutno otázku agrese hodnotit.

Na druhé straně je nesporné, že za dnešní mezinárodní situace, v dnešním historickém období by jakákoli válka, vedená se strany socialistického tábora, odpovídající samozřejmě marxistickým pojmům spravedlivé a nespravedlivé války, ale po stránce formální splňující znaky agrese, by znamenala okamžitou reakci se strany kapitalistického tábora, který by neváhal plnou silou se vrhnout a pokusit se zničit státy tábora demokratického.

Tyto všechny skutečnosti jsou jistě základem theorie možnosti soužití dvou společenských systémů, jsou nesporným podkladem pro tvrzení, že definice agrese v dnešním historickém období odpovídá pojetí spravedlivé a nespravedlivé války.

* * *

Definice agrese předkládaná Sovětským svazem již řadu let narážela a naráží na odpor předních imperialistických států. Argumenty, které zástupci těchto států proti sovětskému návrhu byly vznášeny, byly ve značné míře vyčerpány již výše.

Hlavním argumentem těchto zástupců bylo, že definice agrese není možno definovat vyčerpávajícím způsobem a že proto je nemožné ji definovat vůbec. Toto stanovisko odporuje jednak různým usnesením mezinárodních orgánů, — jak bylo výše ukázáno — a odporuje i názorům nejproslulejších právníků kapitalistického světa.

Oppenheim nestaví se proti myšlence možnosti určení definice útoku, Bustamante přímo varuje před opačnou situací, kdy tvrdí, že:

„Jestliže přijmeme tuto myšlenku (neurčovat definici agrese — p. a.) každý eventuální agresor, disponující značnými silami a prostředky, může se dát na cestu agrese, poněvadž ví, nebo při nejmenším doufá, že Rada bezpečnosti a Valné shromáždění ho neodsoudí a pokusí se zamlčet jeho zločin...“¹⁾

Diskuse ve zvláštním výboru o tom, je-li žádoucí definice agrese či nikoliv, ukázala, že většina států je pro definování agrese. Spolu se SSSR, a Polskem se vyslovily pro definování Francie, Iran, Syrie, Mexiko, Do-

¹⁾ 6. výbor OSN VI, Session, 290 Seance.

minikánské republika, Bolivie. Proti hlasovalo 7 států v čele s USA a Velkou Británií.

Stanovisko většiny těchto států je vyvráceno jimi samými, kdy na jedné straně popírají možnost definovat agresi vůbec a na druhé straně jsou účastníky Panamerických smluv, definici agrese obsahujících.

Pro odstranění těch argumentů, tvrdících, že definování agrese znesnadní sebeobranu oběti útoku, Sovětský svaz přímo formuloval přípustnost všech obranných opatření mimo překročení hranice v návrhu v čl. 7. Pravý důvod námitek, tvrdící, že definice agrese znesnadní provedení akcí OSN, jasně odhaluje zástupce USA Mactos, když prohlašuje:

„Existence nějaké definice riskuje omezit svobodu akce OSN, jejíž použití již dostatečně komplikuje veto.“¹⁾

Je samozřejmé, že definice agrese by znesnadnila, právě tak jako právo veta, zneužívat OSN americkými vládnoucími kruhy.

Ve snaze zkomplikovat pojem agrese snažili se někteří delegáti sovětskému návrhu vytknout, že pomíjí otázku úmyslu. O tom, zdali útočník měl nebo neměl agresivní úmysly, je možno soudit podle výsledků jeho činů, které samy podávají důkaz o jeho úmyslech. Opačné stanovisko by vedlo k absurdnímu výsledku, kdy útočník by tvrdil, že agresivního úmyslu neměl.

Téhož charakteru jsou argumenty, že jsou možné konflikty bez agresora, které se stanoviska historického vývoje, se stanoviska příčin válek, nemohou obstat.

Mnohem závažnější je argument, tvrdící, že jsou konflikty s dvěma agresory. — Takováto situace je možná. S případem, kdy oba dva státy jsou agresory, kdy ani jeden, ani druhý se nepodřídí rozhodnutí mezinárodních orgánů, počítá již Ženevský protokol:

„Jsou-li obě sporné strany útočníky, hospodářské a finanční sankce budou uplatněny proti jedné i druhé“²⁾

Státní tajemník USA Stimson v r. 1932 v souvislosti s analogickou otázkou prohlásil:

„Mocnosti, které podepsaly Briand-Kellogův pakt, se zřekly války mezi národy. To znamená, že se válka stala prakticky na celém světě nezákonnou. Není už zdrojem a předmětem práva, není už osou, kolem níž se otáčejí povinnosti chování a práva

¹⁾ 6. výbor OSN, VI. Session, 282 Seance.

²⁾ Zahraniční politika 24/1927.

národa. Stala se protizákonnou. Z toho plyne, že dostanou-li se dva národy do ozbrojeného konfliktu, je buď jeden z nich nebo oba zločinnými stranami, porušiteli zákona, stanoveného smlouvou. Napříště se už od nich nebudeme oddělovat jakousi čarou nedotknutelnosti, nebudeme vůči nim postupovat podle pravidel souboje, nýbrž označíme je za rušitele zákona.“¹⁾

Z toho vyplývá, že podle závazků Briand-Kellogova paktu a Charty OSN ke dvěma agresorům bude se OSN chovat jako k rušitelům daných mezinárodně právních pravidel.

Odpůrci definování agrese odvolávali se zhusta na to, že stačí ustanovení čl. 39, dávající Radě bezpečnosti právo určit útočníka. Pod tímto argumentem — vedle jiného — se skrýval záměr zakrýt tu skutečnost, že podle nezákonné resoluce 377 (V), nedojde-li Rada bezpečnosti k řešení, přijímá prozkoumání sporu Valné shromáždění a doporučuje i užití ozbrojených sil, když samozřejmě před tím určilo proti komu kdo je agresorem (viz případ označení za agresora Čínu).²⁾

Odpůrci sovětské definice, kteří však souhlasili s definováním agrese, se snažili zahrnout do pojmu agrese i otázky, týkající se občanské války, jak již bylo ukázáno na návrhu Alfarově a tím učinit z definice agrese nástroj vměšování se do vnitřních záležitostí státu.

* * *

Sovětská definice agrese plně postihuje agresivní úmysly dnešních vedoucích imperialistických velmocí. Svou jasností, jednoduchostí, nedává agresorům možnost, aby zůstal v případě agrese neodhalen. Ostří této definice agrese jasně cítí imperialistické státy. Neboť jak válečné akce v Koreji, tak válečné akce v Guatemale, tak konečně i současné jednání Spojených států v Tajvanské úžině pozorováno pod zorným úhlem sovětské definice je nesporně v každém z těchto případů agresivním činem.

Rozbor agresivních aktů a právní rozbor postavení válčících stran

¹⁾ Proti agresí, za mír. str. 130.

²⁾ Tytéž tendence jsou patrné i z některých návrhů definice agrese států druhých. V definici holandské se praví, že agrese je „hrozba silou mimo legitimní obranu individuální nebo kolektivní nebo výkon rozhodnutí nebo aplikace doporučení kompetentních orgánů Spojených národů.“

Podobné ustanovení nacházíme v návrhu Kuomintance „..... použití síly je legitimní, vyplývá-li z rozhodnutí nebo z doporučení kompetentních orgánů Spojených národů“ a v návrhu mexickém „..... nebo výkon rozhodnutí nebo doporučení kompetentních orgánů Spojených národů.“

v Koreji přesahují rámec této práce. Je možno se snad spokojit s konstatováním zástupce USA Mactose v 6. výboru (282 seance), kde říká:

„Kdyby byla přijata definice navrhovaná Sovětským svazem, znamenalo by to, že korejská republika (rozuměj Jižní Korea—pozn. a.) nebyla 25. 6. 1950 obětí agrese, ba dokonce, že agresorem byla OSN.“

Druhým agresivním činem, kde iniciátory byly opět agresivní kruhy USA, byla agrese v Guatemale.

Proniknutí band s území Nicaragui a Hondurasu na území Guatemaly je třeba hodnotit podle článku 1 f navrhované definice jako agrese přímou a podporu, které se v této akci dostalo se strany USA, podle článků 2b, c, stanovící, za vinným z agrese nepřímé stát, který: „podporuje podněcování k občanské válce v druhém státu“, a konečně „podporuje revoluci uvnitř druhého státu nebo politické změny, výhodné pro agrese“, jako agrese nepřímou. Důkazů o této podpoře USA bylo sneseno tolik, že je není třeba opakovat.

V případě agrese v Guatemale se potvrdily úmysly Spojených států, že pokud se týká řešení sporů států kapitalistické soustavy, členů některého regionálního paktu, nejsou USA ochotny připustit jejich řešení na půdě OSN, konkrétně Radou bezpečnosti. Třebaže Meziamerická smlouva o vzájemné pomoci (Rio de Janeiro) předpokládá v čl. 3/4 zásah Rady bezpečnosti: „Opatření sebeobran, uvedená v tomto článku mohou být prováděna až do doby, kdy Bezpečnostní rada Spojených národů učiní opatření nutná k zachování mezinárodního míru a mezinárodní bezpečnosti“ (nehledě o ustanovení čl. 103 Charty o přednosti závazků podle Charty, dojde-li k jejich střetu), přesto Spojené státy nepřipustily, aby Rada bezpečnosti mohla zasáhnout, tvrdíce, že se jedná o vnitřní záležitost Guatemaly a pod.

Politický výraz této tendence můžeme spatřovat v resoluci, přijaté americkou sněmovnou reprezentantů v této souvislosti, varující Sovětský svaz, aby se „nevměšoval do záležitostí západní polokoule“.

Dojde-li však k takovému sporu, kde jediným forem pro jeho řešení jsou Spojené národy, Rada bezpečnosti, zde potom se pokoušejí Spojené státy za pomoci některých států jiných obejít ustanovení Charty způsobem, jaký jsme poznali v případě agrese proti Koreji.

Třetím a nejvýznamnějším případem přímé agrese, přímého vměšování se do vnitřních záležitostí suverenních států je agrese vůči Čínské lidové republice v Tajvanské úžině.

Tato agrese se děje pod pláštěm tvrzení, že právní postavení Tajvanu není vlastně definitivně rozřešeno a že Tajvan a Pescadorské ostrovy nejsou čínským územím. Právní konstrukce obhájců tohoto tvrzení¹⁾ je tato:

Čankajšek převzal správu ostrova na příkaz a v dohodě se spojeneckými silami a se souhlasem spojeneckého vrchního velitele. Jeho pravomoc nad ostrovy je pouze delegovaná. Do mírové smlouvy s Japonskem vítězi, po mírové smlouvě státy, které podepsaly mírovou smlouvu. Dnešní právní stav je takový, že nositelem suverenity jsou tyto státy vykonávající nad ostrovy condominium. Výkon této suverenity byl delegován na Čankajška.

Tato právní konstrukce neobstojí samozřejmě před faktickými skutečnostmi. Ustanovení o právním postavení nalézáme jednak v Káhirské deklaraci (USA, Čína, Anglie, později Sovětský svaz): „Jejich úmyslem (jmenovaných mocností) je odejmout Japonsku všechny ostrovy v Tichém oceánu, jež ovládlo nebo okupovalo od začátku první světové války v r. 1914 a vrátit všechna území, která Japonsko uloupilo Číně, jako Mandžusko, Formosu a Pescadorské ostrovy Čínské republice...“²⁾

Tato deklarace byla pak potvrzena „Proklamací, stanovící podmínky pro kapitulaci Japonska dne 26. června 1945“ (USA, Anglie, Čína): „Ujednání Káhirské deklarace bude provedeno a svrchovanost Japonska bude omezena na ostrovy Honšu, Hokkaido, Kiu-šiu, Šikoku a menší ostrovy, které určíme...“

V článku II. japonské mírové smlouvy se praví: „Japonsko se vzdává veškerých práv, nároků a požadavků na Koreu, Formosu a Pescadorské ostrovy...“

V Káhirské deklaraci a v Postupimské proklamací signatární mocnosti uznaly oprávněnost požadavku Číny nabýt opět svá území a dokonce protiprávnost nabytí Japonska („která Japonsko uloupilo Číně“) a dále na sebe vzaly závazek jednak odejmout tato území Japonsku a jednak je vrátit Číně. V japonské mírové smlouvě sice není určeno, v čí prospěch se Japonsko vzdává práv na Tajvan, ovšem tato smlouva také nepopírá právo Číny na toto území, vyjádřené v dohodách předcházejících. Právě tak jako Korea nestala se kondominiem signatárních moc-

¹⁾ Viz na př. prof. Schwanzenberger, Times, 2. II. 55 a j.

²⁾ Recent American Foreign Policy — Basic Documents 1941 — 1951.

ností mírové smlouvy, nemohl se jím stát ani Tajvan a Pescadorské ostrovy. A právě tak jako se stalo Mandžusko *via facti* uchopením se moci čínskými orgány — jednajícími na základě Káhirske deklarace — územím Číny, tak se také stalo v případě Tajvanu.

15. X. 1945 chápe se moci na Tajvanu Čína. Čínské jednotky porážejí Japonce a přijímají do svých rukou kapitulaci těchto jednotek. Výkon suverenních práv přechází z rukou Japonců do rukou čínských orgánů. Není možno naléztí řádnou oporu pro tvrzení, že se jedná o moc delegovanou. Naopak, lze se důvodně domnívat, že signatáři Káhirske deklarace s převzetím suverenních práv čínskými orgány mlčky souhlasily a spatřovaly v něm splnění svých závazků v této deklaraci obsažených. Nevyskytly se žádné právní vztahy mezi Čankajškovou vládou — vykonávající od r. 1945 suverenní práva nad ostrovem — a ať již mezi signatáři japonské kapitulace anebo konečně signatáři japonské mírové smlouvy, které by dávaly podklad pro tvrzení, že se jedná o moc se strany těchto států delegovanou.¹⁾

Toto stanovisko potvrzuje konečně i prezident Truman ve svém prohlášení z 5. I. 1950:

„Ve společné deklaraci v Káhiře dne 1. XII. 1953 prezident Spojených států, britský ministerský předseda a čínský prezident prohlásili, že jejich úmyslem je, aby území, uloupená Japonskem Číně byla navrácena Čínské republice. Spojené státy byly též podpisující stranou Postupimské deklarace ze dne 26. VII. 1945, ve které se praví, že usnesení Káhirske konference mají být provedena. Opatření obsažená v této deklaraci byla přijata Japonskem při kapitulaci. V soulase s touto deklarací byla Formosa vrácena generalissimu Čankajškovi a v minulých čtyřech letech spojené mocnosti uznávaly provádění čínské moci nad tímto ostrovem“.

Na základě těchto faktů je proto nutno zamítnout tvrzení, že právní statut Tajvanu a Pescadorských ostrovů není ještě určen a že toto území není územím čínským.

Tento názor je plně vyvrácen také uzavřením smlouvy „o vzájemné obraně“ mezi USA a Čankajškovou vládou, která byla uzavřena — podle slov smlouvy — právě v případě útoku na Tajvan a Pescadory.

V čl. V. se praví: „Obě strany uznávají, že ozbrojený útok v oblasti západního Pacifiku, vedený proti území kterékoliv smluvní strany...“

¹⁾ Absurdnost tohoto tvrzení vynikne ve srovnání s analogickým případem Mandžuska.

V čl. VI. se praví: „Pro účely článků II. a V. výrazy územní a území jsou míněny, pokud jde o Čínskou republiku, Formosu a Pescadorské ostrovy...“

Z těchto ustanovení vyplývá, že tato smlouva je územně omezena právě na ta území, jejichž sounáležitost k Číně je popírána, při čemž tato sounáležitost je v čl. V. „vedený proti území kterékoli smluvní strany“ — výslovně přiznávána.

Se stanoviska takovéto právní klasifikace je nutno posuzovat zásah ozbrojených sil Spojených států v Tajvanské úžině na agresivní akty vůči Čínské lidové republice.

Posuzujeme-li tyto agresivní činy se zorného úhlu sovětské definice agrese, pak nepochybně splňují podmínky bodu I/(e) (námořní blokáda) a je možno na ně aplikovat i ustanovení bodu I/d („jehož síly pozemní, námořní nebo letecké se vyloží nebo budou zavedeny na území druhého státu bez oprávnění jeho vlády...“).

Při aplikaci tohoto bodu je totiž nutno vycházet ze situace, kterou vytváří občanská válka. Při občanské válce stojí proti sobě dvě strany, které obě dvě si činí nárok na uplatnění suverenity v plném rozsahu na oblast celého území státu. Toho se pokouší dosáhnout ozbrojenou silou. Jakékoliv nasazení ozbrojených sil druhého státu na území některé ze sporných stran, bránění druhé sporné straně těmito ozbrojenými silami, aby mohla uplatnit suverenitu na celé území státu, je agresivním činem vůči této druhé straně jak v okamžiku, kdy ještě nedošlo k ozbrojenému zásahu intervenujícího státu (I/d), tak v okamžiku již ozbrojených srážek. „Oprávnění“ ke vstupu na Tajvan, kterého se dostalo americkým vojskům se strany Čankajškovy vlády, není samozřejmě pro druhou stranu této občanské války Čínskou lidovou republikou, snažící se uplatnit svou suverenitu na zbývajícím čínském území ozbrojenou mocí, relevantní.

Sovětská definice i v tomto případě odhaluje pravé strůjce agrese vůči Čínské lidové republice.

* * *

Závěrem je nutno konstatovat, že definice agrese předkládaná Sovětským svazem sehrála již důležitou úlohu v minulosti, kdy jako norma pozitivního práva, i když přijatá pouze některými státy, měla obrovský vliv na formulování pojmu definice agrese všude tam, kde se takovéto formulování vyskytlo. Samozřejmě t. zv. Londýnských dohod,

obsahujících pojem agrese, mělo značný význam v boji Sovětského svazu za zajištění kolektivní bezpečnosti v Evropě, za udržení míru vůbec. Nejčestnější úkol splnila v procesu proti válečným zločincům, v Norimberském procesu, který se na ni odvolává.

Dnešní sovětská definice agrese nebyla pro odpor imperialistických států přijata. Ani IX. zasedání OSN nezaujalo k definici agrese řešící stanovisko a právní výbor po čtyřtýdenní debatě odsunul její projednávání na rok 1956 do zvláštního výboru, složeného z 19 států (ve kterých je zastoupena i ČSR). Kladným výsledkem zasedání právního výboru na IX. OSN je jeho stanovisko, ve kterém se vyjádřil kladně (proti hlasu USA) o užitečnosti vypracovat definici agrese.

Dnešní sovětská definice agrese je předkládána v období, kdy americký imperialismus provádí veškeré přípravy pro rozpoutání války, kdy bezohledně prosazuje své imperialistické cíle, jak nám dokazuje Korea, Guatemala a dnes Tajvan.

Její úkol v udržení světového míru, v zajištění kolektivní bezpečnosti je proto veliký. Má se stát obrovskou překážkou v uskutečňování agresivních cílů, má za úkol rozptýlit tajemství, která obklopovala vypuknutí válek a má vložit odpovědnost na bedra jejich skutečných strůjců.

Еще после первой мировой войны определение агрессии стало необходимостью в связи с созданием Лиги Наций, а затем в связи с заключением пакта Бриана-Келлога в качестве нормы, абсолютно запрещающей агрессивную войну. Определение агрессора, зафиксированное в пакте Лиги Наций, в проекте договора о взаимной помощи и Женевском протоколе, носит процедуральный характер. Причиной такого подхода, в соответствии с которым Совет Лиги Наций стал органом, призванным определить агрессора, необходимо считать стремление сильнейших держав — не допустить, чтобы решение такого важного вопроса принималось вне сферы их исключительной компетенции. Советский Союз к подобному методу определения агрессора относится отрицательно; в это время он относится отрицательно также и к самой возможности разработки определения агрессии.

Экономический кризис тридцатых годов и обострение международных противоречий являются причиной созыва конференции по разоружению. На указанной конференции Советский Союз вносит свой проект определения агрессии. Это — определение прямой агрессии, содержащее все известные до сего времени способы прямой агрессии, приведенные поименно в таксативном порядке. Анализ определения. К советскому определению представители отдельных государств относятся по-разному. Оно полностью отвергается фашистскими государствами. Отклонение его со стороны „западных демократий“ необходимо рассматривать в качестве акта, входящего в рамки политики Мюнхена, т. е. политики нежелания связывать себе руки на случай агрессии на востоке.

Советское определение принималось положительно большинством авторов в области международного права. Его влияние мы можем наблюдать также и в ряде предложений, выдвигаемых, главным образом, в районах западного полушария.

Нормой позитивного права это определение стало в так наз. Лондонских соглашениях, заключенных между Советским Союзом и соседними с ним государствами.

Наибольшего признания это определение получило в Нюрнбергском процессе, когда обвинением оно было положено в основу при рассмотрении агрессии.

После второй мировой войны имели место попытки определить агрессию и включить это определение в повестку происходившей в 1945 году конференции в Сан-Франциско. Советский Союз ставит вопрос об определении агрессии только в тот момент, когда в 1950 году, в связи с развязанной под прикрытием ООН войной в Корее, стала очевидной необходимость самостоятельного определения агрессии. В 1950 году он вносит предложение, которое по сути дела тож-

дественно с проектом определения агрессии, выдвинутым затем в 1953 году и определяющим прямую агрессию. В 1953 году он же расширяет первоначальный свой проект, включая в него определение косвенной агрессии, в котором излагается косвенная агрессия в более узком смысле — экономическая и идеологическая агрессия.

Внесение определения, распространяющегося также и на косвенную агрессию, вызвано стремлением охватить этим определением также и агрессивные действия, не являющимися, правда, прямой, вооруженной агрессией, но приводящими на современной стадии империализма (в особенности американского) к таким же результатам, как и прямая агрессия.

Советское определение 1953 года находится в полном соответствии с Хартией ООН, согласно которой агрессией следует считать не только „агрессивные действия“ (согл. ст. 51), но также и „нарушение мира“ в случае косвенной агрессии.

Советское определение агрессии не расходится с маркс-ленинским учением о справедливых и несправедливых войнах. Хотя классиками марксизма-ленинизма вопрос о нападении не рассматривается в качестве признака несправедливой войны, но все же — на современном историческом этапе — любая агрессивная война не может быть ничем иным, как несправедливой войной.

Не только советское определение агрессии, но также и определение агрессии вообще натолкнулось на яростное сопротивление у представителей империалистических держав, а, главным образом, США. Это несогласие с определением агрессии вполне понятно, если учесть, что все предпринятые в последние годы агрессии — безразлично, идет ли речь о войне в Корее, об агрессии в Гватемале или против Китайской Народной Республики — все эти вооруженные действия, с точки зрения советского определения, могут расцениваться как прямая или косвенная агрессия со стороны США.

Перевод М. Колонгевой.

ROZSAH PŘEZKOUMÁVÁNÍ ROZHODNUTÍ SOUDU PRVÉ STOLICE VZHLEDEM K VADÁM V OBČANSKÉM SOUDNÍM ŘÍZENÍ

ПРЕДЕЛЫ ПЕРЕСМОТРА РЕШЕНИЙ СУДА ПЕРВОЙ ИНСТАНЦИИ
ВСЛЕДСТВИЕ ОШИБОК В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Dr. ZDENĚK ČEŠKA

Úkolem soudu v našem občanském soudním řízení je dopátrat se materiální (objektivní) pravdy, t. j. zjistit skutečné poměry účastníků řízení, a podle tohoto zjištění rozhodnout.

Splnění tohoto úkolu není však snadnou záležitostí a přes to, že valná většina rozhodnutí našich soudů v občanskoprávních věcech skutečným poměrům účastníků odpovídá, přece jen nalezneme taková rozhodnutí, která jsou v rozporu s materiální pravdou a která jsou tudíž nesprávná a nespravedlivá.

Ani sebelepší úprava procesních ustanovení nemůže někdy zabránit vydání nesprávného rozhodnutí, neboť rozhodování konkrétních občanskoprávních záležitostí je svěřeno soudcům a ti, stejně jako ostatní lidé, se mohou v určitých případech mylit.

I stát socialistického typu musí proto znát cesty vedoucí k nápravě vadných soudních rozhodnutí, a proto i v socialistickém občanském procesu se setkáme s institucí opravných prostředků jako prostředků umožňujících přezkoumání rozhodnutí soudu první stolice cestou řádnou (u rozhodnutí, která dosud nenabyla právní moci) nebo ve výjimečných případech cestou mimořádnou (u rozhodnutí, která právní moci již nabyla).

Jaký nejvhodnější systém řádných opravných prostředků je třeba zvolit, to záleží na konkrétních potřebách a poměrech toho kterého státu. Jde jen o to, aby za daných podmínek tento systém co nejlépe umožňoval zjištění materiální pravdy tam, kde jí u soudu první stolice nebylo dosaženo.¹⁾

¹⁾ Učebnice občanského práva procesního, Praha 1955, str. 308.

Náš občanský proces zvolil pro řádné opravné řízení systém plného odvolání. To znamená, že občanský soudní řád zná jako řádný opravný prostředek proti rozsudku soudu první stolice odvolání,²⁾ a že toto odvolání lze opřít o nové skutečnosti a o nové důkazy. Soud druhé stolice tedy může dojít ke zjištění jiného skutkového stavu než jaký zjistil soud instance první. V tom tkví jeden z důležitých rozdílů našeho občanského soudního řádu od civilního řádu soudního platného v českých krajích za kapitalistického společenského zřízení, který připouštěl novoty v opravném řízení jen pro podporu nebo vyvrácení odvolacích důvodů (§ 482, § 468 c. ř. s.), ale nedovoloval v odvolacím řízení prakticky nic měnit na skutkovém stavu zjištěném u soudu první stolice. Tak vlastně znal c. ř. s. pouze jednu skutkovou instanci a dovoloval soudu vyšší stolice měnit vadná rozhodnutí téměř výlučně z důvodu právního pochybení soudu stolice nižší.

Odvolacím opravným systémem liší se naše občanské procesní právo od procesního práva sovětského, které jako řádný opravný prostředek zavedlo kasační stížnost. Odlišnost sovětské kasace od našeho odvolacího systému spočívá hlavně v obsahu vyhovujícího rozhodnutí o opravném prostředku. Zatím co u nás bude pravidlem změna nesprávného rozhodnutí soudu první stolice³⁾ a jen výjimkou, i když nyní jistě hojně užívanou, zrušení rozhodnutí a vrácení věci soudu první stolice k novému projednání a rozhodnutí, je tomu v sovětském občanském procesu právě naopak. Pravidlem je tam vrácení věci soudu první stolice k novému projednání a rozhodnutí. Změna rozhodnutí soudem druhé stolice je v sovětském občanském procesu přípustná jen tehdy, není-li třeba nic měnit na skutkovém stavu, který zjistil soud první stolice. Jestliže je třeba uvážít nové skutečné okolnosti a provést nové důkazy, musí být tyto uplatněny u soudu první stolice, jemuž celou věc soud druhé stolice vrátí po zrušení rozhodnutí zpět k novému projednání (čl. 246 GPK RSFSR).

Prof. Abramov v učebnici sovětského občanského procesu⁴⁾ uvádí dů-

²⁾ Proti usnesení je jako řádný opravný prostředek přípustná stížnost. Naše výklady omezí se však pouze na odvolání jako řádný opravný prostředek proti rozhodnutí ve věci samé a na stížnost tehdy, jestliže se jí napadá usnesení, kterým rovněž ve věci samé bylo rozhodnuto. Některé závěry platné pro odvolací řízení budou se však vztahovat na řízení o stížnosti vůbec, protože toto řízení je obdobné řízení odvolacímu.

³⁾ Na tom nic nezměnila novela občanského soudního řádu úpravou textu ustanovení § 186 odst. 1 o. s. ř. — viz Boura, Odvolání nebo sovětská kasace v našem civilním procesu? Právník 1953, č. 6, str. 353.

⁴⁾ Abramov, Sovětský občanský proces, Moskva 1952, str. 330 — 331.

vody, pro něž sovětské právo odmítá odvolací (apelační) opravný systém, a poukazuje přitom zejména na to, že sociálně politickým smyslem apelace je náprava pochybení soudu první stolice a usměrňování činnosti tohoto soudu v zájmu vládnoucí třídy. Dále uvádí Abramov, že apelace slouží jako prostředek soudní ochrany majetných, protože vyžaduje zaplacení značně vysokých soudních poplatků, že vyžaduje povinného advokátského zastoupení a že znemožňuje méně majetným občanům dostavit se k odvolacímu jednání pro zpravidla značnou teritoriální odlehlost sídla odvolacích soudů od bydliště účastníků. Konečně pak se podle Abramova protahuje odvoláním řízení a oddaluje konečné vyřešení věci. Důvody Abramovem uváděné nejsou však v plném rozsahu oprávněné a právem je, pokud jsou neoprávněny, kritisuje prof. Štajgr v učebnici občanského práva procesního.⁵⁾ Uvádí tam asi toto: Otázka výběru soudcovských kádrů není otázkou významnou jen pro opravné řízení, nýbrž i pro celé řízení vůbec. Kromě toho pak v buržoasních státech jsou sice vybírání pro odvolací řízení soudci buržoasního smýšlení, ale to neplatí pro soudy v socialistickém státě. Úprava výše poplatků není rovněž otázkou specifickou jen pro odvolací řízení, a tím spíše ne pro určitý opravný systém (nehledě ani k tomu, že právě v socialistickém občanském procesu mají méně majetní občané a dokonce i právnické osoby v rozsáhlé míře možnost dosáhnout osvobození od placení soudních poplatků). V socialistických občanských procesních zákonech zpravidla už neplatí zásada povinného zastoupení advokátem a otázka prostorové vzdálenosti opravných soudů od většiny obyvatel, která jistě hraje velkou roli v SSSR, není rozhodující ve státech s méně rozlehlým územím, na př. v naší republice. Sídla krajských soudů jsou zde snadno a nikoli nákladně dosažitelná z celého území, na něž se vztahuje působnost krajského soudu.⁶⁾ Ani poslední důvod, pro který Abramov odmítá apelační systém, t. j. oddalování konečného rozhodnutí a protahování řízení, podle správného Štajgrova názoru neobstojí, neboť většina případů končí u soudu druhé stolice už po prvním ústním jednání vydáním konečného rozhodnutí a není vůbec třeba dalšího řízení u soudu první stolice. (Toto by tedy byl dokonce důvod svědčící pro odvolací soustavu.)

⁵⁾ Učebnice občanského práva procesního, Praha 1955, str. 307 a násl.

⁶⁾ Určitou roli hraje ovšem tato otázka tam, kde rozhoduje v první stolici krajský soud a ve druhé stolici soud nejvyšší.

Jsou však i jiné námitky proti odvolacímu opravnému systému, než které uvádí Abramov při kritice apelační soustavy a to jsou námitky závažnější. Píše o nich prof. Boura v článku „Odvolání nebo sovětská kasace v našem civilním procesu?“⁷⁾

Prvá námitka týká se toho, že pro posouzení nových skutečností a nových důkazů uváděných v odvolání, je dána účastníkům pouze jedna soudní instance. Použije-li odvolací soud nových důkazů a všimne si nových skutečností a vynese-li podle nově zjištěného skutkového stavu konečné rozhodnutí, nemají už účastníci, proti nimž nové skutečnosti a nové důkazy jsou namířeny, možnost ohledně nich se odvolat k soudu vyšší stolice. To znamená, že systém plného odvolání, připouštějící novoty v opravném řízení, poskytuje k posouzení těchto novot jen jednu skutkovou soudní instanci a to je jistě v rozporu s účelem a duchem opravného řízení, jak jsme již o něm mluvili na začátku tohoto článku.

Proti této námitce lze těžko nalézt argumenty. Nápravu by v případě vynešení konečného rozhodnutí na základě nově zjištěného skutkového stavu mohly přinést pouze mimořádné opravné prostředky. Jen chabě tu lze odvolací systém bránit proti této námitce tím, že dokonaleji obsazený soud druhé stolice, vědomý si své odpovědnosti při vynášení konečného rozhodnutí, jistě důkladně a správně posoudí skutkové okolnosti případu. Ovšem třeba si uvědomit, že objeví-li se mnoho novot, kterých by bylo třeba použít v odvolacím řízení, zruší odvolací soud zpravidla, jak mu to umožňuje novelisované znění § 186 odst. 1. o. s. ř. a doporučuje důvodová zpráva k tomuto ustanovení, rozhodnutí soudu první stolice a vrátí tomuto soudu věc k novému projednání a rozhodnutí. (Proti novému rozhodnutí soudu první stolice na základě nově zjištěného skutkového stavu je pak samozřejmě opět přípustný řádný opravný prostředek.)

Druhá vážná námitka proti odvolacímu systému i v té podobě, v jaké jej zná naše občanské soudní zřízení, t. j. odvolacímu systému se širokými zrušovacími možnostmi soudu druhé stolice a s možností uvádět nové skutkové okolnosti a důkazy, je námitka, že náš odvolací soud — oproti sovětskému kasačnímu soudu — nepřezkoumává rozhodnutí soudu první stolice v celém rozsahu. Přezkoumává je pouze v rozsahu vymezeném opravným prostředkem, takže určitá část rozhodnutí, třeba nesprávná,

⁷⁾ Boura, Odvolání nebo sovětská kasace v našem civilním procesu?, Právník 1953, č. 6, str. 353.

nemůže být jen na základě řádného opravného prostředku napravena, protože k tomu odvolací soud nemá možnosti, ba je mu to dokonce zakázáno. I tato námitka se zdá být oprávněna, vycházíme-li z předpokladu, že přezkoumávání rozhodnutí pouze v mezích odvolacích návrhů je na škodu věci. Avšak tento předpoklad se nám už nezdá být správný. O. s. ř. v ustanovení § 184 říká: „Odvolací soud projedná věc v mezích odvolacích návrhů...“ a tím omezuje rozsah projednání věci soudem druhé stolice, který ostatně už je značně omezen také ustanovením § 178 odst. 2 o. s. ř. Tam se hovoří o tom, že „týká-li se rozsudek několika odpůrců nebo několika nároků se samostatným skutkovým základem a odvolání se výslovně vztahuje jen na některé odpůrce nebo některé nároky, nabývá nenapadená část rozsudku právní moci“.

Z ustanovení těchto dvou paragrafů občanského soudního řádu lze vyvodit, že odvolací soud se nesmí, jde-li o případy uvedené v § 178 odst. 2, zabývat nenapadenou částí rozhodnutí, která už nabyla právní moci, vůbec, a zbývající částí rozhodnutí může se zabývat jen v rozsahu (v mezích) odvolacích návrhů. Zdaleka tedy nemá náš odvolací soud možnost přezkoumávat rozhodnutí soudu první stolice v celém rozsahu jako ji má na př. kasační soud sovětský.

Jestliže si však uvědomíme,⁸⁾ že podání opravného prostředku účastníkem je jeho dispositivním úkonem, a že účastník má zcela na vůli, zda opravný prostředek podá či nikoli a že s tou částí rozsudku, kterou nenapadá, je zřejmě spokojen, pak vidíme, že není třeba, aby se touto částí rozhodnutí soud druhé stolice zabýval a byl tak zbytečně zatěžován. Vždyť kdyby účastník řádný opravný prostředek nepodal, nezabýval by se věcí odvolací soud vůbec.

Kromě toho pak o nápravu nesprávností v rozhodnutích soudu první stolice, nenapadených opravným prostředkem účastníka, může se postarat i prokurátor, legitimovaný vždy k podání řádného opravného prostředku, lhostejno, zda se zúčastnil nebo nezúčastnil dřívějšího řízení.

V určitých případech, kdy odvolací soud uvidí, že účastník by byl oprávněn odvolat se ve větším rozsahu než jak to udělal, a že by byl menším rozsahem odvolacího návrhu poškozen, poučí jej podle § 7 o. s. ř. o tom, že může svůj návrh změnit (rozšířit). Jestliže se účastník podle po-

⁸⁾ Touto otázkou se zabýval i Dr Quotidián z nejvyššího soudu na poradě vědeckých pracovníků z oboru občanského práva, pořádné VII. sekci ČSAV v květnu 1954, kde referoval o opravných prostředcích v našem občanském soudním řízení.

učení soudu druhé stolice zařídí, rozšíří se tím i základna pro jednání a rozhodování odvolacího soudu v dané věci.

Jestliže pak už nabylo rozhodnutí soudu první stolice právní moci a přesto trpí určitými nesprávnostmi, lze se domoci nápravy pomocí mimořádných opravných prostředků a z nich zejména stížností pro porušení zákona.

Je-li tu tedy tolik prostředků, jimiž lze napravit nevytýkaná pochybení soudu první stolice v rozhodnutí, není nezbytně nutné trvat bezpodmínečně na požadavku přezkoumání rozhodnutí soudu první stolice soudem druhé stolice v celém rozsahu a nutit tak odvolací soud, aby šel nad vůli účastníků projevenou v odvolacím návrhu, t. j. aby šel ohledně odvolání „ultra petita partium“. A náš soud dokonce v některých případech bude musít jít nad návrhy účastníků a projedná věc nejen v mezích odvolacích návrhů, nýbrž i nad ně, jak nám ukáže několik poznámek o vadách v občanském soudním řízení.⁹⁾

§ 184 o. s. ř. stanoví soudu povinnost projednat věc v mezích odvolacích návrhů, ale stanoví také, že při tom soud „přihlíží k vadám řízení před soudem první stolice jen potud, pokud mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.“¹⁰⁾

Tímto závěrem ustanovení § 184 chce občanský soudní řád vyjádřit zásadu, kterou zná i sovětský civilní proces, že rozhodnutí soudu zasahující často značně do právních poměrů účastníků, nejsou měnitelná či zrušitelná jen pro porušení procesněprávních ustanovení, neboť porušení takovéhoto ustanovení nemusí mít za následek vydání nesprávného rozhodnutí ve věci samé.

Chceme-li se proto zabývat otázkou rozsahu přezkoumávání rozhodnutí soudu první stolice soudem odvolacím, musíme si nutně všimnout povahy vad v řízení. Jejich rozbor nám ukáže, ke kterým vadám soud

⁹⁾ Projednání odvolacích návrhů nad jejich meze může být praktické ovšem jen tam, kde jde o dělitelné plnění a kde byla napadena opravným prostředkem jen část plnění. „Mezemi návrhu“ totiž musíme rozumět pouze rozsahové hranice odvolacího návrhu a nikoli jeho hranice obsahové, neboť tady není soud vázán návrhy účastníků na změnu či zrušení rozhodnutí.

¹⁰⁾ O týchž vadách mluví i § 210 odst. 2 o. s. ř., který připouští stížnost pro porušení zákona z důvodů porušení procesních ustanovení jen tehdy, mohly-li vady řízení mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. (Stížnost pro porušení zákona je však vždy přípustná, když čs. obecný soud rozhodl o věci nepatřící do čs. soudní pravomoci, nebo alespoň do pravomoci soudů obecných.)

druhé stolice vůbec nemůže přihlížet, ke kterým může přihlížet jen v mezích odvolacích návrhů a ke kterým přihlíží i nad tyto meze. Tento rozbor nám také ukáže, že pokud je přezkoumávání prvoinstančních rozhodnutí vůbec v mezích odvolacích návrhů povoleno, může být provedeno odvolacím soudem dokonale a odvolací soud si jistě povšimne všech okolností, které mohly způsobit vadnost rozhodnutí.

* * *

Vady v občanském soudním řízení vznikají porušením určitého hmotněprávního nebo procesněprávního ustanovení. Dochází k nim tím, že soud buď opomenul použít příslušného právního ustanovení anebo, že použil ustanovení nesprávného, po případě tím, že soud opomenul být činný, ačkoli měl určitou činnost projevít, anebo že byl sice činný, ale jeho činnost byla nesprávná. Vady jsou tedy nedostatky nebo nesprávnosti, kterými trpí řízení nebo rozhodnutí ve věci samé vydané po tomto řízení.

Pro naše účely je důležité zabývat se otázkou, kdo se těchto vad, jež mohou být relevantní v odvolacím řízení, může dopustit. Řekli jsme, že vady v řízení vznikají porušením určitého právního ustanovení, to znamená vlastně porušením povinnosti použít správného hmotně- či procesněprávního ustanovení. A tuto povinnost, použít správně patřičného právního ustanovení, má jen soud, který vede řízení a který také autoritativně posuzuje poměry účastníků s hlediska hmotného práva a podle toho rozhoduje. On jediný je tedy odpověden za správnost provedení řízení a za jeho výsledek. A jen pro nesprávnou činnost soudu v řízení a pro nesprávnost rozhodnutí soudu mohou účastníci (vedlejší účastníci) nebo prokurátor napadat toto rozhodnutí opravným prostředkem a vytýkat soudu vady, kterých se dopustil.

I účastníci, prokurátor a jiné osoby v občanském soudním řízení vystupující (svědci, znalci, tlumočníci, třetí osoby a j.) mají v procesu určité povinnosti (dostavit se k soudu a vypovídat o daných skutečnostech, předložit listinu, mluvit pravdu a j.). Nesplní-li tyto své povinnosti, stihnou je určité následky povahy buď administrativní (předvedení účastníka, uložení pokuty nedostavivšímu se svědkovi), trestněprávní (trestní stíhání svědka pro křivou výpověď) nebo i procesněprávní (náhrada nákladů, které vznikly zaviněním účastníka nebo jiné osoby v řízení vystupující). Nikdy však nesplnění povinností jiných procesních subjektů než soudu a nesplnění povinností jiných osob v řízení vystupujících nemůže

být předmětem opravného prostředku. Tyto povinnosti jsou totiž jiného rázu než povinnost soudů správně provést řízení a na základě řádně zjištěného skutkového stavu spravedlivě rozhodnout.

A protože tedy pouze nesprávná činnost soudu je napadatelná opravným prostředkem, může se toliko soud dopustit v řízení vad, které nás zajímají s hlediska § 184 o. s. ř.¹¹⁾

Vady, kterých se soud může v řízení dopustit, mají, jak již z dřívějšího výkladu plyne, dvojí povahu. Jednak to jsou vady, vznikající porušením ustanovení hmotného práva, jednak jsou to vady, k nimž dochází porušením ustanovení práva procesního.

Porušení hmotněprávního ustanovení může se projevit až v samotném rozhodnutí ve věci samé, neboť teprve z něho poznáme, jak soud posuzoval daný případ s hlediska hmotného práva. Posuzoval-li jej nesprávně, pak mluvíme o tom, že se dopustil hmotněprávní vady. A takováto hmotněprávní vada jistě bude důvodem změny či zrušení rozhodnutí soudu první stolice v rozsahu napadení tohoto rozhodnutí opravným prostředkem („v mezích odvolacích návrhů“). Tam však, kde půjde o porušení ustanovení kogentní povahy, k němuž musí soud přihlížet z úřední povinnosti, bude soud právě vzhledem ke kogentní povaze porušeného ustanovení mít možnost přezkoumat rozhodnutí soudu první stolice i nad rozsah jeho napadení, ovšem jen v té části, která dosud nenabyla právní moci podle § 178 odst. 2. o. s. ř. Ohledně této části se už v řádném opravném řízení jednat nemůže. (Příklad: Rozhodne-li se soud první stolice, že nájemce je povinen zaplatit pronajímateli 3.000 Kčs, a to 1.000 Kčs za dlužné nájemné a 2.000 Kčs za škodu způsobenou na předmětu nájmu, a nájemce ve svém odvolání napadne pouze výrok o náhradě škody, avšak jen do výše 500 Kčs, pak ta část rozhodnutí, která se týká nájemného, nabývá právní moci, protože jde o nárok se samostatným skutkovým podkladem. Naproti tomu celá část výroku rozhodnutí o náhradě

¹¹⁾ O „vadách“ mluví i ustanovení § 45 o. s. ř. Jde tu o vady písemných podání, t. j. o vady, kterých se mohou dopustit jen osoby od soudu rozdílné, zejména účastníci. Takovéto vady však se odstraňují právě podle ustanovení § 45 o. s. ř. a nemohou být předmětem opravného prostředku. Jsou tedy s hlediska § 184 o. s. ř. nerozhodné a nejde tu proto o vady relevantní pro odvolací řízení.

Vadou s hlediska § 184 o. s. ř. není na př. ani nepravdivá výpověď svědkova, nýbrž skutečnost, že soud první stolice tuto výpověď nesprávně hodnotil a v důsledku toho nesprávně rozhodl.

škody právní moci nenabývá. Přes to se však odvolací soud může zabývat touto částí rozhodnutí, která dosud nenabyla právní moci, pouze v mezích odvolacích návrhů, t. j. co do výše 500 Kčs a nikoli co do zbývajících 1500 Kčs). Celou nenapadenou částí výroku rozhodnutí zabývá se odvolací soud jen tehdy, jestliže šlo o porušení kogentního ustanovení hmotného občanského práva anebo, jak bude ještě později ukázáno, jestliže došlo k porušení toho procesního ustanovení, k jehož porušení musí soud přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení.

Takovými hmotněprávními vadami, ke kterým bude muset odvolací soud přihlížet i nad rozsah napadení rozhodnutí soudu první instance oprávněným prostředkem, pomíjíje ustanovení § 184 o. s. ř., jsou na př.: nedbání absolutní neplatnosti právních úkonů,¹²⁾ nedbání nedostatku písemné formy tam, kde je tato forma předepsána,¹³⁾ nedbání skutečnosti, že výměnek byl zřízen ve prospěch jiné osoby než dosavadního vlastníka, ač tato osoba není svou výživou na dřívějšího vlastníka odkázána (§ 181 o. z.), nedbání omezeného rozsahu nakládání s věcmi, které jsou v socialistickém vlastnictví (§ 104 o. z.), nedbání toho, že zastavení nemovité věci působí proti socialistickým právníkům osobám teprve od zápisu v pozemkové knize či od okamžiku uložení listiny u soudu (§ 190 odst. 2 o. z.), nedbání propadných — praeklusivních — lhůt podle občanského zákona, na př. lhůt k uplatnění nároku z odpovědnosti za vady (§ 235 odst. 1 o. z.) a nedbání celé řady dalších kogentních ustanovení, ke kterým je soud povinen z úřední povinnosti přihlížet.

Na druhé straně hmotněprávními vadami, ke kterým soud přihlíží jen v mezích odvolacích návrhů, jsou vady, vzniklé porušením některého dispositivního hmotněprávního ustanovení, kterých najdeme v občanském zákoně i v předpisech s ním souvisejících celou řadu (na př. ustanovení o promlčení a j.).

Hlavním předmětem našich úvah však nejsou hmotněprávní vady, nýbrž vady procesněprávní — vady řízení — jichž se soud dopouští poru-

¹²⁾ Učebnice občanského a rodinného práva, díl I., str. 137—138.

¹³⁾ Na př. u právních úkonů o právech k nemovitostem, nejde-li o nájem rodinného domku, jiné podobné stavby či jen části budovy (§ 40 odst. 1 o. z.); u majetkových právních úkonů mezi manžely, pokud nejde o obvyklá darování přiměřená jejich výdělečným a majetkovým poměrům (§ 40 odst. 1 o. z.); u závěti (§ 541 odst. 1 o. z.); u uznání dluhu (§ 297 o. z.); u darovacího smlouvy (§ 384 o. z.); u vzdání se nároku z odpovědnosti za vady (§ 227 o. z.) atd.

šováním ustanovení procesních předpisů, zejména porušováním ustanovení občanského soudního řádu.

Tyto procesněprávní vady můžeme si rozdělit na tři skupiny: Jednak jde o takové vady, ke kterým soud musí přihlížet v každém období řízení, jednak vady, ke kterým sice nemusí soud v každém období řízení přihlížet, avšak které přesto mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, jednak o vady, které nesprávné rozhodnutí ve věci za následek mít nemohly. Toto třídění vad a tato jejich hierarchie je odůvodněna tím, že ke každé skupině těchto vad musí zaujmout odvolací soud jiný postoj.¹⁴⁾

Těch vad, ke kterým musí soud přihlížet v každém období řízení, všimá si odvolací soud i nad meze odvolacích návrhů (ovšem s omezením na tu část rozhodnutí, které vzhledem k ustanovení § 178 odst. 2 o. s. ř. dosud nenabyla právní moci). Soud tu není poután ustanovením § 184 věty 2. o. s. ř., neboť toto ustanovení dlužno posuzovat jako *lex specialis* v poměru k obecnějším ustanovením §§ 22 odst. 1, 23, 27 odst. 1, 39 odst. 1 a 57 odst. 1 o. s. ř., ukládajícím soudu všimát si určitých, v zákoně uvedených skutečností v každém období řízení, tedy i ve stadiu řízení opravného. Existence takových skutečností v řízení je důvodem jeho vadnosti a má za následek, že takovéto vady řízení je nutno ihned odstranit, jsou-li odstranitelné. Nelze-li je odstranit, pak je zpravidla nutno řízení jimi trpící zrušit spolu se všemi dosud v něm vynesenými rozhodnutími, a jestliže bylo řízení zahájeno na návrh, návrh odmítnout.¹⁵⁾

Takovými vadami, ke kterým soud musí přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení, jsou: účast vyloučeného soudce či jiného pomocného soudního, po případě i nesoudcovského orgánu na řízení (§§ 22

¹⁴⁾ Učebnice občanského práva procesního, Praha 1955, str. 330 a násl.

¹⁵⁾ Prof. Štajgr upozorňuje v učebnici občanského práva procesního na str. 333 a násl. na povinnost odvolacího soudu přihlížet k vadám řízení i nad rozsah odvolacích návrhů též podle ustanovení § 186 odst. 2 o. s. ř., umožňujícího soudu druhé stolice zrušit rozhodnutí soudu první stolice pro vady řízení uvedené v § 184, jestliže by jejich odstranění vyžadovalo neúměrné doplnění řízení. Ustanovení § 186 odst. 2 o. s. ř. neobsahuje požadavek vyjádřený ve druhé větě § 184 o. s. ř., aby vady řízení měly nebo alespoň mohly mít za následek vydání nesprávného rozhodnutí ve věci a neustanovuje též nic o tom, v jakém rozsahu se jimi má odvolací soud zabývat. S hlediska § 186 odst. 2 je rozhodující tedy pouze odstranitelnost nebo neodstranitelnost vad. Jestliže jde o vadu neodstranitelnou nebo o vadu odstranitelnou jen s neúměrným doplněním řízení, potom k ní soud přihlíží třeba i nad meze odvolacích návrhů.

odst. 1 a § 23 o. s. ř.),¹⁶⁾ nedostatek způsobilosti být účastníkem (která je doplňkem hmotněprávní způsobilosti k právům a povinnostem, jejíž rozsah vymezují §§ 4—6 a § 18 o. z.), nedostatek procesní způsobilosti účastníka, nedostatek zákonného zastoupení, a zvláštního zmocnění (§ 27 odst. 1 o. s. ř.), nedostatek zmocnění pro zmocněnce (§ 39 odst. 1 o. s. ř.), nedostatek pravomoci československých soudů (§ 57 odst. 1 písm. a) o. s. ř.), nedostatek pravomoci obecných soudů, nedostatek spočívající v tom, že řízení u soudu, o které jde, mělo předcházet řízení jiné (§ 57 odst. 1 písm. b) o. s. ř.), a konečně skutečnost, že o věci řešené napadeným rozhodnutím, bylo už dříve zahájeno jiné řízení u téhož či jiného soudu, nebo že o ní bylo vydáno už rozhodnutí jiné než rozhodnutí napadené (litispendence a res iudicata — § 57 odst. 1 písm. c) o. s. ř.). Vedle toho, ač to není v o. s. ř. výslovně uvedeno, je podobnou skutečností, ke které musí soud přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení, jistě i nesprávné obsazení soudu. O to jde tehdy, když rozhodl o věci soud v kvantitativně či kvalitativně jiném obsazení, než v jakém měl rozhodnout podle zákona č. 66/1952 Sb. o organizaci soudů a podle ustanovení o. s. ř.¹⁷⁾ Jen v tom případě, kdy rozhodl senát, ačkoli podle zákona měl rozhodovat pouze soudce jediný, nebudeme to považovat za vadu řízení, protože takovýto výklad by byl, jak ještě dál ukážeme, značně formalistický.

Je samozřejmé, že vady řízení, ke kterým musí soud přihlížet v každém období řízení z úřední povinnosti, splňují podmínku stanovenou v § 184 o. s. ř. pro to, aby se jimi soud druhé stolice mohl zabývat, t. j. jsou takové povahy, že vždycky mohou mít a některé z nich dokonce vždy mají za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.

¹⁶⁾ Skutečnost, že se řízení zúčastnil znalec, u kterého se vyskytují důvody obdobné důvodům vyloučení soudců, soudců z lidu a jiných soudních osob, zakládá sice vadu řízení, ale nikoli takovou, ke které by soud musil přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení, neboť to zákon podle § 109 o. s. ř. soudy výslovně neukládá, jak činí u soudců, soudců z lidu a jiných soudních osob v §§ 22 a 23.

¹⁷⁾ V případě, že rozhodl senát o menším nebo větším počtu členů, jde o kvantitativně nesprávné obsazení soudu.

V případě, že bylo rozhodnuto bez účasti soudců z lidu, ačkoli je třeba, aby se na řízení a rozhodování u soudu první stolice vždy podíleli, nebo rozhodl-li senát kvantitativně správně obsazený, avšak jiného složení než předpisuje zákon, t. j. rozhodl na př. senát ve složení dvou soudců a jednoho soudce z lidu místo ve složení jednoho soudce a dvou soudců z lidu, jde o kvalitativně nesprávné obsazení soudu.

Pro nedostatek československé soudní pravomoci či pravomoci obecných soudů, pro to, že soudnímu řízení nepředcházelo řízení jiné, které mu po zákonu mělo předcházet, pro skutečnost, že o téže věci bylo už zahájeno jiné řízení nebo že o ní už bylo vydáno jiné rozhodnutí a pro to, že nemůže být odstraněn anebo že odstraněn nebyl nedostatek procesní způsobilosti, zákonného zastoupení nebo zvláštního zmocnění, je soud povinen vždy zrušit řízení a bylo-li řízení zahájeno na návrh, návrh odmítnout.¹⁸⁾ Počínal-li si soud první stolice jinak a zejména vynesl-li konečné rozhodnutí ve věci samé, pak toto jednání trpí závažnou vadou, jež jistě měla za následek nesprávné rozhodnutí, neboť takové rozhodnutí vůbec nemělo být vydáno.

Vynesl-li soud konečné rozhodnutí, aniž vyčkal předložení plné moci ve lhůtě k tomu dané, pak toto rozhodnutí je nezákonné (§ 39 odst. 2 o. s. ř.), protože nesmělo být vydáno. Jestliže však plná moc nebyla předložena ve lhůtě, nemusí soud zrušovat dosavadní řízení a může v něm klidně pokračovat. Při tom postupuje tak, jako by za účastníka nikdo nejednal (§ 39 odst. 3 o. s. ř.) a je oprávněn vydat rozhodnutí, které už stejně jako řízení po uplynutí lhůty k předložení plné moci netrpí vadou, k níž by soud musil přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení. Odvolací soud bude si všímat proto nedostatku plné moci jako vady řízení u soudu první stolice nad meze odvolacích návrhů pouze tehdy, jestliže nebyla soudem zmocněnci vůbec dána lhůta k dodatečnému předložení plné moci. Jestliže tato lhůta byla dána, pak jen tehdy, jestliže soud první stolice vynesl konečné rozhodnutí, aniž vyčkal uplynutí lhůty k dodatečnému předložení plné moci.

V případě účasti soudce (soudce z lidu) či jiné soudní osoby, u nichž se vyskytují důvody vyloučení, na řízení, má se věc poněkud jinak. Zde sice nemusila mít účast těchto osob vliv na správnost rozhodnutí, ale přece jen tento vliv pro jejich předpojatost mít mohla. Jistě je tu možnost, že kdyby v řízení vystupoval soudce (či jiná soudní osoba) nepředpojatý, mohl soud vydat rozhodnutí jiného obsahu, než jaký má rozhodnutí

¹⁸⁾ Nedostatek procesní způsobilosti nebo zákonného zastoupení či zvláštního zmocnění může být ovšem zhojen, a to i za odvolacího řízení (§ 28 o. s. ř. v souvislosti s § 177 odst. 1 o. s. ř.) tím, že účastník, který nabyl procesní způsobilosti, pokračuje v řízení — v našem případě u soudu druhé stolice — nebo že zákonný zástupce vstoupí do řízení — v našem případě do řízení u soudu druhé stolice —, aniž tento nedostatek vytýkali.

napadené. Ovšem naproti tomu je zase možné, že by jiný soudce vydal rozhodnutí naprosto shodné s rozhodnutím napadeným opravným prostředkem (pro účast vyloučeného soudce nebo jiné vyloučené soudní osoby na řízení).

A stejně tak je tomu tam, kde rozhodl soud v nesprávném obsazení, neboť kdyby rozhodoval soud ve složení správném, je tu možnost, že by rozhodl (ve většině případů asi nikoli) jinak, a tak i tato vada řízení při nejmenším mohla mít vliv na nesprávnost rozhodnutí ve věci samé.

Lze tedy obecně říci, že všechny vady řízení, k nimž musí soud přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení, splňují podmínku stanovenou v ustanovení § 184 věty 2. o. s. ř. a vždy mohou mít, nebo některé z nich dokonce vždy mají, za následek nesprávné meritorní rozhodnutí.

Do druhé skupiny vad řízení patří ta porušení procesních ustanovení, ke kterým sice soud nemusí přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení, ale které přesto mohly mít za následek vydání nesprávného rozhodnutí ve věci samé. K takovýmto procesním vadám musí odvolací soud přihlížet, avšak na rozdíl od první skupiny vad pouze v rozsahu vytčeném druhou větou ustanovení § 184 o. s. ř., t. j. v mezích odvolacích návrhů, a pouze v tomto rozsahu může soud též vzhledem k nim zrušit či změnit rozhodnutí soudu první stolice. Tato skupina procesních vad je skupinou nejpočetnější a těžko lze vypočítávat, byť i jen příkladmo, všechny případy porušení procesního práva, ke kterým soud druhé stolice v mezích odvolacích návrhů musí v řádném opravném řízení přihlížet¹⁹⁾ a spíše

¹⁹⁾ Jak uvádí prof. Štajgr v učebnici občanského práva procesního, půjde o vady, kterých se soud první stolice dopustil při zjišťování skutkového stavu věci a pro které je proto rozhodnutí zpravidla nesprávné. Příkladmo jsou tu uvedeny vady spočívající v nesprávném zhodnocení výsledků celého dokazování či jen některého důkazního prostředku, v nesprávné reprodukci výpovědi svědka či listiny, podle níž byl proveden důkaz, v opominutí použít určitého důkazního prostředku bez přijatelného odůvodnění, v protizákonném odnětí účastníkovi možnosti zúčastnit se řízení. Vada může spočívat však také v tom, že soud první stolice ze správně zjištěného skutkového stavu vyvodil opačný výrok rozhodnutí, než byl ten, který odpovídal takto zjištěnému skutkovému stavu věci. Rozhodnutí je tu v rozporu se zjištěným skutkovým stavem a protože toto se dá zjistit podle obsahu spisového materiálu, je toto rozhodnutí v rozporu i se spisy. (Není tomu tak ovšem v těch případech, kdy skutkový stav soudem zjištěný byl špatně pojat do spisů a rozhodnutí, ač je v souladu se spisy, přece jen zjištěnému skutkovému stavu neodpovídá.) Vadou řízení může být i to, že soud první stolice šel „ultra petita partium“ a přisoudil více, než bylo žádáno.

lze uvést příklady takových vad, které tvoří třetí skupinu a které nemohly mít ani neměly za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Jde o takové vady, kterými sice bylo porušeno procesní ustanovení, ale které jsou zpravidla jen formální povahy a nemohly proto mít vliv na rozhodnutí ve věci samé. Odvolací soud též z důvodu hospodárnosti k vadám tohoto druhu nemusí přihlížet, neboť ony nemohou nijak ovlivnit ani jeho rozhodnutí.

Pokusíme se uvést několik případů takových vad, kterých si odvolací soud vůbec nemusí všimnout při jednání a rozhodování o opravném prostředku.

Takovou vadou, která by těžko mohla vést k nesprávnému rozhodnutí ve věci, je porušení ustanovení první věty § 1 odst. 2 o. s. ř., dávajícího soudu pokyn, aby při provádění procesních úkonů postupoval bez zbytečných formalit. Jestliže soud poruší tuto svou procesní povinnost a v jeho jednání se setkáme s určitými zbytečnými formalitami, bude snad tato skutečnost důvodem ke stížnosti na soudce, avšak nikoli důvodem k odvolání.²⁰⁾

Právě proto, že naše procesní právo omezuje všechny formality v řízení na nejmenší možnou míru, nemůžeme považovat určitá porušení procesních ustanovení za vadu řízení vůbec. Bude to na příklad nedbání procesních ustanovení, která předepisují určitou méně dokonalou formu pro řízení, jestliže k porušení těchto ustanovení došlo tím, že bylo použito dokonalejší formy řízení. Tam, kde bylo rozhodnuto po ústním jednání, ačkoli podle zákona mělo býti rozhodnuto v řízení bez ústního jednání, tam nemůžeme mluvit o vadě řízení.²¹⁾ Používá-li zákon v určitých případech méně dokonalé formy řízení, činí tak z toho důvodu, že jde o rozhodování ve věcech menší důležitosti a že mu tak velí zásada procesní hospodárnosti. Jestliže proto v určitých méně důležitých případech připouští zákon výjimku ze zásady, že soud koná řízení zpravidla

²⁰⁾ V určitých případech ovšem by formální postup soudu mohl zabránit správnému zjištění skutkového stavu (na př. průtahy řízení způsobí, že už není možno použít určitého důkazního prostředku — důležitý svědek zemřel) a pak by i porušení zákazu jednat bez zbytečných formalit mohlo mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Avšak protože tento nedostatek už zpravidla nelze napravit, nepůjde tu přesto o vadu, kterou by se odvolací soud vzhledem k ustanovení § 184 o. s. ř. musil zabývat nad meze odvolacích návrhů.

²¹⁾ Jestliže by však soud v umořovacím řízení nebo v řízení o prohlášení za mrtvého nevydal v řízení bez ústního jednání vyhlášku a místo toho konal řízení s ústním jednáním, byla by to hrubá vada, která by mohla značně ovlivnit rozhodnutí ve věci samé.

s ústním jednáním, bylo by nesmyslné hledat vadu řízení tam, kde soud zvolil pro řízení dokonalejší formu.

Se stejným případem se setkáme tam, kde o určité záležitosti rozhodl senát, ač o ní měl rozhodnout soudce jediný.

I tady je výjimka ze zásady senátního rozhodování zákonem připuštěna jen z důvodu procesní ekonomie. Nelze proto ani skutečnost, že určitou věc rozhodl senát, ač ji měl rozhodnout soudce jediný, považovat za vadu řízení. Tomuto názoru není na překážku ani to, že rozhodnutí senátu vyzní možná jinak, než jak by vyznělo rozhodnutí jediného soudce, když oba soudci z lidu se postaví proti mínění předsedy senátu.

V těch případech, kde by však rozhodl soud méně dokonale obsazený po řízení méně dokonalé formy (místo senátu rozhodl soudce jediný, po případě řízení bylo provedeno bez ústního jednání, ač zákon vyžadoval řízení s ústním jednáním), tam samozřejmě jde o vážnou procesní vadu, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.

Když jsme se ve svých výkladech dostali k tomu, co nemůže být považováno za vadu řízení, chtěli bychom ještě podotknout, že zpravidla nejde o vadu řízení ani tam, kde soud zvolil jednu ze dvou nebo více možností v určitém ustanovení mu daných, zpravidla provedení či neprovedení určitého procesního úkonu. Soud může na př. podle § 128 o. s. ř. uložit složení zálohy účastníkovi, v jehož zájmu nařídil z úřední povinnosti úkon vyžadující nákladů, či účastníkovi, jehož procesní úkon dal k nákladům podnět, ale nemusí tak učinit. Jestliže tak neučiní, nemůže jít o vadu řízení, stejně tak jako o ni nemůže jít na př. v případě, kdy soud neuloží pokutu řádně předvolanému svědkovi, který se bez náležité omluvy nedostavil k výpovědi, ačkoli mu ji podle ustanovení § 100 odst. 1 o. s. ř. uložit může. Také není vadou řízení, jestliže soud zkrátí nebo prodlouží lhůtu, jejíž délku stanoví sám.²²⁾

²²⁾ Za vadu řízení nemůžeme pokládat ani odmítnutí soudu být vůbec v řízení nějak činný nebo bezdůvodné odmítnutí soudu pokračovat v řízení už zahájeném (což by bylo v rozporu s ustanovením § 59 o. s. ř.). V takovémto případě, kdy soud nezahájí řízení z úřední povinnosti, ač jsou splněny zákonné podmínky pro jeho zahájení, nebo když se nezabývá vůbec návrhem, který mu došel, či nepokračuje-li v řízení už zahájeném, jde o odmítání spravedlnosti („denegatio iustitiae“).

Bliže se touto otázkou s hlediska c. ř. s. zabývá prof. Štajgr v práci „Vady v civilním řízení soudním“ na str. 13 a násl.

V případech denegatio iustitiae může nápravu přinést jen služební dohled, ale nikdy jí nemůže být dosaženo cestou řádného opravného řízení.

Jestliže však volba jedné z možností způsobí, že není na př. možno zjistit správně skutkový stav věci, ačkoli volba druhé možnosti by tento následek mít nemusila, pak jistě půjde o vadu řízení a bude možno i jen z tohoto důvodu se odvolat k soudu druhé stolice. Tak je tomu na př. v případě, kdy soud první stolice, ač je tu důležitý důvod (jsou nabízeny další důkazy, které nelze už při tomtéž roku, kdy jsou nabízeny, provést), neodročí řízení a vydá konečné rozhodnutí (drže se striktně pokynu, aby projednal a skončil věc pokud možno při jediném ústním jednání), ačkoli má možnost podle § 64 o. s. ř. jednání odročit a nařídit nový rok, kde by nové důkazy provedeny být mohly. Stejně je tomu v případě, kdy soud nevyslechne účastníka, ač jej podle § 69 o. s. ř. „může“ za řízení kdykoli vyslechnout (i když tento výslech účastníky nebyl navržen), a výslech účastníka by byl pro rozhodnutí důležitý. Tím zanedbá soud svou povinnost podle § 88 odst. 2 o. s. ř., která mu velí opatřit pro rozhodnutí i takové důkazy, jež účastníci nenavrhli. Jestliže se pak účastník přes to, že byl soudem předvolán, k výslechu nedostaví, „může“ jej soud dát předvést, ale je-li výslechu účastníka nezbytně třeba ke zjištění materiální pravdy, pak je jistě přímo povinností soudu dát účastníka předvést. Kdyby v těchto případech soud nepoužil některé z možností zákonem mu daných, jistě by se dopustil vady, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.

Takovou vadou, která zpravidla může mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, bude i nesplnění poučovací povinnosti soudu, a to jak povinnosti obecné (§ 7 o. s. ř.), tak povinností speciálních, uvedených na různých místech občanského soudního řádu (na př. v § 49 — poučení účastníka o tom, že nestanoví-li si zmocněnce pro doručování, budou písemnosti jemu určené ukládány u soudu s účinky doručení, nebo v § 33 — poučení účastníka nezpůsobilého se srozumitelně se vyjadřovat, aby si ustanovil zmocněnce, jinak že bude soud postupovat tak, jako by za něho nikdo nejednal).

Někdy však přece jen nesplnění poučovací povinnosti soudu nemá a nemůže mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé. Na př. nepoučí-li soud účastníka, že může žádat od osvobození od soudních poplatků a záloh či o ustanovení zástupce, ač jsou tu pro to podmínky, nemůže to mít vliv na konečné rozhodnutí věci. Nepoučí-li soud svědka o tom, pro které okolnosti ho nelze vyslýchat a pro které může odepřít výpověď, a svědek, ač tu takové okolnosti jsou, nepoučen o nich vypovídá,

může to vést k disciplinárnímu stíhání soudce nebo i k trestnímu stíhání svědka a soudce (pro vyzrazení státního tajemství, byť i jen z nedbalosti), ale nemá to vliv na správné zjištění skutkového stavu věci. Spíše naopak, neboť soud se dozví touto cestou věci, které by se jinak třeba vůbec nedozvěděl anebo by vědomosti o nich musil shánět pomocí jiných důkazních prostředků.

Z toho plyne, že soud druhé stolice bude v každém jednotlivém případě musit důkladně uvažovat, zda opominutí poučit účastníka se škodlivě projevilo nebo mohlo projevit v meritorním rozhodnutí nebo nikoli.

Podle § 15 o. s. ř. mohou soudy vykonávat procesní úkony jen ve svém obvodu. Mimo tento obvod může soud vykonat jednotlivé procesní úkony pouze tehdy, je-li tu nebezpečí prodlení, či je-li toho nezbytně třeba pro řádné posouzení věci. Není-li tu však žádný z těchto důvodů a soud přece vykoná určité procesní úkony mimo svůj obvod, dopustí se sice vady řízení, ale vady takové, která nemůže mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé.

Jestliže dožádaný lidový soud protiprávně odmítl vyhovět dožádání, nejde o procesní vadu, nýbrž o *denegatio iustitiae*. Nápravy tu nelze dosáhnout pomocí opravného prostředku, nýbrž cestou popsanou v § 16 odst. 5 o. s. ř., podle něhož spory vzniklé mezi dožadujícím a dožádaným soudem řeší krajský soud dožádanému soudu nadřízený.

V případech, kdy soud určitému návrhu přizná odkladný účinek, ačkoli zákon říká, že návrh odkladný účinek nemá, na př. v § 17 odst. 2 o. s. ř. (návrh na delegaci z důvodu vhodnosti), jde o porušení procesního práva, které však nemůže mít vliv na rozhodnutí ve věci samé.

Podle ustanovení § 34 o. s. ř. musí být zmocnění prokázáno soudu listinou (není-li dáno ústně do protokolu). Jestliže soud opominul přesvědčit se o tom, že tu taková listina je, a ona tu skutečně byla, jde sice o vadu řízení, ale tak formální povahy, že nemůže ovlivnit žádným způsobem rozhodnutí o věci samé.

Doručování soudních písemností je jednou z forem styku s účastníky řízení a jinými osobami na řízení zúčastněnými. Doručuje se zpravidla dvěma způsoby: buď do vlastních rukou, nebo náhradně. U důležitějších písemností (doručení návrhu na zahájení řízení, žaloby) doručuje se „do vlastních rukou“, písemnosti méně důležité doručují se i náhradně. Také tam však, kde má být písemnost doručena do vlastních rukou, lze

doručit náhradně s platností řádného doručení, nejde-li o doručení písemnosti přímo odpůrci adresáta (§ 47 o. s. ř.). Ustanovení o doručení do vlastních rukou je tudíž pouze jakýmsi pokynem pro doručovatele písemnosti a zákon připouští ve prospěch doručovatele určitou úlevu s ohledem na to, že doručení písemnosti do vlastních rukou adresáta je často velmi obtížné. Přesto však tam, kde to zákon stanoví (nehledě k případům, kdy to soud uzná za potřebné), musí soud nařídit doručení do vlastních rukou (doručenka je zvláštním způsobem označena). Jestliže to neudělá, mohl by způsobit, že se účastník nebo svědek, či někdo jiný k soudu nedostaví a že to bude mít vliv na správnost rozhodnutí ve věci. Přesto však, uvědomíme-li si, že místo doručení do vlastních rukou je stejně dobře možné doručit náhradně (v případech, kdy nejde o doručení přímo odpůrci adresáta), nebudeme takovou vadu považovat za vadu řízení, kterou by se odvolací soud musil zabývat.²³⁾

Naproti tomu je vadou řízení, ke které by odvolací soud musil přihlížet, skutečnost, že soud nechá doručit písemnost přímo účastníkovi místo jeho zmocněnci, ačkoli má-li účastník zmocněnce s plnou mocí, je soud povinen podle § 48 o. s. ř. písemnosti doručovat přímo tomuto zmocněnci (nejde-li ovšem o osobní předvolání účastníka). Doručení účastníkovi mohlo by mít za následek zmeškání některé lhůty, ale hlavně též zmeškání roku, a to v určitých případech může ovlivnit rozhodnutí soudu prvé stolice ve věci samé.

Vadami řízení, ke kterým odvolací soud přihlédne v mezích odvolacích návrhů, budou i vady spočívající v nedodržení vyhláškových lhůt, či neuvedení všech skutečností, které má podle zákona vyhláška obsahovat, aby dotyčná věc byla dostatečně identifikována. Obě tyto vady, sice jen ve velmi výjimečných případech, ale přece jen by mohly znemožnit provedení procesních úkonů, ke kterým by určité osoby podle zákona byly oprávněny a které neprovedly vzhledem ke zkrácení vyhláškových lhůt, po případě vzhledem k nedostatečnému obsahu vyhlášky. I tím mohlo dojít k vynesení nesprávného meritorního rozhodnutí.

²³⁾ To platí ovšem jen v případech, kde adresát sám přizná, že mu písemnost byla doručena, nebo tam, kde i bez doručení (na př. bez doručení předvolání) provede příslušný úkon (dostaví se k ústnímu jednání a pod.). Jde tu jen o nedostatek ve formě doručení a nikoli o to, že písemnost nebyla doručena vůbec, což by mohlo mít za následek zmeškání lhůty nebo roku, a byla by to vada, která by mohla ovlivnit rozhodnutí ve věci samé.

V případě, že předseda senátu nepřipraví ústní jednání tak, aby bylo možno věc projednat a skončit při jediném ústním jednání, a neuloží-li ve složitějších případech účastníkům, aby se vyjádřili ve lhůtě, kterou jim určí, písemně nebo ústně do protokolu o skutkovém základu projednávané věci a označili důkazy, pak jde o porušení povinnosti předsedy senátu, které však má za následek pouhé prodloužení řízení a nemá vliv na rozhodnutí ve věci samé. Nebude se tudíž odvolací soud takovouto vadou zabývat.

Vliv na rozhodnutí ve věci samé nemá ani skutečnost, že byla vyloučena veřejnost, ač pro to nebyly důvody v zákoně (§ 63 odst. 2 o. s. ř.) jako důvody vyloučení veřejnosti vypočtené. A nemá takový vliv ani jiné porušení zásady veřejnosti řízení, k němuž došlo tím, že usnesení o vyloučení veřejnosti nebo rozhodnutí ve věci samé nebylo veřejně vyhlášeno. Zásada veřejnosti, umožňující lidu kontrolu nad činností soudů a soudu dávající možnost výchovného působení na občany, je jednou z nejdůležitějších zásad občanského soudního řízení. Její porušování (nad míru zákonného omezení podle ustanovení § 63 odst. 2 o. s. ř. vyvolaného vyššími zájmy) je jistě vážnou vadou řízení, ke které by nemělo docházet, ale která přesto nemá procesních následků a odvolací soud k ní nemusí přihlížet, neboť ona sama bez spojitosti s jinými vadami nemohla mít vliv na správnost rozhodnutí ve věci.

Neuvede-li soud první stolice v jednacím protokolu určité, pro konečné rozhodnutí nevýznamné okolnosti, jež tam má podle ustanovení o. s. ř. uvést,²⁴⁾ po případě jestliže protokol neobsahuje všechny údaje, které má obsahovat, nebo některé údaje v něm obsažené jsou nesprávné a jde o údaje, které nejsou důležité pro meritorní rozhodnutí věci, a ani nebrání řádnému identifikování věci, o níž je protokol pořízen,²⁵⁾ pak odvolací soud k takovému pochybení soudu první stolice nepřihlédne. Nepřihlédne k němu zejména též proto, že účastníci se tu mohou bránit námitkami proti znění protokolu, jež nutno rovněž do protokolu pojmout.

²⁴⁾ Jde na př. o okolnosti, pro něž bylo zakročeno proti osobě, rušící jednání, nebo o okolnost, že se účastník či jeho zástupce vzdálil před podpisem protokolu a odepřel-li podepsat protokol, proč to udělal, nebo o důvod, pro který odpadl podpis určité osoby, jež měla protokol podepsat.

²⁵⁾ Jde tu o nesprávné označení soudu, místa a doby jednání, nesprávné uvedení jména či příjmení některého ze soudců nebo účastníků a jejich zástupců, neuvedení poznámky o tom, že bylo dáno poučení o opravných prostředcích (§ 66 o. s. ř.).

Těžko bude možno považovat za vadu řízení, ke které by soud druhé stolice musil přihlédnout při projednávání odvolání, skutečnost, že soud přerušil řízení, přestože by se mohl přerušením zmařit účel řízení nebo že by jiným účastníkům než tomu z nich, u něhož se vyskytly důvody pro přerušení řízení, mohla vzniknout nepoměrná újma. Soud zejména v uvedených případech má ustanovit opatrovníka a v řízení pokračovat, ale neudělá-li to a přerušil řízení, nemá tato okolnost vliv na správnost výroku rozhodnutí, nýbrž pouze na jeho význam. Ten se zmenší či úplně zhatí tím, že se přerušením zmaří účel řízení. Přerušení řízení může mít ovšem vliv na úpravu nákladů řízení, které se jím možná zvýší, nebo na jiné majetkové újmy, které postihnou některé účastníky řízení. Účastníci se v tomto případě ovšem mohou postarat o nápravu ihned po vydání usnesení o přerušení řízení stížností proti němu.

Jestliže některý jiný člen senátu než jeho předseda povolí třetím osobám pořídit si výpisy či opisy ze soudních spisů nebo povolí-li účastníkům a znalcům klást svědkovi otázky, ač je k tomu oprávněn pouze předseda senátu, přece jen to nemůže mít nepříznivý vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé.

Neupozorní-li soud zvláště, jak je podle § 89 o. s. ř. jeho povinností, je-li toho třeba, účastníky na to, které skutečnosti považuje za obecně známé, či na to, které skutečnosti jsou mu známy z jeho úřední činnosti a které proto netřeba dokazovat, není to též vada, již by se musil odvolací soud zabývat.²⁶⁾

Opomine-li soud před výsledkem náležitě poučit svědka podle § 101 o. s. ř. (pro znalce platí totéž vzhledem k ustanovení § 102 o. s. ř., pro držitele listiny vzhledem k § 115 o. s. ř. a pro držitele předmětu ohledání vzhledem k § 120 o. s. ř.) o důvodech, pro které ho nelze vyslýchat a pro které by mohl odepřít svědectví, nebude to, jak už z dřívějšího výkladu plyne, vada, kterou by se musil odvolací soud zabývat, neboť tato vada nijak nemůže ovlivnit správnost rozhodnutí soudu první stolice. (Spíše ji může podpořit, avšak za cenu ohrožení či poškození zájmů vyšších, než je zájem na vydání správného rozhodnutí v konkrétní občanskoprávní věci, jehož lze konečně dosáhnout i pomocí jiných důkazních prostředků.)

²⁶⁾ To se týká ovšem jen upozornění, nikoli samotné okolnosti, že určité skutečnosti pokládá soud za obecně známé, či známé sobě z vlastní úřední činnosti, jež samozřejmě bude předmětem zkoumání odvolacího soudu. Ten si jistě ověří, zda jde o tak známou skutečnost, že nebylo třeba ji dokazovat.

Stejně tak nepůjde o vadu řízení, která by mohla mít vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé v případech, kdy soud opomine poučit svědka o tom, že je povinen vypovědět úplnou pravdu a nic nezamlčovat, a opomine-li jej poučit o významu svědecké výpovědi s hlediska občanské cti, jakož i o trestních následcích křivé výpovědi. Rovněž opomine-li se soud zeptat svědka na počátku výslechu podle § 104 o. s. ř. na jeho generálii — jméno, příjmení, věk, rodinný stav, zaměstnání a bydliště, na jeho poměr k účastníkům a na jiné okolnosti, které by mohly mít vliv na svědkovu věrohodnost, nebo nedá-li mu příležitost souvisle vypovídat o předmětu výslechu, není to vada důležitá pro rozhodnutí ve věci samé.²⁷⁾

Určení svědeckého je svěřeno předsedovi senátu a proti jeho usnesení o svědeckém není přípustná stížnost. Jestliže však předseda senátu vůbec svědecké nepřizná, ač svědkovi vznikly určité výdaje a ač uplatnil svůj návrh včas, nebo přizná-li je v menší míře, než kolik činily skutečné svědkovy výdaje (vyčíslit je lze též s pomocí ustanovení §§ 90—96 jedn. řádu, nař. min. sprav. č. 95/52 Sb.), nesplnil tím předseda senátu důkladně svou povinnost a dopustil se procesní vady, neboť zákon předpokládá, že určí výši svědeckého řádně. Tato procesní vada ovšem také nemá nic společného s rozhodnutím soudu první stolice ve věci samé. A stejná situace je u přiznání znalečného, zde ovšem s tím rozdílem, že proti usnesení o znalečném je přípustná stížnost a že o znalečném rozhoduje předseda senátu z úřední povinnosti, nevýúčtuje-li znalec své nároky do konce řízení či v určené lhůtě.

Rozhodování o nákladech řízení tvoří samostatnou otázku, i když výrok o nákladech ve valné většině případů je součástí celého rozhodnutí spolu s výrokem ve věci samé. Dopustí-li se soud vady řízení při jednání a rozhodování o nákladech, nemůže to mít a nemá to vliv na výsledek rozřešení věci samé, věci hlavní. Možnost nápravy v otázce rozhodování o nákladech je však dána samostatně, neboť o nákladech řízení rozhoduje soud první i druhé stolice z úřední povinnosti (§§ 137, 187 o. s. ř.). Jestliže některý z těchto soudů vůbec nerozhodne o nákladech řízení, pak může kterýkoli účastník do 15 dnů od doručení rozhodnutí žádat o jeho doplnění (§ 160 odst. 1 o. s. ř.), a soud, vyhově-li návrhu, vydá do-

²⁷⁾ Jestliže ovšem soud v důsledku opominutí těchto formalit nesprávně zhodnotí svědeckou výpověď, pak to samozřejmě může ovlivnit správnost meritorního rozhodnutí, ale to je už vada spočívající v nesprávném hodnocení důkazů.

plňující rozhodnutí. (U soudu první stolice jiná možnost nápravy není.)²⁸⁾ Rozhodne-li soud první stolice o nákladech nesprávně, může toto jeho jednání být předmětem samostatného opravného prostředku, stížnosti, nebo může být i předmětem odvolání, jestliže je současně napadán výrok rozhodnutí ve věci samé; avšak tu musí být zvláště napaden právě též výrok o nákladech, o kterých se rozhoduje spolu s rozhodnutím věci hlavní jen z důvodu procesní ekonomie.

A obdobně jako s rozhodnutím o nákladech má se to i s rozhodnutím o předběžné vykonatelnosti, jestliže je soud povinen ji vyslovit z úřední povinnosti (podle § 163 o. s. ř.).

Zajímavou otázkou při posuzování vad řízení je otázka volby správné formy rozhodnutí ve věci samé. Ve věci samé rozhoduje se zpravidla rozsudkem a jen ve výjimečných případech tam, kde není třeba slavnostní formy rozsudku, stanoví zákon, že se rozhoduje i ve věci samé (třeba dokonce po ústním jednání) usnesením.

Protože forma rozhodnutí je tedy výslovně v zákoně stanovena, bude volba nesprávné formy rozhodnutí procesní vadou. Ovšem bude to vada taková, která nemůže mít vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé. Pro vlastní obsah rozhodnutí je totiž otázka jeho formy celkem lhostejná. Nebude tedy vadou řízení, ke které by soud druhé stolice musil v mezích odvolacích návrhů přihlížet při projednání odvolání nepochybně ani případ, kdy soud rozhodne rozsudkem, ač měl rozhodnout podle zákona usnesením. Avšak nebude jím ani případ, kdy soud zvolí místo zákonné formy rozsudkové formu usnesení, i když takovýmto pochybením soudu rozhodnutí ztrácí poněkud na svém výchovném významu (ztrátou slavnostní formy vyhlášení), a i když volba nesprávné formy rozhodnutí má různé právní následky, na př. v podobě přípustnosti jiného opravného prostředku a jiné úpravy vykonatelnosti.²⁹⁾

Dopustí-li se soud vady v rozhodnutí, pak půjde buď o porušení hmotného práva (o němž bylo hovořeno výše), nebo o porušení práva procesního. A právě tato pochybení v otázkách hmotného nebo i procesního práva (na př. jestliže soud zvolí jako rozhodný pro rozsudek jiný stav

²⁸⁾ Přitom třeba mít na paměti, že změní-li soud druhé stolice rozhodnutí soudu stolice první, rozhodne z úřední povinnosti (tedy i bez napadení výroku soudu první stolice o nákladech) také o nákladech předcházejícího řízení (vedle určení nákladů řízení odvolacího) — § 187 odst. 2 o. s. ř.

²⁹⁾ Nápravy zde lze dosáhnout pomocí opravy rozhodnutí podle § 159 o. s. ř.

než stav v době jeho vynesení) budou zpravidla předmětem opravného prostředku a odvolací soud se jimi samozřejmě musí zabývat.³⁰⁾ Stejně tak musí se soud druhé stolice zabývat i vadami řízení vzniklými v procesu rozhodování, jako na př. tím, že na rozhodování nebyli účastníci tím soudci (soudci z lidu),³¹⁾ za jejichž účasti se skončilo ústní jednání, nebo tím, že byl porušen zákonný pořádek při hlasování (předseda hlasoval první a ovlivnil tak hlasování ostatních členů senátu; poradě byl přítomen kromě soudců a soudců z lidu a zapisovatele i někdo jiný). V takových případech mohla porušením procesních ustanovení utrpět správnost rozhodnutí ve věci samé a odvolací soud musí k takovýmto vadám řízení v mezích odvolacích návrhů přihlížet.

Naproti tomu nemusí přihlížet odvolací soud k takovým porušením procesních ustanovení, ke kterým může dojít až po vynesení rozhodnutí ve věci samé, neboť ta již správnost rozhodnutí ve věci samé ohrozit nemohla.³²⁾ Odvolací soud si tedy nemusí při rozhodování o opravném prostředku všimnout toho, že soud první stolice vůbec nevyhlásil rozsudek, či že jej vyhlásil jiný člen senátu než předseda, že předseda senátu opominul vyhlásit rozsudek jménem republiky nebo že neuvedl při vyhlášení rozsudku podstatné důvody rozhodnutí anebo že opominul poučit účastníky o opravném prostředku.³³⁾ Stejně tak netřeba přihlížet k tomu, že

³⁰⁾ Jestliže soud nevyčerpá v rozhodnutí celý předmět řízení, ač tu nejsou podmínky pro vydání rozsudku mezitímního nebo částečného, bude možno nápravy dosáhnout pouze podle ustanovení o doplnění rozhodnutí (§ 160 o. s. ř.).

³¹⁾ V tomto případě půjde o porušení zásady přímosti. A protože k porušení základních procesních zásad musí též soud přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení (plyne to z ducha občanského soudního řádu), bude tato vada vadou, kterou se musí odvolací soud zabývat i nad meze odvolacích návrhů, to znamená i v nenapadené části rozhodnutí, která dosud nenabyla právní moci.

³²⁾ Na výjimky z této zásady bude poukázáno v dalším výkladu.

³³⁾ Nedoručení rozsudku nebo nedostatečné jeho odůvodnění ovšem může mít za následek, že se účastník řádně nedoví, proč vyznělo rozhodnutí vůbec v jeho neprospěch, a neví, o co by mohl opřít svůj opravný prostředek. K tomu přihlédne i odvolací soud a postará se buď o dodatečné doručení rozsudku (lhůta k podání opravného prostředku se stejně počítá až od doručení rozhodnutí ve věci samé), takže účastník má možnost doplnit své odvolání a vypořádat se s důvody rozsudku, nebo se odvolací soud postará o opravu rozsudku (§ 159 odst. 1 o. s. ř.). Jestliže není rozsudek řádně odůvodněn, soud druhé stolice jej zpravidla zruší a vrátí věc soudu stolice první k novému projednání a rozhodnutí.

Jestliže je rozsudek nesrozumitelný nebo jestliže je nesrozumitelné jeho odůvodnění

předseda senátu nepodepsal vyhotovení rozsudku, ač tu nebyla překážka delšího trvání, nebo že písemné vyhotovení rozhodnutí nepodepsal, vyskytla-li se u předsedy překážka delšího trvání, jiný člen senátu. I tu lze ovšem dosáhnout nápravy opravou písemného vyhotovení rozhodnutí.

Vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé nemohou mít také některé vady řízení, spočívající v porušení procesních ustanovení, týkajících se rozhodování formou usnesení (nejde-li tu ovšem o rozhodnutí věci samé usnesením), řešících určité vedlejší otázky, s nimiž se soud v řízení setkává a jež vyřešit je nutné. Pro rozhodnutí věci samé je lhostejno na př. to, že soud nevyhlásil usnesení přítomným účastníkům, nebo že písemné vyhotovení rozhodnutí, řešícího určitou vedlejší otázku (jestliže se takové usnesení podle zákona písemně vyhotovuje), má všechny předepsané formální náležitosti. Vadou, která by mohla nepříznivě působit na správnost rozhodnutí ve věci samé, nebude ani pozdější změna takového usnesení již vyhlášeného (nebo nevyhlašuje-li se, usnesení odevzdaného k písemnému vyhotovení), jímž je soud vázán, nemůže-li takové usnesení ovlivnit rozhodnutí ve věci samé. Jestliže však usnesení může jakkoli nepříznivě ovlivnit správnost napadeného meritorního rozhodnutí anebo jestliže po vydání takového usnesení má soud skončit řízení (soud změnil usnesení, kterým přiznal účinnost zpětvzetí návrhu na zahájení řízení a zastavil řízení, a pokračuje dále v řízení až do vydání konečného rozhodnutí), pak má změna takového usnesení v době, kdy už je jím soud vázán, vliv na věcné rozhodnutí, protože k jeho vydání v uvedeném případě vůbec nemělo dojít.

Dojde-li k vadám v řízení o předběžných opatřeních, nebudou mít tyto procesní vady za následek vydání nesprávného rozhodnutí ve věci samé. Předběžná opatření jsou institucí, která má buď předběžně upravit právní poměry účastníků, je-li to nutné, anebo zajistit výkon rozhodnutí, které bude teprve vydáno, je-li tu nebezpečí, že by toto rozhodnutí z nějaké příčiny později nemohlo anebo jen stěží mohlo být vykonáno. Povolení nebo nepovolení předběžného opatření nemůže však ovlivnit spravedlivost a správnost rozhodnutí ve věci samé. Proto k porušení

tak, že znemožňuje přezkoumat jeho věcnou správnost, vede to ke zrušení rozhodnutí v celé jeho části, která dosud nenabyla právní moci (nejen tedy v části napadené opravným prostředkem).

ustanovení procesního práva u předběžných opatření nebude odvolací soud přihlížet, ježto půjde o vady, které vydání nesprávného rozhodnutí ve věci samé za následek mít nemohly.

Vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé však naproti tomu může mít nezajištění důkazu (zajištění důkazu je instituce obdobná předběžnému opatření), je-li tu obava, že důkaz nebude možno později provést vůbec nebo jen s velkými obtížemi. Jestliže však možnost provést nezajištěný důkaz skutečně zmizela, není to stejně už napravitelné a ani odvolací soud nemůže v této věci nic dělat. A tak i v tomto případě půjde o vadu, kterou se soud druhé stolice nemusí vzhledem k § 184 o. s. ř. zabývat.

I v řádném a mimořádném opravném řízení a rovněž v řízení exekucním se může soud (prvé nebo druhé stolice) dopustit vad řízení, ale ty nás už s hlediska § 184 nezajímají, neboť nemohly mít vliv na správnost meritorního rozhodnutí, jelikož k nim došlo až po jeho vydání. Určitý vliv by mohly mít na nové meritorní rozhodnutí snad jen vady, ke kterým došlo v řízení o mimořádných opravných prostředcích. Vypořádat se s těmito vadami ovšem nemůže tato stať, protože by si to vyžádalo hlubšího rozboru jednotlivých oprávnění soudu po zrušení původního rozhodnutí vlivem mimořádných opravných prostředků.

A tak zbývá nakonec povědět něco ještě o vadách řízení, s nimiž bychom se mohli setkat v druhé části o. s. ř. O mnohých z procesních vad této části o. s. ř. nemusí již být hovořeno, neboť jde o vady obdobné vadám vznikajícím porušením ustanovení první části občanského soudního řádu. A proto poukážeme již jen na některé zvláštní vady, které nemohou mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé a o nichž se v dosavadním výkladu nemluvílo.

V řízení ve věcech manželských je vad tohoto druhu málo, neboť porušení téměř každého procesního ustanovení této hlavy o. s. ř. může mít za následek vydání nesprávného rozhodnutí ve věci samé (na př. soud přiznal účinnost uznání nároku, ač mu to § 236 o. s. ř. přímo zakazuje), neboť rozhodnutí ve věci samé vůbec nesmělo být vydáno. (V řízení o neplatnost manželství jeden z manželů zemře a ač zákon nedovoluje pokračovat v řízení, soud přesto řízení nezastaví, nýbrž pokračuje v něm a bez ohledu na zákonnou zábranu meritorně rozhodne.)

Vadou, kterou by se odvolací soud nemusil zabývat, by zde mohl být případ, kdy soud rozhodne zvláště rozsudkem o rozvodu či o neplatnosti manželství a zvláště usnesením o úhradě osobních potřeb, ačkoli

návrh na úhradu osobních potřeb byl spojen s návrhem na rozvod nebo neplatnost manželství, či došlo ke spojení obou řízení, a soud měl rozhodnout o obou těchto věcech jedním rozsudkem. Nebudeme tu však vůbec mluvit o vadě v řízení, budeme-li oddělené rozhodování považovat za rozpojení věcí těsně před vydáním rozhodnutí. To soud může klidně provést, stejně tak jako jen na něm záleží spojení dvou nebo několika věcí k společnému projednávání nebo i rozhodnutí podle § 71 o. s. ř. Totéž, co tu bylo řečeno, platí i pro případ, že návrh na úhradu osobních potřeb je spojen se žalobou o zjištění otcovství.

Ustanovení o řízení ve věcech poručenských, opatrovnických a řízení ve věcech dětí v rodičovské moci jsou většinou takové povahy, že jejich porušení soudem vždy může mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé. (Věc sama tu je ovšem často značně omezeného rozsahu, neboť v tomto řízení rozhodují se jako věc sama většinou drobnější samostatné otázky, jako na př. otázka povolení uzavřít manželství, ustanovení poručníka, schválení vyúčtování a pod., při čemž ovšem nelze popřít, že to jsou otázky velmi významné pro život a právní poměry soudního chráněnce.)

Na jednu vadu, ke které soud druhé stolice nebude přihlížet, můžeme upozornit v řízení o osvojení. Jestliže soud první stolice v usnesení o osvojení nevyslovil, jakého příjmení bude osvojenec užívat, nemohla tato okolnost mít vliv na rozhodnutí o osvojení proto, že je to nedostatek rozhodnutí samotného, které by pouze mělo být náležitě doplněno.

Pro rozhodnutí o zbavení svéprávnosti je bez významu, jestliže soud nařídí, aby osoba, která má být vyšetřena, byla dodána do ústavu na dobu delší tří měsíců. Je to sice vzhledem ke znění § 287 o. s. ř. vada řízení, avšak vada taková, která nemohla mít za následek nesprávnost rozhodnutí o zbavení svéprávnosti a soud druhé stolice k ní proto nepřihlíží. Jiná je ovšem otázka, zda takovéto jednání soudu neznamená omezování osobní svobody nad dobu povolenou zákonem, jež může mít nepříznivé následky v životě i právních poměrech osoby dané do ústavu na vyšetření. Touto otázkou se ovšem v rámci stati o rozsahu přezkoumávání rozhodnutí soudu první stolice zabývat nemůžeme.

Jinak je tomu s určením lhůty k léčení v odborném ústavu osobám, u nichž jsou podmínky pro zbavení svéprávnosti pro navyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů, omamných prostředků nebo jedů, na dobu delší jednoho roku. Zde nemůže jít o omezování osobní svobody,

neboť dotyčné osobě je dáno na vůli, zda se chce léčit či ne a zda tak chce ovlivnit rozhodnutí soudu o zbavení svéprávnosti ve směru pro sebe prospěšném nebo naopak. Pouhé prodloužení lhůty k léčení nad míru zákonem stanovenou nemůže však být vadou, která by ovlivnila správnost rozhodnutí soudu o zbavení svéprávnosti. A není takovou vadou ani stanovení delší než tříleté lhůty, po kterou nesmí být podán opětovný návrh na zrušení nebo přeměnu zbavení svéprávnosti. (Jestliže ovšem návrh je přesto podán po uplynutí tří let, avšak ještě před koncem lhůty nesprávně stanovené soudem — řekněme na pět let — pak nesmí být návrh odmítnut, neboť platí lhůta zákonná, stanovená nejvyšší hranicí v § 291 odst. 3 o. s. ř.)

Jestliže soud, ač je to možno, nerozhodne ve lhůtě 30 dnů po tom, kdy mu došlo oznámení správy ústavu, o povolení zadržení v ústavu, je to též vada řízení, ale jde rovněž o vadu, která nemohla ovlivnit v záporném smyslu samo rozhodnutí o povolení zadržení v ústavu. Uvedená třicetidenní lhůta není lhůtou procesní, nýbrž pouhou nezávaznou lhůtou instruktivní.

Jestliže státní notář v řízení o projednání dědictví nesplní svou povinnost spočívající v provedení některých nutných a neodkladných opatření z těch, která vypočítává § 315 o. s. ř., na př. jestliže se nepostará o zajištění dědictví, o prodej věcí, které nelze uschovat bez nebezpečí škody či nepoměrných nákladů, o vydání zůstavitelovy odměny za práci či opakujících se důchodů do výše jednoměsíčního příjmu atd., může sice způsobiti, že objem dědictví se zmenší, ale správnost rozhodnutí o tom, kdo je dědicem a jaké části dědictví, po případě kterých jednotlivých věcí, tím nemůže být narušena. Takovéto procesní vady nebudou předmětem jednání soudu druhé stolice, projednávajícího stížnost proti usnesení o nabytí dědictví. Totéž platí pro případy, kdy by notář zajistil dědictví jiným způsobem než jedním z těch, které jsou uvedeny taxativně v § 318 o. s. ř.

V případech uvedených v §§ 320—322 o. s. ř. je notáři umožněno vůbec dědictví neprojednávat a dává se mu možnost postupovat jednodušší cestou. Projednání dědictví by tu nemělo smyslu, a proto nepoužijeli notář ustanovení §§ 320—322 o. s. ř., ač pro to byly podmínky, je to vada, ke které by soud druhé stolice měl přihlédnout, protože rozhodnutí ve věci samé zde vůbec nemělo být vydáno.

Jestliže usnesení, kterým se potvrzuje nabytí dědictví, neobsahuje všechny náležitosti podle § 334 o. s. ř. nebo jestliže některé údaje v něm jsou

nesprávné, nejde tu o vadu řízení, ketrá mohla mít vliv na rozhodnutí ve věci samé, neboť je to vada až rozhodnutí samého, nedostatečně identifikovaného, neúplného nebo neodůvodněného. Nápravy je tu třeba dosáhnout pomocí opravy po případě doplnění dotyčného usnesení.

Jestliže notář nevykoná to, co mu zákon ukládá vykonat v § 337 o. s. ř. po vydání usnesení potvrzujícího nabytí dědictví (nezruší zajištění dědictví a zákazy výplat vkladů, pojistek a pod., nebo se nepostará o zápisy ve veřejných knihách), pak tu jde o *degenatio iustitiae*, protože nápravy se nelze domoci cestou řádného opravného prostředku.

Naproti tomu jestliže notář opomine splnit některou ze svých povinností uvedených v §§ 339—341 o. s. ř., je to vada řízení, a to vada, která má vliv na rozhodnutí ve věci samé. Rozhodnutí tu totiž mohlo být buď doplněno po dodatečném objevení se majetku, nebo i dodatečně změněno, objevila-li se po projednání dědictví závěť, nebo dokonce zrušeno, jestliže se ukázalo, že zůstavitel je na živu nebo že bylo soudně zrušeno jeho prohlášení za mrtvého. Takovéto až po vydání rozhodnutí státního notáře ve věci samé dodatečně se objevivší skutečnosti mohou tedy zpětně ovlivnit rozhodnutí ve věci samé a notář zde musí zasáhnout z úřední povinnosti. Objeví-li se proto tyto skutečnosti ještě během stížnostního řízení, je třeba je vzít v úvahu při rozhodování o stížnosti. A stejně tak je nutno při stížnostním řízení proti rozhodnutí o prohlášení za mrtvého nebo o důkazu smrti (§§ 304 odst. 1 a 309 o. s. ř.), aby soud zrušil své rozhodnutí, jestliže zjistí, že osoba prohlášená za mrtvou nebo osoba, o jejíž smrti byl proveden důkaz, je na živu, anebo že osoba prohlášená za mrtvou žila ještě v den, od kterého dosud neuplynula doba potřebná k tomu, aby nezvěstná osoba mohla být prohlášena za mrtvou. Nesplní-li soud tuto svou procesní povinnost, dopustí se vady, která měla vliv na rozhodnutí ve věci samé, neboť rozhodnutí mělo být správně zrušeno.

V uvedených případech mohou tedy i skutečnosti dodatečně se objevivší až po vydání rozhodnutí ve věci samé mít vliv na toto rozhodnutí, a soud druhé stolice, jestliže těchto dodatečně se objevivších skutečností nebylo dbáno, musí toto zanedbání první stolice kvalifikovat jako vady, k nimž třeba v řádném opravném řízení přihlížet. Jde tu o výjimku z pravidla, o kterém jsme již hovořili dříve, že dodatečně se objevivší skutečnosti nemohou ovlivnit správnost rozhodnutí ve věci samé a že tudíž nejsou zpravidla procesními vadami, jimiž by se soud druhé stolice při projednávání opravného prostředku musil zabývat.

Soud druhé stolice v řízení o soudním umoření listin nebude se zabývat procesní vadou, které se dopustil soud stolice první tím, že opominul (ať již před vydáním vyhlášky nebo po něm) vydat zákaz nakládání s právy z umořované listiny, konání výplat nebo jiných plnění podle ní a provádění změn na listině, nebo že opominul dát příkaz, aby osoba, zavázaná podle listiny, zadržela předloženou listinu a oznámila soudu, že listina byla předložena a kdo ji předložil (§ 352 odst. 2 a § 353 o. s. ř.).³⁴⁾ Tato vada může mít sice neblahý vliv na účel, kterého v řízení má být dosaženo, t. j. na možnost realizace práv z umořované listiny, avšak nemůže mít vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé.

Jako ve všech případech, kdy zákon za určitých podmínek nařizuje soudu, aby zastavil řízení a soud tak neučiní a vydá meritorní rozhodnutí, tak i v případě, že nedojde do jednoho měsíce po uplynutí vyhláskové lhůty další návrh na umoření listiny a soud přesto listinu prohlásí za umořenou, jde tu o procesní vadu, ke které soud druhé stolice musí přihlížet, poněvadž rozhodnutí ve věci samé tu vůbec nesmělo být vydáno.

Na správnost rozhodnutí o soudní úschově věci nemá vliv skutečnost, že soud^{34a)} rozhodující o soudní úschově nevyrozuměl, jak bylo jeho povinností, soud, který má učinit další opatření s předmětem úschovy, a nemá na ni vliv ani to, že soud s věcmi přijatými do soudní úschovy naloží jinak, než jak je předepsáno v § 362 o. s. ř. (V tomto případě jde ovšem opět o skutečnosti, k nimž došlo až po vydání rozhodnutí o úschově.) Ani to, že soud nevyzve, vyžaduje-li úschova nákladu, navrhovatele, aby složil přiměřenou zálohu, nemá nepříznivý vliv na správnost rozhodnutí. Naproti tomu však, jestliže soud vyzval navrhovatele ke složení zálohy a navrhovatel přesto včas zálohu nesložil, je soud povinen odmítnout přijetí věci do soudní úschovy. Neučiní-li přesto tak a věcně rozhodne, dopustí se tím vady, kterou se soud druhé stolice musí v mezích návrhu stížnosti zabývat. Stejně je takovou vadou opominutí soudu odmítnout přijetí věci do soudní úschovy, nenajde-li ve svém obvodu vhodného schovatele, nebo jde-li o věci, které se nehodí k úschově, zejména o věci podléhající zkáze.

³⁴⁾ Soud druhé stolice však pokud možno zjedná nápravu této vady tím, že uloží soudu první stolice, aby vydal dodatečně příslušné příkazy a zákazy, nebo to provede sám.

^{34a)} Pokud jde o pravomoc ve věcech soudní úschovy, srovnej nyní ustanovení §§ 3—5 zák. č. 52/1954 Sb., kterým se rozšiřuje působnost státního notářství.

Řízení ve věcech nechráněných nájmu má zvláštní povahu. Většinou jsou tyto věci vyřizovány rozkazy k odevzdání nebo převzetí předmětu nájmu, zvláštními to soudními rozhodnutími, proti nimž není přípustný jiný opravný prostředek než neformální odpor. Není-li odpor proti rozkazu v zákonem stanovené lhůtě 15 dnů podán, stává se rozkaz exekucním titulem a má účinnost pravomocného soudního rozhodnutí. Jestliže však odpor včas podán jest, pak proběhne normální řízení s ústním jednáním, které se řídí ustanovením XI. hlavy o. s. ř. a soud vydá rozsudek, kterým se buď rozkaz zruší, nebo ponechá v platnosti a v rozhodnutí se vysloví, zda a kdy má být předmět nájmu odevzdán nebo převzat. Proti takovému rozsudku je samozřejmě možno podat odvolání stejně jako proti rozsudku, kterým byla vyřízena žaloba na odevzdání nebo převzetí předmětu nájmu, jejímž základem je mimosoudní výpověď. Při projednávání takového odvolání se soud druhé stolice samozřejmě zabývá také vadami řízení, kterých se dopustil soud první stolice, pokud tyto vady mohly mít za následek vydání nesprávného meritorního rozhodnutí. A tady bude těžko nalézt vady, které tento následek mít nemohly, stejně tak jako nenalezneme takové vady v ustanovení o řízení ve věcech chráněných nájmu.

V kapitole o řízení ve věcech chráněných nájmu obsahuje o. s. ř. mnoho ustanovení hmotněprávních a méně ustanovení procesněprávních. Tato procesněprávní ustanovení jsou pak vesměs takové povahy, že nedbá-li jich soud, může to vždy mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé a proto se odvolací soud těmito vadami vždy bude zabývat. Zvláště hrubou vadou, která může mít nepříznivý vliv na správnost rozhodnutí v řízení o chráněných nájmech, jímž bylo přivoleno k výpovědi nájemního poměru, je porušení povinností soudu dát příležitost místnímu národnímu výboru k vyjádření.

Rozhodne-li soud ve věcech národního pojištění omylem o nákladech řízení podle §§ 129—131 o. s. ř., ačkoli v tomto druhu řízení dotyčná ustanovení podle § 398 odst. 2 o. s. ř. neplatí, nemá to, jako rozhodnutí o nákladech vůbec, nepochybně vliv na rozhodnutí ve věci samé a nejde tu proto o vadu, kterou by se soud druhé stolice musil zabývat při rozhodování o opravném prostředku proti výroku rozhodnutí ve věci samé. (Že ovšem takovéto rozhodnutí o nákladech může být napadeno samostatnou stížností anebo dokonce i spolu s výrokiem rozhodnutí ve věci samé, a že změní-li soud druhé stolice rozhodnutí soudu stolice první,

upraví nově, i bez opravného prostředku proti výroku o nákladech, náklady řízení u soudu první stolice, to je samozřejmé.)

A podobně se to má i s nesprávným vyslovením předběžné vykonatelnosti ve věcech národního pojištění (v rozporu s ustanovením § 401 odst. 1 o. s. ř.).

I v řízení o žalobách podle XI. hlavy o. s. ř. může se soud první stolice dopustit téměř výlučně jen takových vad, ke kterým pak musí soud druhé stolice v mezích odvolacích návrhů přihlížet při projednávání odvolání. Tak na př. rozhodne-li soud o nepřípustnosti vedlejšího účastnictví, ač není namítána, může mít neúčast osoby, která by jako vedlejší účastník v řízení byla vystupovala, vliv na správnost rozhodnutí ve věci samé. Též nesprávné posouzení odporujících si či odchylujících se od sebe úkonů účastníka a vedlejšího účastníka může mít nepříznivý vliv na meritorní rozhodnutí.

I skutečnost, že soud první stolice nerespektuje souhlasný návrh účastníků na ponechání řízení v klidu, nebo že pokračuje v řízení, ačkoli se účastníci nedostavili k ústnímu jednání (klid řízení tu nastává ze zákona), může mít vliv na rozhodnutí ve věci. Takové rozhodnutí totiž, kdyby účastníci nepodali návrh na pokračování v řízení, by nesmělo být vydáno, neboť by se tak stalo proti vůli účastníků. (Jiná situace je tu ovšem tehdy, když prokurátor nedal souhlas k ponechání řízení v klidu, bylo-li jeho souhlasu třeba, nebo když sám navrhl v zákonné lhůtě pokračování v řízení.)

Jestliže soud nerozhodne ve výroku rozsudku o vzájemné pohledávce žalovaným uplatněné (§ 422 o. s. ř.), má to takové následky, jako by nevyřídil buď zcela, nebo částečně návrh žalobců a rozhodnutí je v důsledku toho nesprávné. Tady budena místě doplnění rozsudku podle § 160 o. s. ř.

Jen snad v případě ustanovení §§ 425—426, jestliže se soud dopustí nějaké vady³⁵⁾ při vydávání platebního rozkazu a rozkaz je později zrušen v důsledku podání odporu, nemá taková vada vliv na rozhodnutí ve věci samé, které bude vydáno po provedení nezkráceného řízení.³⁶⁾

³⁵⁾ To neplatí o vadách, ke kterým je soud povinen přihlížet z úřední povinnosti v každém období řízení.

³⁶⁾ Má jej však ve zkráceném řízení směněném a šekovém, jakož i ve zkráceném řízení ve věcech nechráněných nájmu, poněvadž tady se původní rozkaz neruší hned podáním odporu či námitek. Teprve v rozhodnutí vydaném po provedení nezkráceného řízení (v důsledku podání námitek nebo odporu) se vysloví, zda se původní rozkaz zrušuje nebo zda se ponechává v platnosti.

Jestliže ovšem je vada takového druhu, že účastník pro ni nepodá odpor, či jej nepodá včas, a že rozkaz se stane exekučním titulem (to platí i pro směnečný a šekový platební rozkaz a námitky proti němu), pak stejně jako ve zkráceném řízení o nechráněných nájmech lze se domoci nápravy pouze pomocí navrácení v předešlý stav nebo námitkami v exekučním řízení, pro něž příslušný rozkaz tvoří exekuční titul.

* * *

Tím jsme zhruba probrali procesní vady, jež nemohou mít vliv na rozhodnutí ve věci samé, protože jsou více méně formální povahy a bylo by proto zbytečné, aby se jimi soud druhé instance zabýval při rozhodování o řádném opravném prostředku.

Zato tím více a důkladněji musí se odvolací či stížnostní soud zabývat těmi procesními vadami (ponecháváme stranou otázku hmotněprávních vad, jimiž se soud druhé stolice zabývá vždy), které správnost napadeného rozhodnutí ovlivnit mohly,³⁷⁾ a musí dobře zkoumat, zda v konkrétním případě škodlivý vliv na rozhodnutí ve věci samé neměly. Naše soudy druhé stolice musí se této úlohy zhostit se zdarem, neboť i toto je jeden z prostředků k dosažení cíle, k němuž chceme v občanském soudním řízení dospět, cíle, aby občanskoprávní rozhodnutí našich soudů odpovídala skutečným poměrům účastníků a aby tak splňovala požadavek zjišťování materiální (objektivní) pravdy v občanském procesu a svou spravedlivostí výchovně působila na občany.

Je-li správné přihlížení k vadám občanského soudního řízení jen v mezích odvolacího návrhu či ne, o tom jsme se pokusili říci něco již na začátku této stati. Z výkladu jistě vyplynulo, že rozsah projednávání opravného prostředku v mezích odvolacích návrhů (návrhů stížnosti) vzhledem k zásadám procesní ekonomie, k právu prokurátora podat řádný opravný prostředek, vzhledem k poučovací povinnosti soudu a vzhledem k existenci mimořádných opravných prostředků je postačující, neboť není třeba jíti při jednání o opravném prostředku nad disposiční vůli účastníků v opravném prostředku projevenou.

Je proto třeba souhlasit s jedním z usnesení konference vědeckých pracovníků v oblasti občanského práva, pořádané VII. sekcí ČSAV v květnu

³⁷⁾ Takovýchto vad řízení je valná většina, jak se článek pokusil dokázat negativním vymezením, i když jistě ne zcela vyčerpávajícím.

1954 v Liblicích, které nedoporučilo novelisaci dosavadního znění § 184 o. s. ř. ve směru rozšíření oprávnění odvolacího soudu k přezkoumávání napadeného rozhodnutí v celém rozsahu.³⁸⁾

Naproti tomu ovšem bylo doporučeno umožnit odvolacímu soudu přece jen přezkoumání prvoinstančních rozhodnutí v celém rozsahu ve věcech výchovy a výživy nezletilců.³⁹⁾ I s tímto usnesením nutno souhlasit, ale při tom je třeba si uvědomit, že důvody, pro které je toto opatření doporučováno (ochrana zájmu soudních chráněnců), jsou silnější než zájem na neomezování toho rozsahu dispozice účastníků, v jakém si přejí napadnout rozhodnutí řádným opravným prostředkem.

³⁸⁾ Srov. Právník 1954, str. 392.

³⁹⁾ Srov. Právník 1954, str. 392.

РЕЗЮМЕ

Согласно нашему гражданскому процессу задача суда состоит в том, чтобы выяснить действительные отношения сторон, дать правильную юридическую оценку этих отношений и на основании этого вынести справедливое решение.

Эта задача не является легкой; хотя в большинстве случаев решения суда первой инстанции соответствуют объективной (материальной) правде, все же не исключено, что могут быть вынесены решения, которые по каким-либо основаниям (из-за неполного установления фактических обстоятельств или же из-за неправильной юридической оценки) являются неправильными и, следовательно, несправедливыми.

Поэтому и государство социалистического типа, каковым является Чехословацкая Республика, должно дать возможность пересмотра решений судов первой инстанции при помощи института обжалования (средств обжалования как обычных, так и чрезвычайных).

В этой статье мы уделяем внимание только обычному обжалованию, которое применяется значительно чаще, чем обжалование в чрезвычайном порядке, используемое только в исключительных случаях в отношении решений, вошедших в законную силу.

В порядке развития гражданского процесса создалось несколько основных типов обычного порядка обжалования. Вопрос, который из них наиболее подходит для того или другого государства, решается на основании конкретных нужд и условий данного государства. Речь идет только о том, чтобы избранный тип производства по пересмотру решений давал возможность при данных условиях как можно лучше установить подлинные обстоятельства дела.

Так, например, в Чехословакии применяется так наз. апелляционный порядок, тогда как в Советском Союзе более подходит система, называемая советскими представителями процессуальной науки советской кассацией (которую нельзя смешивать с буржуазной кассацией или же с ревизионным порядком обжалования).

Если у нас суд второй инстанции, как правило, изменяет обжалованное решение суда первой инстанции и только как исключение применяется отмена решений первой инстанции*) и возвращение дела суду первой инстанции для нового рассмотрения и вынесения нового решения, то в советском праве наблюдается обратное. Одной из главных причин этого является значительная отдаленность местонахождения судов второй инстанции в СССР от местожительства многих граждан, для которых поездка к суду второй инстанции была бы

*) После издания закона об изменении некоторых постановлений ГПК (СУ ЧСР, 1952 год, закон № 68) в практике отмена решений значительно расширилась.

связана со значительными расходами. Ведь апелляционный порядок, при котором суд второй инстанции обычно выносит окончательное решение, часто требует личного присутствия сторон в суде.

У нас, благодаря сравнительной приближенности областных судов к населению (небольшие территориальные размеры областей, широкая сеть средств сообщения), которые в большинстве случаев действуют в качестве судов второй инстанции, личное участие сторон в производстве во второй инстанции не связано с такими трудностями и уже по одному этому мотиву нет необходимости заменять апелляционный порядок обжалования иным порядком.

И все же имеются аргументы, которые говорят против апелляционного порядка, даже и в том виде, в каком он известен нашему гражданскому процессу (с допущением приведения новых фактических обстоятельств в суде второй инстанции, а в настоящее время уже с достаточно широкой возможностью для судов второй инстанции отменять решения судов первой инстанции и возвращать им дело для нового рассмотрения и вынесения нового решения).

Первый аргумент заключается в том, что для оценки новых фактических обстоятельств, приводимых только в суде второй инстанции, стороны должны удовлетворяться решением только одной инстанции, так как апелляционный суд может вынести окончательное решение, и потому новые обстоятельства и новые доказательства уже не могут быть предметом дальнейшего разбирательства, разве что только в порядке использования чрезвычайных способов обжалования. Этот аргумент не в пользу апелляции, ГПК старается парализовать тем, что расширяет возможность возвращения дела к новому рассмотрению в суд первой инстанции, в особенности в тех случаях, когда необходимо рассмотреть новые обстоятельства и доказательства, которые не приводились ранее.

Вторым важным аргументом против чехословацкого порядка апелляции является то, что наши суды второй инстанции не имеют возможности пересматривать решение судов первой инстанции в полном объеме, а только в пределах апелляционной жалобы, как это постановляет § 184 ГПК.

Если вышеприведенные аргументы не воспрепятствовали нам сохранить наш апелляционный порядок (несколько приблизив его в последнее время к советскому кассационному порядку), то все же мы должны задуматься над тем, не является ли последний аргумент таким аргументом, который заставлял бы отменить у нас апелляционный порядок или же хотя бы предложить пересмотр в законодательном порядке редакции указанного постановления § 184 ГПК.

Исследованию этого вопроса целиком посвящена работа о пересмотре решений судов первой инстанции, в частности, вследствие ошибок в гражданском судопроизводстве, заключающихся в нарушении ка-

кого-либо материального или процессуального постановления. Об ошибках надо говорить потому, что суд второй инстанции согласно § 184 ГПК принимает во внимание ошибки в производстве только постольку, поскольку они могли бы привести к вынесению неправильного решения по существу дела.

Подробный анализ ошибок, имеющих место в гражданском судопроизводстве, дать который старается автор, должен доказать, с одной стороны, тот факт, что некоторые материальные и процессуальные ошибки принуждают пересмотреть решение суда первой инстанции, поскольку оно в какой-либо своей части уже не вступило в законную силу, и выходя за пределы апелляционной жалобы, а с другой — и это главное — что ошибки производства, которые суд второй инстанции не принимает во внимание при рассмотрении обжалования и которые не могли иметь влияния на вынесение решения судом первой инстанции по существу дела, столь редки и столь незначительны, что из-за них не стоит отменять или изменять первоначальное решение.

Из этого следует вывод, что и невозможность пересмотра решения суда первой инстанции в полном объеме, а только в пределах апелляционной жалобы (кроме случаев, когда решение может быть пересмотрено и вне этих пределов), не является достаточным основанием для того, чтобы отказаться от апелляционного порядка обжалования. Оно не является таковым и потому, что, как стороны, так и прокурор, имеют, конечно, возможность обжаловать решение во всем его объеме, а не только в какой-либо его части, и тогда, конечно, суд второй инстанции будет рассматривать решение первой инстанции в целом его объеме.

Поэтому нет необходимости рекомендовать изменение постановления § 184 ГПК, согласно которому суд второй инстанции рассматривает обжалование только в пределах апелляционной жалобы. Это можно рекомендовать только в отношении решений о содержании и воспитании несовершеннолетних детей, которые могли бы потерпеть ущерб в том случае, когда их представитель обжаловал бы решение суда первой инстанции только в определенной части.

К этому выводу пришло и совещание научных работников в области гражданского и семейного права, созванное отделением экономики и права Чехословацкой Академии Наук в Либлицах летом 1954 года. Автор стремится своей статьей поддержать это постановление.

Перевод М. Колонеевой.

SARMATAE LIMIGANTES

Dr JAROMÍR KINCL

Z početných zpráv, které se nám, ať již v nadpisech či dílech římských a řeckých autorů, zachovaly o vzájemných vztazích římského imperia se sarmatskými kmeny, usazenými od 1. pol. I. st. n. l. v oblastech středního Podunají — t. zv. Jazygy Metanastai, patří zprávy Ammiana Marcellina mezi nejvíce zajímavé. Autor si všímá podunajských Sarmatů na nejednom místě svého historického díla, zvláštní pozornost vzbuzuje ale zejména líčení válečných výprav císaře Constantia v letech 358 až 359 n. l. Zahrnuje totiž, vedle podrobného popisu vojenských akcí římských jednotek a diplomatických jednání se sarmatskými předáky, také zmínky o bouřlivých událostech, které prožila část sarmatských kmenů v posledních letech vlády císaře Konstantina a jež určily pro nejbližší následující dobu zvláštnosti politických vztahů v severovýchodních oblastech imperia.

Vzpouřa sarmatských otroků proti pánům v roce 334 byla jistě neobvyklým zjevem v životě barbarských sousedů římské říše. Vzbudila také již ve své době velkou pozornost a byla historiky uváděna i v nejstručnějších přehledech dějin pozdního císařství. Vedle obsáhlejších zmínek v díle Ammiana Marcellina dočteme se o ní ještě u dalších autorů: v Eusebiově životopise císaře Konstantina,¹⁾ v anonymu Valesiově²⁾ a v chronologiích Hieronyma³⁾ a Hydatia.⁴⁾ Všechny tyto zprávy se vzájemně potvrzují a zajímavým způsobem doplňují.

Pro moderní historiky byl problém neméně přitažlivý. A to nejen pro historiky římského císařství, ale, a to zejména, i pro historiky, studující počátky slovanského osídlení zemí střední a jihovýchodní Evropy. A právě u těchto najdeme velmi podobné rozborů a hodnocení římských pramenů, týkajících se Sarmatů-Limigantů, jak byli oni vzbouření otroci nazý-

¹⁾ Eusebius, Vita Constantini, IV., 6.

²⁾ Anon. Vales. VI.

³⁾ Hieronymus, Chron. (ed. Schoene, 192).

⁴⁾ Mon. Germ. IX., I., str. 234.

vání. Důvod je docela zřejmý. V podunajských Sarmatech byly totiž ne-
jednou spatřovány první slovanské kmeny balkánského poloostrova⁵⁾
a jejich dějiny pojmány potom jako jedny z nejstarších zmínek o slovan-
ském obyvatelstvu. I u nás se objevila celá řada speciálních pojednání, od
„Slovanských starožitností“ P. J. Šafaříka až po epochální dílo L. Nie-
derleho, které znamenalo poslední slovo buržoasní historiografie v tomto
oboru.

Niederle ve své práci shrnul výsledky bádání přechozích generací,
dovršil je a pokusil se rozřešit všechny problémy, které dosud zůstávaly
nezodpovězeny. Mezi mnohým jiným také otázku slovanského původu
sarmatských kmenů, zejména Sarmatů podunajských. Niederle odmítl
jejich slovanský původ a vytvořil koncepci vlastní, která je těsně spojena
s událostí svrchu uvedenou — se vzpourou Limigantů. Jestliže totiž dří-
vější archeologové a historikové spatřovali slovanské obyvatelstvo ve
všech sarmatských kmenech Podunají, má Niederle za Slované pouze
ony vzbouřivší se otroky. „Při události r. 344,“ říká, „se patrně jednalo
o boj dvou velkých vrstev v nížině uherské, a jestliže jedna z nich byla
svobodná a pánem druhé nesvobodné, a jestliže zároveň jedna žila po
nomádsku a druhá sedíc v pevných dědinách živila se orbou, pěstujíc
hlavně proso, tu pro nikoho nemůže býti pochybností, že nomádští,
t. j. iráňští Sarmaté ovládali v Uhrách lid původu jiného, lid rolnictvím
se zabývající. A lidem tím mohli býti jenom Slované...“⁶⁾

Autor zdůvodňuje svoji these na základě podrobného rozboru zpráv
římských historiků, zejména textu Ammianova, hlavně ale také charakte-
ristikou situace, která se vyvinula v Podunají ve 4. a v 5. st. n. l. a srovnáním
dat o sociálním a kulturním životě Sarmatů se zprávami, které máme
o prvních kmenech slovanských. Přes to, že Niederle hodnotí a srovnává
veliké množství faktického materiálu, nejsou jeho závěry úplně přesvěd-
čivé. Autor to také sám cítí a závěr svého pojednání formuluje již mno-
hem opatrněji: „Pro mne je, slovem, slovanský živel mezi Sarmaty
uherskými dostatečně doložen a patrně totožný s kmenem Sarmatů
„poddaných“.“⁷⁾ Slovanský živel mezi Sarmaty je autorem dokládán
velmi přesvědčivě, z jména na základě zpráv Jordánových a Priskových,
důkaz slovanského původu Limigantů je však veden jednostranně.

⁵⁾ Soupis literatury viz Niederle: Slov. star. II., 1., str. 132.

⁶⁾ Niederle: Rukověť, str. 54. (ČSAV 1953).

⁷⁾ Niederle: Slov. star. II., str. 140.

Všimněme si podrobně míst u Ammiana Marcellina a Eusebia, která o vzpouře otroků pojednávají, a srovnajme závěry, které nám vyplynou, s thesemi Niederleho.

Především svrchu zmíněný popis válečné výpravy císaře Constantia v Ammianově díle „*Rerum gestarum libri*“. Jde hlavně o tato místa: XVII. kniha, kapitola 12. a 13., a XIX. kniha, kapitola 11. Události roku 358 jsou tam líčeny takto:⁸⁾

Císaři Constantiovi, trávícímu zimu 357—358 v táboře Sirmiu, je posly oznámeno, že Sarmaté, spiknuvši se s Kvády proti Římu, plní provincie pannonské a Horní Moesii („*Pannonias Moesiarumque alteram cuneis incursare dispersis.*“) Pannonskými provinciemi, jak z dalšího textu jasně vyplývá, je míněna provincie Valérie a Pannonia secunda, t. j. pohraniční území římské říše na pravém břehu Dunaje, od Brigetia až po ústí Sávy. Barbarské kmeny Sarmatů a Kvádů tedy vpadly do římských krajů z prostoru na sever a severovýchod od velkého oblouku Dunaje, z roviny mezi Dunajem a Tisou ležící a z oblasti na východ odtud. Císař se se svým táborem octl v bezprostřední blízkosti ohrožených míst. Rychle zmobilisoval armádu, překročil Dunaj, pravděpodobně někde v oblasti pevnosti Bononic⁹⁾, a vtrhl na nepřátelské území. Nejprve bylo bojováno v místech, která sousedila s Dolní Pannonií („*... in ea parte Sarmatiae, quae secundam prospectat Pannoniam ...*“), t. j. v jižním okraji roviny mezi Dunajem a Tisou, krajině zvané později Bačka, potom vojsko postoupilo na sever a pronásledovalo barbary v krajinách, které hraničily s provincií Valeria („*... parique fortitudine circa Valeriam opes barbaras urendo rapiendoque occurrentia militaris turbo vastabat.*“) Římská armáda za tohoto postupu vyplenila zřejmě oblast meziříčí v celé její šíři. Po řadě těžkých porážek, když ani pomoc Kvádů ničeho nezmohla, byli ustupující Sarmaté přinuceni jednati o mír.

K jednání došlo v době, kdy již římská vojska pronikla daleko na sever a přibližovala se ke království Kvádů (ad regna Quadorum properabat exercitus), t. j. do oblastí velkého ohybu Dunaje, severně a severovýchodně od římského Aquinca. Mírová smlouva byla nejprve uzavřena se skupinou sarmatských kmenů, kterou vedl královský princ (regalis) Zizais.

⁸⁾ Ammianus je citován podle Clarkova vydání: A. M. rerum gestarum libri qui supersunt, Berlín 1910; XVII., 12., 1—21.

⁹⁾ Carl Patsch: Banater Sarmaten, Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien, 62. Jahrgang, str. 185. Amm. XXI., 9, 6; 11, 6.

Vzbouřencům bylo povoleno, aby se navrátili zpět na svá území, zřejmě do oblasti meziříčí, která byla právě okupována římským vojskem. Bylo stanoveno, že Sarmaté podrží své dosavadní pozemky za předpokladu, že vydají všechny římské válečné zajatce a postaví rukojmí.

Niederlův výklad tohoto stadia jednání nelze považovati za správný. Autor totiž, shrnuje svrchu uvedené líčení, říká: „...Sarmaté byli nuceni prositi za mír, který jim císař povolil, ba jim dokonce i knížete z jejich středu, jemuž jméno bylo Zizais, dal za panovníka. Událost týkala se však jen Sarmatů „svobodných“.¹⁰⁾ „Svobodnými Sarmaty“ je třeba rozuměti bývalé pány, kteří, poražení a vyhnáni od svých otroků, žili ve vyhnanství. Takový závěr z Ammianova textu ale nevyplývá. V průběhu dalšího vypravování je totiž tato první skupina, bez bližšího rozlišení prostě jenom jako Sarmatae označována, ostře oddělena od jiné skupiny Sarmatů, se kterou byla uzavřena smlouva později. Neboť po krátkém jednání s Araharem, náčelníkem skupiny Kvádů a Transiugitánů a Usaferem, předákem další části sarmatských kmenů, vypravuje Ammianus o smlouvě, která byla uzavřena s třetí již skupinou Sarmatů. Té je potom věnována zvláštní pozornost, protože to prý byli lidé, kteří zasluhovali spíše soucit než hněv. Autor říká: „Quibus ordinatis (t. j. jednání se Zizaidem Araharem a Usaferem) translata est in Sarmatas cura, miseratione dignos potius quam simultate.“ (XVII., 12, 17). Není pochyb o tom, že teprve tedy začíná jednání o Sarmatech pánech — svobodných — Arcaragantech, jak jsou v pramenech nazýváni. I s nimi je dosaženo dohody, prominito jejich násilí proti Římu, zaručena svoboda a k dovršení císařské milosti dán již zmíněný Zizais jako král.¹¹⁾ Z uvedené chronologie vyplývá důležitý závěr. Jednal-li císař s vyhnanými Arcaraganty v oblastech v blízkosti sídel Kvádů ležících, znamená to, že také v těchto místech musel v polovině IV. st. n. l. sídliti kmen Viktohalů, ke kterému se Sarmaté-vyhnanci utekli. Předpoklad, že Viktohalové sídlili již v této době v Dakii,¹²⁾ staví těžko řešitelný problém, proč by se Constantius setkával s uprchlými pány právě v oblastech úplně odlehlých.¹³⁾

¹⁰⁾ Niederle, Slov. star. II., 1., str. 129.

¹¹⁾ Skutečnost, že Zizais byl dosazen Arcaragantům jako král, nijak neznamená, že by sám musel být příslušníkem této kmenové skupiny.

¹²⁾ Niederle, l. c. str. 129, podle něho, stejně jako v celém řešení problému Limigantů, i Konrád Jazdzewski: Atlas do pradziejów Słowian, část II. Text, str. 76.

¹³⁾ K problému stěhování Viktohalů viz Patsch, l. c. str. 182, pozn. 4.

Jednáním se Sarmaty-Arcaraganty byla ukončena první etapa válečného tažení a římský císař, po krátkém zdržení bojem s gotskými vzbouřeními v okolí Brigetia, se vítězně navrátil zpět. Až potud Ammianovo vypravování ve dvanácté kapitole XVII. knihy.

Závěry, které vyplývají, třeba shrnouti takto: Ammianus rozeznává mezi sarmatským obyvatelstvem uherské nížiny několik skupin kmenů, byť je, s výjimkou Arcaragantů, výslovně neodlišoval. První skupinu tvoří kmeny, které sídlily v rovině mezi řekami Tisou a Dunajem, které při vyjednávání o mír reprezentoval královský princ Zizais. Druhou potom oni Sarmaté, kteří měli králem Usafera, třetí jsou konečně Sarmatae Arcaragantes. Jedině tito poslední byli postiženi otrockou vzpourou roku 334 a žili za tažení Constantia ve vyhnanství.

Niederle usuzuje jinak. Předpokládá, že vzpoura otroků propukla u všech sarmatských kmenů uherské nížiny, a považuje důsledně všechny, o kterých dosud byla řeč, za Arcaraganty. Tím se ovšem, jak bude dále ukázáno, zbavuje možnosti, aby mezi různými sarmatskými kmeny, které jsou známy na př. z mapy Peutingerovy, mohl spatřovati slovanské obyvatelstvo. Niederle sice několikrát¹⁴⁾ konstatuje, že VENADI SARMA-TE a LUPIONES SARMATE na mapě uvádění, byly pravděpodobně kmeny slovanské, nepostupuje tu však důsledně a ani logicky, protože jinde výslovně prohlašuje, ^{14a)} že uherští Sarmaté byli dvojího druhu: páni a poddaní. Po vzpouře r. 334 se prý toto rozdělení stalo docela zjevným a sarmatské kmeny se rozpadly na dvě ostře nepřátelské skupiny. První skupinu tvořili bývalí páni. Tato skupina reprezentovala zřejmě neslovanský živel mezi obyvatelstvem Banátu, protože jenom prosté prozkoumání osobních jmen jejich příslušníků vylučuje závěr opačný. Skupina druhá, bývalí otroci, po roce 334 Limigantes, pro naprostý nedostatek zpráv v pramenech určena blíže býti nemůže. Jména nejsou dochována žádná. Ostatní skutečnosti, považované někdy za důkaz slovanského původu, na př. válečný pokřik Limigantů „marha“ (Amm. XIX. 11, 10), Niederle odmítá jako nespolehlivé.¹⁵⁾ Protože ale pozdější dějiny, zejména společenská situace IV. a celého V. st. n. l. nutí k závěru, že již v době Konstantinově a Constantiově slovanské obyvatelstvo v uherské nížině sídlilo, nezbyvá, než přece jen Sarmaty Limi-

¹⁴⁾ Slov. star. II., 1., 140—141, 131—132; Rukověť, str. 54—55.

^{14a)} Slov. star. II., 1., 129, 131.

¹⁵⁾ Slov. star. II., 1., 132—134.

ganty za Slovyany považovati. Niederle proto uzavírá: „Sarmaté nesvobodní byli patrně jiného kmene než Sarmaté, kteří je ovládali, třebaž římská zpravodajová oba zahrnovali jménem jedním. „Nesvobodní“ seděli už aspoň od III. stol. v střední nížině uherské, snášejíce jho Sarmatů svobodných, dokud ho nesvrhli se sebe vzpourou r. 334.“¹⁶⁾

Všimněme si podrobněji dat o této vzpouře u římských historiků a doplníme obraz Ammiana Marcellina ještě zprávou Eusebiovou a všimněme si dále anonymu Valesiova. Průběh událostí je líčen takto:

R. 334, tři roky před smrtí císaře Konstantina, povstali sarmatští otroci proti svým pánům, porazili je a vyhnali ze země. Sarmaté — páni, v pramenech nazývaní domini, S. liberi, Arcaragantes (u Hieronyma Ardaragantes), hledali ve zmatku útočiště u kmene Viktohalů, valná část jich potom, podle anonymu Valesiova 300 tisíc lidí obojího pohlaví a různého stáří, prosila o pomoc císaře Konstantina.¹⁷⁾ Ten, zřejmě pod dojemem převratných událostí, ke kterým v bezprostřední blízkosti římských hranic došlo, odjel někdy v červenci r. 334 z Konstantinopole do Sigiduna v Moesii, aby mohl připravit obranu provincie proti eventuálnímu útoku.¹⁸⁾ Tam také pravděpodobně přijal delegáty uprchlých Sarmatů a postaral se o jejich zabezpečení. Valnou většinu jich rozsadil jako kolony na zpusťšeném balkánském poloostrově, zejména v oblastech Thraكية, Skythie a Makedonie, části přidělil pozemky přímo v Itálii, některým dokonce asi i v Galii, alespoň Ausonius v básni Mosella, r. 371 napsané, se zmiňuje o „lánech, jež nedávno sauromatským rolníkům dány“, které ležely mezi řekami Navou a Mosellou.¹⁹⁾

Vítězní otroci — v pramenech servi, mancipia, Limigantes, οἱ δοῦλοι, οἱ οἰκέται — se stali pány v zemích, kde dosud snášeli porobu. Po 24 let žili potom svobodně, až se roku 358 zapletli, spolu se svými bývalými pány a dalšími sarmatskými kmeny, do války proti římskému státu. A po porážce, která stihla jejich dočasné spojence, byli potrestáni i oni. Jakmile totiž Constantius pacifikoval oblast mezi Dunajem a Tisou, podnikl výpravu proti Limigantům. Státní zájem, jak říká Ammia-

¹⁶⁾ Niederle: Slov. star. II., 1., str. 134.

¹⁷⁾ Anon. Val. VI. sed servi Sarmatarum adversus omnes dominos rebellant, quos pulsos Constantinus libenter accepit et amplius trecenta millia hominum mixtae aetatis et sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam, Italiamque divisit.

¹⁸⁾ cf. Cod. Theod. VIII., 1, 4; I., 10, 2; VIII., 15, 2 a X., 15, 2.

¹⁹⁾ Aus. Mosella 9.

nus, prý vyžadoval, aby bylo skoncováno s rebely, kteří zatím beztrestně rušili mír v sousedství Pannonie a Moesie. Z Ammianova popisu této výpravy — XVII, 13, 1 — 13, je možno především lokalizovati sídla Limigantů a tím i určití místa, kde došlo k rozhodnému boji mezi pány a otroky r. 334.

Vzbouřenci sídlili v krajích, které byly proti útoku Římanů chráněny řekou Dunajem, proti vpádu ostatních barbarů potom korytem řeky Tisy. Okrajové oblasti jejich sídel byly močálovité a neschůdné pro ty, kterým terén nebyl blíže znám. Zdálo by se na první pohled, že jde o oblast nížiny mezi řekami Dunajem a Tisou. Tím by ale vznikl těžko vysvětlitelný problém, proč Constantius, když před časem tímto územím táhl, nezlomil současně i odpor Limigantů, kteří musili býti v bezprostřední blízkosti. Odpověď může býti jen jediná: Limiganti nesídlili na západ, ale na východ od řeky Tisy, a byli to zřejmě právě oni, kteří na jaře r. 358 napadli oblasti Horní Moesie, která s těmito krajinami sousedila. Ammianův popis země Limigantů se také na toto území dobře hodí.²⁰⁾ Zmínka „(Parthiscus) a barbaricis vero excursibus suo tutos praestat obstaculo“²¹⁾ není potom sice docela jasná, je ale možné, že autor zde rozumí barbary Sarmaty na západ od Tisy sídlící, anebo, a to je pravděpodobnější, že tato poznámka je, v ostatně ne docela jasném popisu ústí Tisy do Dunaje, nedopatřením.

Constantius přitáhl s římským vojskem k Dunaji a začal s Limiganty vyjednáváním. Ti totiž, obávající se, aby je nestihl stejný osud jako jejich spojence, byli ochotni přistoupiti na jakékoliv podmínky, Římanypoložené, s výjimkou jediné: vystěhovati se ze svých posavadních sídel — „abnuere parati si iubentur aliorum migrare“ (Amm. XVII. 13., 3). Započaté vyjednávání bylo ale přerušeno a Římané zahájili proti Limigantům ostrý útok.²²⁾ Překročili řeku Dunaj, pravděpodobně někde v oblasti ústí řeky Sávy a napadli barbarské kmeny. Bojovali nejprve proti Amicensům, po jejich porážce proti Picensům, dvěma to skupinám limigantských kmenů, které byly, podle Ammiana, nazvány podle sousedních římských oblastí — ex regionibus appellati conterminis — podle názoru Patsche²³⁾ Ami-

²⁰⁾ Patsch, I. c. str. 186—187.

²¹⁾ Amm. XVII., 13, 4.

²²⁾ O nepřesnosti, které se Ammian při líčení počátku boje dopouští, viz Patsch I. c., str. 188, pozn. 1.

²³⁾ I. c. str. 188—189.

censes podle římského Acuminca, Picenses podle místa Pincum v Moesii. Římským vojskům pomáhali během těchto bojových akcí jednak Taifalové, útočící proti Limigantům z východu, jednak Sarmatae Liberi, postupující zřejmě z těch oblastí, ve kterých s nimi vyjednával Constantius, t. j. ze severu.²⁴⁾ Římané se omezili na boje na jihu.

Sevření takto se tří stran, byli Limiganti přinuceni přistoupiti na kapitulaci a přijmouti i onu podmínku, které se dříve tak kategoricky bránili, opustiti svá dosavadní sídla. Kam byli vystěhováni, známo není. Ammianus říká jenom: „sedes alias suscipere sunt adsensi, tranquillae et fidas, ut nec bellis vexari, nec mutari seditionibus possint“²⁵⁾ císař Constantius označuje potom ve slavnostní řeči jejich nová sídla jako „localonge discreta“²⁶⁾ Zdá se ale, že to byly oblasti dnešního severního či severovýchodního Maďarska, alespoň o rok později, za nového vzbouření Limigantů, pronikli tito ve velmi krátkém čase do oblastí blízkých Valerie, postupující zřejmě západním nebo jihozápadním směrem.

Sarmatae Arcaragantes se navrátili do své bývalé domoviny, ne ovšem ve svém dřívějším počtu. Vrátili se jenom ti z nich, kteří se utekli k Viktorhalům. Ona část potom, která se poddala Konstantinovi a byla podělena pozemky či zařazena do stavu římské armády, na návrat pochopitelně mysliti nemohla.

Způsob zakončení války s Limiganty je velmi zajímavý. Očekávali bychom, že boje budou dovršeny tím, že otroci, kteří přežili válečné řeže, budou navraceni svým pánům a znovu zotročeni, jak běžně vídáme při porážkách podobných vzpour ve všech otrokářských státech. Limiganti však zůstali po porážce i nadále svobodní a byli potrestáni jenom vystěhováním ze země. Již vzhledem k této skutečnosti musí se vtírati pochybnost, byli-li Limiganti skutečnými otroky — bezprávnými osobami, juristicky věcmi, jak je znalo právo římské, či alespoň oněmi, mnohem volnějším postavením se těšícími závislými osobami, jaké známe z poměrů společností barbarských, na př. u Germánů. Pochybnosti se musí zvětšit ještě více, když uvážíme, jak veliký počet otroků u banátských Sarmatů by musil být. 300 tisíc lidí bylo vyhnáno na římské území, vedle jistě dosti početných „pánů“, kteří utekli k Viktorhalům, otroků bylo potom

²⁴⁾ I. c. str. 189—190.

²⁵⁾ Amm. XVII., 13, 23.

²⁶⁾ Ibid. 30.

více než obojích dohromady, protože, jak uvádí Ammianus, jediné díky tomu, že převyšovali své protivníky počtem, mohli zvítěziti (XVII, 12, 18: *Atque ut barbaris esse omne ius in viribus adsuevit, vicerunt dominos ferocia pares et numero praeminentes*). Absolutní počet tady ostatně hraje jenom malou úlohu a nezáleží celkem tolik na tom, je-li, či není-li číselný údaj v anonymu Valesiově přehmán. Důležitý je poměr relativní a o tom sporu není. Otroků bylo více než pánů — tato skutečnost nás ovšem ale nutí k tomu, abychom předpokládali „besondere Vorsichtsmassregeln“, jak říká Patsch,²⁷⁾ zvláštní organisaci, která by vládnoucím umožňovala držeti na uzdě vykořisťovanou a potlačovanou třídu — t. j. stát. Je ale možno předpokládati státní organizaci u banátských Sarmatů v druhé polovině IV. st. n. l.? Podívejme se na zprávy, které se o jejich sociálním zřízení zachovaly. Budeme si všimati pochopitelně jenom těch, které pocházejí z doby více méně blízké událostem, které nás zajímají.

Za doby Tacitovy žili Sarmaté na vozech, kočovali, neznajíce pevných sídel.²⁸⁾ Ještě v době válek s Konstantinem neznali města, ve zprávách Ammianových nenajdeme zmínku ani o jediném. Hlavním zdrojem bohatství byla zřejmě i u nich, stejně jako u Tacitových Germánů, stáda dobytka a koní,²⁹⁾ o nich také Ammianus mluví na samém počátku své charakteristiky Sarmatů.³⁰⁾ Ještě Mela³¹⁾ se zmiňuje o významném podílu ženy na společenském životě, tedy ještě v I. st. n. l. jsou připomínány přežitky matriarchátu. Do období IV. st. prošli Sarmaté nepochybně značným vývojem; podle dokladů Ammianových mají již pevná sídla, jsou to ale jenom chudé chatrče (cf. XVII, 13, 12... *humilibus extractae tuguriis*,... I. c. 13... *disiectis culmis levibus*...), přes Dunaj se stále přeplavují ve vydlaných kmenech (XVII, 13, 27), užívají již ale běžně mečů a kovových zbraní, některá sídliště jsou potom již značně nákladněji vystavěna a zpevněna trámy — „...*casa*, vel *trabibus compacta firmissimis*“. To jsou zřejmě již domy zbohatlých rodových příslušníků, nemůže jistě býti pochyb o tom, že také pospolitost sarmatských kmenů prožívala již v této době proces poměrně rychlé majetkové diferenciace, kdy společ-

²⁷⁾ Patsch, l.c. str. 193. Autor takovou organizaci mlčky předpokládá a dále se problémem nezabývá.

²⁸⁾ Germ. 43.

²⁹⁾ Strabo, VII., 307.

³⁰⁾ XVII, I 12, 2—3.

³¹⁾ III., 34.

nost, dosud v naprosté rovnosti žijící, byla stále více rozdělována na vrstvu bohaté rodové aristokracie a vrstvu v závislost upadajících rodových příslušníků. Zámožnou sarmatskou aristokracii najdeme u Ammiana na několika místech. Na příklad za jednání, která vede s císařem Zizais, královský princ (*regalis*), vystupuje vedle něho ještě celá řada dalších předáků, různými tituly jmenovaná: „*Duxerat pavor cum ceteris Sarmatis etiam Rumonem et Zinafrum et Fragiledum subregulos plurimosque optimates, cum impetrandi spe similia petituros.*“ (XVII, 12, 11.)

Je pochopitelné, že podobná diferenciacie, provázená postupným rozvojem otroctví, rozleptávala dosavadní rodové zřízení a vyvolávala ostrý sociální boj. Jak je na př. doloženo v dějinách společností řeckých, propukal tento boj nejednou v otevřenou vzpouru, ve které se závislá třída pokoušela zlomit panství, jež rodová aristokracie stále upevňovala. A za takovou vzpouru je, myslím, třeba považovati i povstání Limigantů v roce 334.

Stručně načrtnutá společenská situace banátských Sarmatů ve 4. st. totiž vylučuje existenci takového množství otroků, na které je třeba usuzovati podle údajů římských pramenů. Primitivní ony poměry jsou neslučitelné s početným poměrem mezi antagonistickými třídami (nejméně jeden otrok na jednoho svobodného), který by se byl mohl objeviti jen v souvislosti s poměrně vysoce rozvinutým otrokářským způsobem výroby. Sarmaté ale žili ve 4. st. nepochybně ještě ve společnosti rodové. Srovnáme jen Ammianovy údaje o nich se zprávami, které máme od téhož autora o životě Germánů z doby, kdy bojovali s císařem Julianem.³²⁾ Rodové zřízení u germánských kmenů je nesporné a Sarmaté, podle toho, co se o nich dovídáme, nestáli výše.

Králové, které uvádějí prameny, nebyli ještě monarchové v pozdějším slova smyslu, ale jenom prostí vojenští náčelníci, jaké nacházíme u všech společností s rozpadajícím se rodovým zřízením. O lidovém shromáždění Sarmatů se sice nikde výslovně nemluví, ale Ammianova poznámka o válečné poradě Limigantů svědčí pravděpodobně i o jeho existenci: *Limiganti tísnění nepřátelskými vojsky „...diu hesitabant ambiguis mentibus, utrum oppeterent an rogarent... vicit tamen ad ultimum coetu seniorum*

³²⁾ na př. XVII., 1, 7: (*miles*) *opulentas pecore villas et fructibus rapiebat... domicilia cuncta, curatius ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat... a mnoho dalších poznámek, zejména v XV.—XVII. knize.*

urgente dedendi se consilium.³³⁾ Zpráva živě připomíná jednání shromáždění, které je řízeno radou stařešinů, orgánem typickým pro rodové zřízení všech kmenů. Je nesporné, že i u Sarmatů, stejně jako u ostatních barbarských kmenů, bylo v této době již známo otroctví. Bylo to ale jenom otroctví patriarchální. Počet nesvobodných lidí byl ještě neveliký. V každém případě, ekonomicky i politicky posuzován, musil být mnohem menší, než počet svobodných rodových příslušníků, protože jinak totiž, jak již svrchu bylo řečeno, by bylo nutno předpokládati státní organizaci, která je ovšem s rodovým zřízením neslučitelná. Formy závislosti, jež byly za těchto poměrů jediné možné, byly velmi primitivní, obyčejně poplatnost kmene silnějšímu sousedu, v pramenech často doložená. Tak byli na př. na Sarmatech závislí Kotinové a Osové,³⁴⁾ takovou porobou vyhrožovali podle staré pověsti Vandalové kmenům Langobardů³⁵⁾ a pod. Přímé porobení, zotročení, „vláda nad podmaněnými“, jak říká Engels, „se nesrovnává s rodovým zřízením.“³⁶⁾

Nezbývá než odmítnouti terminologii římských a řeckých pramenů. Autoři sice mluví o otrocích naprosto jasně a souhlasně (servi, mancipia, οἱ δοῦλοι, οἱ οἰκέται), je ale zřejmé, že tady, stejně jako na mnoha jiných místech, vidí barbarské poměry římskýma očima. Jakoukoliv formu osobní závislosti jsou ochotni označiti způsobem, který jim byl běžný, jako otroctví. Jak konkrétně vypadalo sociální postavení oněch Sarmatů, kteří se vzbouřili proti „pánům“, není možno pro nedostatek zpráv určit. Že ale nešlo o skutečné otroky, nýbrž o svobodné rodové příslušníky, je možno usuzovati ještě z jednoho faktu. Eusebios uvádí ve své biografii císaře Konstantina o sarmatských „pánech“ tento zajímavý detail: Σκυθῶν γάρ αὐτοῖς ἐπαναστάντων τοὺς οἰκέτας ὥπλιζον οἱ δεσπότες πρὸς ἄμυναν τῶν πολεμίων.³⁷⁾

K takovým událostem docházelo sice v dějinách otrokářských společností, na př. Říma, nejednou, že by se ale podobného nouzového opatření užívalo i u barbarských kmenů, je těžko předpokládati. Služba se zbraní byla ctí a byla vyhrazena jen pro svobodné rodové příslušníky. Ani nouze nemohla tuto zásadu změnit. Ve staré langobardské pověsti se na

³³⁾ Amm. XVII., 13, 21.

³⁴⁾ Tacitus, Germ. 43.

³⁵⁾ Paulus Diac. Hist. Langobard. I., 7.

³⁶⁾ Engels: Původ rodiny, Praha 1949, str. 137.

³⁷⁾ Vita Const. IV., 6.

příklad vypráví, že kmeny Langobardů, které byly po odchodu ze Skandinávie velmi slabé, rozhodly se rozmnožit své řady z počtu otroků teprve tehdy, když nedostatek svobodných bojovníků byl již velmi citelný. A tak, když se po těžkých bojích dostali do kraje Mauringa a nehrozilo již žádné nebezpečí, propustili slavnostním způsobem na svobodu řadu svých otroků, potvrdili jejich ingenuitu a zařadili mezi válečníky.³⁸⁾ A podobně bylo jistě u jiných barbarských kmenů. Je nutno vůbec mít za to, že stejné společenské poměry, ve kterých tyto kmeny v první polovině prvního tisíciletí n. l. žily, nezbytně vyvolávaly shodu nejen v sociálních institucích, ale také v hlavních rysech i v mravech, obyčejích, výzbroji a podobně. Myšlenku tu vyjádřil velmi výstižně již P. J. Šafařík před více než sto lety. V pojednání „Myšlenky o starobylosti Slovanů v Evropě“ říká: „Obrátíme-li dále zřetel na mravy, obyčeje, náboženství, řád a právo starých Slovanů, pokud o tom ovšem důkladné zprávy buď z hodnověrných písemných pramenův, buď z podání starých nabýváme, a srovnáme-li je pilně s mravy, obyčeji, náboženstvím, řádem a mravy jiných staroevropských kmenův téhož indoevropského plemene, jmenovitě Thrakův, Celtův, Němcův a Litvanův, nalezneme takovou mezi nimi příbuznost, shodu a srovnalost, že nám jinak domýšleti se nelze, než že všickni tito sbratření kmenové od nepaměti spolu zde v Evropě sídlili, dle stejných vzorův ústavy a pravidla domácího i občanského života sobě utvořiti, a potomně jimi v dlouhé času koleji vzájemně se podělovati musili.“³⁹⁾ Šafaříkovo odůvodnění myšlenky dnes již neuspokojí, jádro jejich je však bezesporu správné.

Málo potom váží jako důkazy slovanského původu Limigantů Niederlova tvrzení o nevázané svobodě, plaveckém umění a shodné výzbroji, která prý byla jak kmenům slovanským tak i nesvobodným Sarmatům vlastní.⁴⁰⁾ A tak nezbývá než předpokládati, že zchudlé a do závislosti upadající vrstvy svobodných Sarmatů využily tísnivých poměrů válek s germánskými kmeny, vojenského zorganizování a výzbroje⁴¹⁾ proti těm, kteří jim byli kdysi rovní a kteří je nyní utlačovali. Třídní boj, který rozkládal rodové zřízení, propukl v otevřenou vzpouru, která byla dovr-

³⁸⁾ Paulus Diac. Hist. Langobard. I., 13.

³⁹⁾ Rozpravy z oboru věd slovanských, Praha 1865, str. 23.

⁴⁰⁾ Niederle, Slov. star. II., I., str. 139.

⁴¹⁾ Vita Const. VI., 6.

šena vyhnáním „pánů“ ze země. Je pravděpodobné, že na straně Limigantů se účastnili tohoto boje i sarmatští otroci.

Způsob vyřešení sociálního konfliktu je potom dalším ukazatelem primitivnosti společenských poměrů. Tam, kde by na vyspělejším stupni civilisace došlo nezbytně k diktatuře vítězů nad poraženými, je u Sarmatů protivník likvidován vyhnáním, jistě proto, že je to jediný způsob, jak za neexistence státu udržeti dobytou moc. Sarmatské události r. 334 potom nápadně připomínají konflikty, ke kterým došlo, mnohem dříve již, u germánských kmenů. Tak na př. Batavové tvořili kdysi podle Tacita⁴²⁾ součást kmene Chattů, byli prý ale „*seditione domestica*“ vyhnáni a osídlili nová území. Stejný osud stihl asi i t. zv. Canninefates, kteří byli, podle zprávy téhož autora „...*origine, lingua, virtute par Batavis*“.⁴³⁾ Podle Diona Cassia⁴⁴⁾ se za doby Augustovy pokoušel vojevůdce Domitius navrátiti vyhnanou skupinu příslušníků kmene Cherusků do bývalé jejich vlasti, neměl ale úspěch; hrál asi podobnou úlohu jako císař Constantius při repatriaci svobodných Sarmatů. A tak vyplývá z naší úvahy následující závěr: Limiganti musili ve své většině býti příslušníky stejné kmenové skupiny jako Sarmatae domini, Arcaragantes. Není-li tedy u Niederla sporu o neslovanském původu druhých, platí stejně nezbytně i o prvních z nich.

Zbývá ještě stručně pojednati o osudech Limigantů po porážce r. 358. Ze zprávy Ammianovy víme, že byli vypovězeni na odlehlá místa, že ale hned následujícího roku podnikli proti Constantiovi novou výpravu.⁴⁵⁾ Rychlým pochodem dosáhli v krátkém čase oblastí provincie Valérie⁴⁶⁾ a nenadálým útokem přepadli římská vojska. Císař jenom o vlásek unikl hrozcímu nebezpečí, zorganizoval odpor a Limiganty rozdrtil. Útočníci byli skoro úplně vyhubeni. Ti, kteří nebyli zabiti v boji, byli zajati nebo rozehnáni a rozptýleni mezi sousedními kmeny. Od porážky u Aquinca r. 359 dějiny o Limigantech více nemluví.

Tato skutečnost nedochází ale v Niederlově pojednání náležitého ocenění. Na str. 129 druhého dílu Starožitností uvádí: „Tak zejména

⁴²⁾ Hist. IV., 12, 2; Germ. XXIX.

⁴³⁾ Hist. IV., 15.

⁴⁴⁾ Dio, LV., 10a, 3.

⁴⁵⁾ XIX., 11, 1—16.

⁴⁶⁾ O záměně jmen Aquincum - Acumincum v Ammianově textu viz Patsch, l. c. str. 192, pozn. 2.

z podrobných zpráv Ammianových o bojích Římanů s Kvády a Sarmaty za Constantia a Valentiniana je vidno, že Římané v nich dobře a stále rozeznávali dvojí Sarmaty, jedny, kteří dříve v kraji mezi Dunajem a Tisou ovládali, a druhé, kteří byli čtenější, ale před r. 334 v područí předešlých.“ Za doby císaře Constantia, přesně řečeno v letech 358—359, je rozlišování pramenů skutečně důsledné. Ale od doby porážky u Aquinca se už o Limigantech nemluví. Poslední zprávou o nich je uvedené Ammianovo líčení; a zmiňuje-li se potom též autor ku konci svého díla znovu o „svobodných“ Sarmatech, činí tak jenom proto, aby připomenul čtenáři pohnutý osud, který kdysi tyto kmeny potkal a který způsobil i to, že byly rozlišeny jménem.^{46a)} Niederle nemůže tuto skutečnost, z pramenů zjevně vyplývající, uznati. Je tomu tak proto že předpoklad, jako by právě Sarmatae Limigantes byli Slovy, vede nezbytně k dalšímu předpokladu, že musili ve své existenci pokračovati. Avšak obě tyto these se nedají obhájit. A připomínají-li prameny sarmatské kmeny ještě dlouho po dobách vylíčených událostí, je možnost, že jde o Sarmaty Limiganty, vyloučena. Kde tedy hledati Slovy, odmítáme-li slovanský původ Limigantů? Niederle správně konstatuje: „Pod pojem Sarmatů v Uhrách byli patrně i zahrnováni Slované.“⁴⁷⁾ Různé názvy sarmatských kmenů, které uvádí mapa Peutingerova, platily asi z části již i pro ně. Z toho třeba vyjít a uvážit, že vnitřní rozbroje r. 334 nezachvátily všechny t. zv. sarmatské kmeny, ale jenom jejich část, a to právě onu skutečně sarmatskou, t. j. neslovanskou. Vedle kmenů, které se rozpadly bojem na Arcaraganty a Limiganty, žily ještě další, z části neslovanské — o nich mluví, jak svrchu uvedeno, Ammianus Marcellinus — z části slovanské. A bylo to pravděpodobně právě toto slovanské obyvatelstvo, se kterým se setkala poselstvo císaře Theodosia podle líčení rhetora Priska a od kterého přejali Hunové pohřební obřad, strava zvaný, jak o tom ve zprávě o pohřbu Attilově mluví Iordanis.⁴⁸⁾

These, že právě v Sarmatech Limigantech je možno spatřovati Slovy, je neudržitelná hypotéza, odporující nejen faktům, která známe z pramenů, ale i theorii historického materialismu o rozpadu rodového zřízení a vzniku státu u t. zv. barbarských kmenů.

^{46a)} Amm. XXIX., 6, 8—16.

⁴⁷⁾ Niederle, Slov. star. II., 1. str. 140.

⁴⁸⁾ I. c. str. 134—139.

В 334 году у сарматских племен, населяющих территории, расположенные в соседстве с римскими провинциями Валерия, Паннония Секунда и Моэзия Супериор, вспыхнуло крупное восстание. Все римские авторы, упоминающие об этом событии, сходятся в том, что в данном случае имело место восстание сарматских рабов (называемых в источниках *Sarmatae Limigantes*) против своих господ-рабовладельцев (в источниках — *Sarmatae Ardaragantes*).

Современные историки, занимающиеся изучением позднего периода Римской империи и начала заселения Средней и Южной Европы славянскими племенами, преемствуют этот взгляд у римских авторов без каких-либо возражений. В этой связи Л. Нидерле в „Славянских древностях“ выдвигает тезис о том, что в 3 и 4 веках нашей эры произошло заселение областей, расположенных вдоль среднего течения Дуная, славянскими племенами, принимая лимигантов за славян, попавших под иго сарматских племен и находившихся в рабстве.

Однако, принимая во внимание имеющиеся данные об общественном строе сарматов в 3 и 4 веках, нельзя согласиться с тем, что там произошло восстание рабов, ибо источники ясно говорят о том, что сарматские племена в этот период все еще жили в условиях родовой общины, хотя последняя тогда уже находилась на высокой стадии развития. Разумеется, им известен был институт рабства, однако, несомненно лишь в виде патриархального рабства. С экономической и политической точек зрения исключено, чтобы настолько примитивное общество, как сарматское 4-го века, было бы в состоянии эксплуатировать такое огромное количество рабов, как — судя по источникам той эпохи — следовало бы предполагать. Факт тождественных высказываний римских историков о восстании рабов не обязательно должен рассматриваться как решающий момент. Историками, жившими в эпоху рабовладельческого строя, любая более значительная личная зависимость расценивалась как рабская зависимость.

Очевидно, характер сарматского восстания был иным. Это была борьба между возникающими классами в условиях уже значительного разложения родовой общины — война угнетаемых членов племени против родовой аристократии, все более укрепляющей свою власть. Следовательно, это была, так сказать, гражданская война, а не война, как утверждает Нидерле, угнетенных племен против господствующих. Такой вывод напрашивается не только на основании исторической дедукции, но также и на основании анализа сравнительно подробного изложения событий, приводимых в произведении Аммиана Марцелина.

Безусловно доказанное Нидерле наличие в эту эпоху славянского элемента в областях среднего течения Дуная и Тиссы нам нужно искать в других районах этих областей. *Sarmatae Limigantes*, по меньшей мере в своем большинстве, не могли быть славянами.

Перевод М. Колонеевой.

POKYNY PRO AUTORY

1. Práce musí být vědecky cenná a musí přinášet nová fakta. Pouhá potvrzení již dříve zjištěných fakt mohou být jen výjimečně uvedena v nejkratší formě. Totéž platí o pokusech a pozorováních, které nepřinesly pozitivní výsledky. Práce čistě referátové nebudou přijímány, předběžná sdělení pouze výjimečně. S každým rukopisem je třeba předložit doporučení katedry.
2. Rukopis musí být napsán čitelně na stroji, a to tak, aby se na jednu stranu vešlo asi 30 řádků. Obrázky se nalepují na zvláštní bílé čtvrtky a jsou očíslovány arabskými číslicemi. Přijímají se obrázky jen nejnutnější. Pod každým obrázkem je nutno uvést žádoucí zmenšení a v pravém rohu čtvrtky jméno autora. Barevné obrázky nejsou zatím přípustné. Kromě toho je třeba přiložit na zvláštním papíře text, který má přijít pod obrázky, a to v jazyce českém, ruském a v některém západním.
3. Práce musí být psány krátce a v dobré češtině. Dlouhé historické úvody nejsou přípustné. Dosavadní stav výzkumu o daném tematiku se vyjadřuje odkazy na poslední literaturu. Ve sborníku (Acta) se publikují pouze práce většího rozsahu, nejméně 30 tiskových stran.
4. Způsob, jakým autor získal nové výsledky, musí být jasně a stručně vysvětlen. Detailní popis metodiky má ovšem jen tehdy cenu, jestliže přináší podstatně nový způsob práce.
5. Každý rukopis musí obsahovat krátký souhrn podstatných výsledků, nejdéle na jednu stránku, čímž je každá práce uzavřena.
6. Seznam literatury na konci práce je seřazen v abecedním pořádku autorů a obsahuje jméno, zkratky křestních jmen, rok vydání (v závorce), název práce, svazek a stránky. Na př. Slánský E. (1955), Příspěvek k poznání hydrosilikátů niklu z Křemže v jižních Čechách. Univ. Carolina, Geologica, vol. 1, str. 1—15. V seznamu literatury jsou uvedeny pouze ty práce, které v textu autor cituje.
7. Disertace nebo jim podobné práce musí mít formu a obsah podle předešlých bodů, to tedy znamená, že obsahují pouze nově objevená fakta a jsou co nejvíce stručné. V úvodu nebo na konci práce musí být uvedeno, kdo práci zadával, práci řídil a poskytl její finanční podporu.
8. Cizojazyčné résumé je v jazyce ruském a v některém západním. Každé résumé může mít rozsah asi $\frac{1}{6}$ až $\frac{1}{4}$ českého textu. Na konci résumé je nutno uvést jméno překladatele.

Obsah:

J. Pokštefi: Problém definice agrese	str. 1
Zd. Česka: Rozsah přezkoumávání rozhodnutí soudu první stolice vzhledem k vadám v občanském soudním řízení	str. 39
J. Kincl: Sarmatae limigantes	str. 75

Содержание:

Й. Похштефл: Проблема определения агрессии	стр. 1
Зд. Чешка: Пределы пересмотра решений суда первой инстанции вследствие ошибок в гражданском процессе	стр. 39
Й. Кинцл: Sarmatae limigantes	стр. 75

Contents:

J. Pokštefi: Agression; the problem of the definition	p. 1
Zd. Česka: The scope of re-investigation into decisions of the 1 st instance, concerning faults in civil law procedure	p. 39
J. Kincl: Sarmatae limigantes	p. 75

Karlova universita v Praze

časopis: Universitas Carolina 1955

Vědecký redaktor: akademik A. Salač

Redakční rada: doc. dr. Benešová, prof. dr. R. Beneš, doc. dr. B. Fott, prof. dr. Jar. Janko, doc. dr. J. Konta, prof. dr. E. Polák, prof. dr. F. Štajgr, prof. dr. B. Trnka, doc. dr. J. Venta.

Povoleno: MK-Hl. správa vyd. č. j. 4450 SV 5-21-12-54 v Praze dne 21. XII. 1954.
Vytiskla Práce, n. p. v Praze se sazby. Daň z obratu 3%.

Administrace: Rektorát Karlovy university, Praha I, Pařížská ul. 27.
Cena Kčs 11,60

A-21534